

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

Rigorózní práce

TOMÁŠ ZOUZAL

Sociokulturní působení českého duchovenstva
v 60. letech 19. století:
sedlčanský vikariát pod vedením B. M. Kuldy
1860–1870

Socio-cultural Activity of the Czech Clergy in the 1860's:
The Vicariate of Sedlčany Under the Leadership of B. M. Kulda
1860–1870

Praha 2014

Prohlašuji, že jsem rigorózní práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. února 2014

Abstrakt

Tématem práce je role nižšího duchovenstva v české společnosti šedesátých let 19. století. Na pozadí širších společenskopolitických souvislostí je přiblížena situace v sedlčanském vikariátu, kde úřad vikáře v letech 1860–1870 zastával spisovatel a vlastenecký kněz Beneš Metod Kulda. Práce se zabývá identitou národnostně českého nižšího duchovenstva, jeho smýšlením a činností. Zvláštní důraz je kladen na vyrovnávání se s liberalizací společnosti, na působení ve školství a postoj k národním otázkám. Práce ukazuje smýšlení a činnost duchovenstva na konkrétních příkladech, které lze mnohdy nazvat typickými. Zároveň jsou přiblíženy i události, které se vymykaly průměru, a měly v některých případech ohlas i mimo vikariát. V konfliktních situacích je konfrontován pohled duchovenstva s pohledem názorových odpůrců. Analýza vztahů a smýšlení aktérů odkrývá pozadí mnohvrstevnatého společenského dění v letech, kdy se rozhodovalo o dalším směřování habsburské monarchie i katolické církve.

Abstract

The main topic of this study is the role of the lower echelons of the clergy in Czech society in the 1860's. Against a backdrop of the broader socio-political context, the study focuses on the Vicariate of Sedlčany, where the writer and patriotic priest Beneš Metod Kulda served as vicar from 1860 to 1870. The work deals with the identity of the ethnically Czech lower echelons of the clergy, their mentality and activities. Special emphasis is placed on how they coped with the liberalization of society, on their work in education and their attitudes towards national issues. The study depicts the mentality and activities of the clergy on the basis of specific examples, which can frequently be termed typical. At the same time, it describes unusual events that in some cases attracted attention beyond the borders of the vicariate itself. In conflict situations, the perspective of the clergy are also compared to the views of their ideological opponents. An analysis of the relationships and mentalities of the main actors reveals the multifaceted background of social life in the years when decisions were being made about the future direction of the Habsburg Monarchy and the Catholic Church.

Klíčová slova:

církevní dějiny, Sedlčansko, 19. století

Key words:

church history, Sedlčany region, 19. century

Obsah

Úvod	7
Literatura, prameny, metody	8
1. Sedlčanský vikariát a jeho správa	12
1.1. Rozsah vikariátu	12
1.2. Obsazení beneficí	13
1.3. Služební postup duchovenstva	18
1.4. Vikariátní úřad	20
1.5. Komunikace mezi vikariátním duchovenstvem	22
2. Identita, pozice a funkce venkovského kněze	23
2.1. Identita venkovského kněze	23
2.2. Beneš Metod Kulda	26
2.2.1. Od narození do prvního kněžského působiště.....	26
2.2.2. Kulda chlumským farářem a sedlčanským vikářem	29
2.2.3. Kuldovo názorové zakotvení	33
2.3. Vikariátní klérus	34
2.3.1. Povahy a názory	34
2.3.2. Vztahy mezi duchovními.....	35
2.3.3. Porady duchovenstva	38
2.4. Pozice a funkce kněze ve venkovské společnosti	38
3. Církev a společnost.....	40
3.1. Problémy církve v šedesátých letech 19. století.....	40
3.1.1. Propojení církve a státu	40
3.1.2. Liberalismus versus klerikalismus	42
3.1.3. Likvidace papežského státu	43
3.1.4. Církev na rozcestí	46
3.2. Katolický tisk	48
3.2.1. Apologetické spisy	49
3.2.2. Potřeba vlastních novin	50
3.3. Faráři a farníci	51
3.3.1. Profil obyvatelstva.....	52
3.3.2. Vztahy mezi kleriky a laiky	54
3.3.3. Osvěta.....	56
3.4. Církevní ghetto?	57
4. Církev a škola	60
4.1. Školská správa na Sedlčansku r. 1860	60
4.2. Složení vikariátního učitelstva	62
4.3. Hospodářská situace ve školství	64
4.3.1. Stavby škol	64
4.3.2. Počty žáků a platy učitelstva.....	67
4.4. Kvalita vzdělávání	72
4.4.1. Kvality vyučujících	72
4.4.2. Školní knihovny	74

4.4.3. Docházka.....	76
4.4.4. Výuka	78
4.5. Pozice školy v církvi a v obci.....	81
4.5.1. Škola a kostel.....	81
4.5.2. Škola a obec	84
4.5.3. Školní zkoušky	89
4.6. Duchovenstvo versus učitelstvo	90
4.6.1. Názory a snahy duchovenstva	91
4.6.2. Názory a snahy učitelstva	95
4.6.3. Učitelské porady.....	97
4.6.4. Spolupráce a spory	98
4.7. Školské reformy 1868–1870	100
4.7.1. Boj o školské reformy a jejich zavedení.....	100
4.7.2. Místní a okresní školní rady	102
4.7.3. Důsledky reforem	105
5. Církev a národ	108
5.1. Národní cítění duchovenstva	108
5.2. Reflexe politického dění	110
5.2.1. Říjnový diplom a únorová ústava.....	111
5.2.2. Zemský sněm a říšská rada v letech 1861–1862.....	113
5.2.3. Politické události let 1863–1865	118
5.2.4. Prusko-rakouská válka	120
5.2.5. Dualizace monarchie a snahy o české vyrovnání.....	123
5.3. Svépomocné organizace a akce	124
5.3.1. Spolky.....	124
5.3.2. Příspěvky.....	126
5.4. Samospráva.....	127
5.5. Proces s B. M. Kuldou a J. E. Bílým	128
5.5.1. Příčiny procesu	128
5.5.2. Soudní líčení	131
5.5.3. Odezva procesu	132
5.6. Národ nebo církev?	134
Závěr.....	136
Seznam pramenů a literatury	138
Seznam příloh	143

Seznam zkratek

APA	Archiv pražského arcibiskupství
APA-ord	Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát
inv. č.	inventární číslo
FÚ	Farní úřad
kt.	karton
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MM	Městské muzeum
NA	Národní archiv
SOA	Státní oblastní archiv
SOKA	Státní okresní archiv
VikÚ	Vikariátní úřad

Úvod

Česká společnost prošla během 19. století hlubokými přeměnami, které v mnohém ovlivňují její ráz dodnes. Národní emancipace probíhající zároveň s procesem modernizace vedla ke zformování moderní české občanské společnosti, která vstupovala do století dvacátého s vědomím kulturní a hospodářské svébytnosti a s politickými požadavky směřujícími až k samostatnému státu. Dříve než se tak stalo, vystřídal se několik generací, které se mezi roky 1848–1918 spolupodílely na jejím vytváření. Směr tomuto formování udávaly zejména některé skupiny obyvatelstva, jmenovitě politická reprezentace, podnikatelé, novináři, učitelé a duchovní. Úloha duchovenstva v tomto procesu postupně slábla. Zatímco na počátku 19. století hráli venkovští kněží v procesu národní emancipace klíčovou úlohu, koncem 19. století již tohoto významu pozbyli. Česká společnost si do té doby vychovala vlastní laické elity, které převzaly některé funkce vykonávané dříve klérem. Mezitím sehrálo duchovenstvo ještě významnou úlohu v době obnovy ústavnosti v 60. letech 19. století. Právě tato generace duchovních šířila po českém venkově myšlenky národní, osvětové a občanské, a to v době, kdy se tamní obyvatelstvo teprve zbavovalo pozůstatků feudalismu a začalo využívat svých občanských práv.

Sedlčanský vikariát patřil v 19. století k tradičním oblastem, kde byl život zcela propojen se zemědělstvím. Chudší poměry a odlehlost od velkých měst měly za následek určité periferní opoždění v hospodářském rozvoji, z těchto důvodů zde také docházelo k pomalejším proměnám společnosti. Duchovenstvo tu tradičně hrálo významnou úlohu, která v 60. letech 19. století ještě vzrostla. Beneš Metod Kulda přišel na Sedlčansko roku 1859 a následujícího roku se stal sedlčanským vikářem. Deset let strávených na Sedlčansku patřilo k vrcholům jeho tvůrčí činnosti, do které zapojoval i další kněze vikariátu. Organizačně schopný Kulda s sebou přinášel zejména myšlenku národní, která se v jeho pojetí úzce propojovala s myšlenkou církevní. Šedesátá léta pro místní kněze i jejich farníky znamenala dobu národního a občanského uvědomění, kdy bylo otevřeno mnoho možností dalšího vývoje.

Literatura, prameny, metody

V české historiografii posledních dvaceti let přibylo mnoho studií k církevním dějinám 19. století, syntetická díla ale v této oblasti nejsou téměř žádná. Jejich absence je zatím suplována novým vydáním starších prací pocházejících ze sedmdesátých let 20. století z katolického prostředí. Patří k nim kniha Jaroslava Kadlece (1911–2004) *„Přehled českých církevních dějin 2“*, vydaná roku 1991 (původně vytištěno roku 1977 jako skripta pro bohoslovce). Podobně *„Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1914)“* Bohumila Zlámala (1904–1984) je novým vydáním díla z roku 1970. Oba autoři byli katoličtí kněží a jejich názorové zakotvení je z textu patrné. Ačkoli se při psaní svých děl snažili oprostit od jednostranných pohledů, přece byli vedeni snahou předkládat čtenářům (zejména bohoslovcům) texty vedoucí k posílení katolického vědomí. Třetí a novější syntetickou prací je *„Náboženství v 19. století. Nejcírkevnější století, nebo období zrodu českého ateismu?“* vydaná kolektivem autorů pod vedením Zdeňka Nešpora roku 2010. Část věnující se katolické konfesi napsal Martin Gaži. Jeho text přináší nové pohledy a zabývá se otázkou, co vlastně 19. století pro české církevní dějiny znamenalo. Podrobně je rozebrána zejména 1. polovina 19. století. Syntézu k dějinám politického katolicismu sepsal kolektiv šesti autorů roku 2005 pod názvem *„Český politický katolicismus 1848–2005“*. První kapitola týkající se dějin do roku 1918 pochází z pera Pavla Marka a přibližuje vzestup katolické politické činnosti s důrazem na myšlenkové pozadí a vlivy ze zahraničí.

V současném výzkumu českých církevních dějin zaujímá významné místo otázka tzv. katolického ghetta. Výraz používá více historiků s odlišným obsahem a jeho používání vyvolalo diskuzi o pozici katolické církve v národní společnosti 2. poloviny 19. století. K základním pracím k tomuto tématu patří kniha Martina Putny *„Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918“* vydaná roku 1998. S jejími závěry polemizuje Petr Pabian ve studii *„Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století“* vytištěné v časopise Kuděj roku 2005.

Život Beneše Metoda Kuldy zpracoval roku 1895 kněz Jan Halouzka pod názvem *„Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a obětí“*. Halouzka psal text ještě za života autora a zachytil do něj mj. i Kuldovy vzpomínky, které by jinak nebyly zaznamenány. Práce je oslavou Kuldova působení jako kněze a vlastence.

K základní literatuře o dějinách českého školství patří již sto let staré práce Jana Šafránka, Abby Faimonové a Otakara Kádnera. Jsou to díla odpovídající době svého vzniku, a to jak formou, tak obsahem. Přinášejí nejdůležitější faktografická data i přepisy některých dobových dokumentů, zároveň se v nich poměrně zřetelně objevují přesvědčení autorů. Klasická práce Jana Šafránka (1852–1924) *„Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů“* vyšla ve dvou svazcích v letech 1913 a 1918, přičemž autor vycházel ze svých starších výzkumů na konci 19. století. První svazek je shrnutím českých školských dějin do roku 1848 a poskytuje mj. základní přehled o postavení školy do 18. století a od tereziánských dob. Zároveň jsou zde shrnuty některé úlohy duchovenstva při dohledu nad školami, z textu ale není jasné, kdy došlo v tomto směru k jakým změnám, také terminologie zde kolísá. Druhý svazek začínající rokem 1848 podává obraz školství v době vytváření občanské společnosti. Ani zde autor nevykládá vývoj školství vždy zcela srozumitelně, zejména co se týče právního a správního rámce. Šafránkuv text se vyznačuje loajalitou k habsburské monarchii, byť je místy opatrně kritický. Autor se vyslovuje proti germanizaci a pro všestranný rozvoj škol, k církevnímu dohledu nad školami před rokem 1870 se staví kladně a chválí spolupráci mezi duchovními a učiteli. Situace je místy idealizována.

Dějiny českého školství zpracoval v letech 1908–1909 také učitel, autor pohádek a slovníku českých spisovatelů Josef František Urbánek (1872–1937). Jeho práce psaná pod pseudonymem Dr. Abby Faimonová vyšla ve dvou svazcích jako *„Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848“* a *„Dějiny školství rakouského po roce 1848“*. Autor stojí zcela zřetelně na liberálních a antiklerikálních stanoviscích, vůči církevnímu dohledu nad školstvím se staví kriticky, uznává ale pedagogické kvality některých duchovních. Vesměs věcný a faktograficky bohatý text je místy doplněn ironickými poznámkami.

Základními prameny pro výzkum činnosti duchovenstva jsou materiály ve fondech církevních úřadů, v pozůstalostech a tiskem vydaná díla. Prameny pocházející z církevních úřadů se dochovaly ve značné neúplnosti, příslušné fondy jsou zpracovány jen zčásti. Základní fond *„Archiv pražského arcibiskupství II“* je utříděn nevalně a materiál je torzovitý. K tématu jsou zde významným pramenem vizitační zprávy a jejich přílohy, případně i školní zprávy, ze kterých se ale dochovaly jen malé zlomky. Vizitační a školní zprávy sepsované každý rok se zde dochovaly pouze z některých let. Přílohy ke zprávám, kterých bývala celá řada, a poskytovaly podrobné informace, se dochovaly jen výjimečně, přesto i jejich zlomky jsou cenné. Umožňují nahlédnout do jednotlivých farností a podávají základní informace o duchovních, učitelstvu, farnicích, některých finančních otázkách, stavu kostelů apod. Na jejich základě lze mj. porovnat majetnost jednotlivých beneficí i příjmy duchovenstva.

K dějinám školství jsou zde informace o vyučujících, jejich platu, stavu školních budov a knihovnách. Zajímavým materiálem jsou také posudky duchovenstva o vyučujících a kaplanech (tzv. konduity), které doplňují vikářské přehledy (charakteristiky kléru i učitelstva). Obdobný obsah mají soupisy kandidátů na uprázdněná benefícia.

Pramenem k poznání mentality a záměrů vyššího kléru ve vztahu k nižšímu a k laikům jsou pastýřské a ordinariátní listy. Dochovaly se v různé míře úplnosti v některých vikariátních fondech, a ve fondu „*Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát*“. Zde jsou uloženy také školní oběžníky (kurrendy), rozesílané pro informaci duchovním a vyučujícím před laicizací školství. Oba fondy vzniklé z činnosti pražského arcibiskupství jsou uloženy v Národním archivu, kde se nachází i fond „*Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské*“. Pro výzkum sociokulturního působení kléru z něj lze využít korespondenci vyšehradských kanovníků, případně i kondolence po jejich úmrtí.

Pro poznání církevních dějin Sedlčanska je klíčovým zdrojem fond „*Vikariátní úřad Sedlčany*“, uložený ve Státním okresním archivu v Příbrami. Přestože dosud není zpracován, jeho utřídění je vcelku dobré. Kartony nejsou zatím číslovány, proto jsou některé prameny z tohoto fondu citovány podle nadpisů jednotlivých kartonů. Spisový materiál je rozdělen na běžné spisy, dále na záležitosti jednotlivých far a záležitosti jednotlivých škol. Zatímco záležitosti jednotlivých far byly evidovány společně s běžnými spisy a představují pouze zvlášť vytríděný materiál podle lokalit, školní záležitosti se vedly odděleně, neboť vikariátní úřad byl zároveň úřadem školdozorním a vikář oba úřady spojoval svou osobou. K běžným spisům jsou dochovány podací protokoly a dochována je rovněž kniha oběžných listů, v níž vikář několikrát do roka sděloval informace a pokyny podřízenému duchovenstvu. Existovala patrně i kniha oběžných listů pro učitelstvo, která je nyní nezvěstná. V záležitostech jednotlivých škol tvoří nejvýznamnější materiál školní tabulky (případně protokoly) sepsované každý rok při školní vizitaci, dále spisy týkající se výuky, absence, postavení učitelů a stavu školních budov. Také ke školním záležitostem existoval samostatný protokol, uložený nyní ve fondu „*Okresní školní rada Sedlčany*“.

Obdobný materiál, jaký se nalézá ve spisech vikariátního úřadu, je uložen i ve *fondech jednotlivých farních úřadů*. Jejich součástí jsou také řady bohoslužeb a mešní ohlášky, které informují o obsahu jednotlivých kázání a ohlášek během mší (nejedná se o ohlášky sňatků). Některé z nich mají rovněž vztah ke škole.¹

¹ O vikariátních a farních fondech více MARTÍNKOVÁ, Lenka. Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století). In: *Archivní časopis*, roč. 55, č. 2, Praha, 2005, s. 89–116.

Z *fondů jednotlivých škol* lze pro 60. léta 19. století využít víceméně jen školní kroniky. Třebaže se nejedná o primární pramen, tkví jejich význam v autenticitě svědectví a bohatství informací jinde neuvedených. Obsah kronik je pro pochopení pozice a názorů učitelstva klíčový. O postojích duchovenstva lze nalézt řadu informací ve fondu „*Beneš Metod Kulda*“ v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Jedná se o část pozůstalosti, která obsahuje zejména některé Kuldovy rukopisy, autobiografické záznamy a přijatou korespondenci, další část pozůstalosti je uložena v Brně. Samotné Kuldovy názory jsou zachyceny v jeho dílech, které vyšly tiskem. Obsah některých je zde analyzován.

Obraz školství na Sedlčansku podal učitel Čeněk Habart ve třetím díle své tetralogie „*Sedlčansko, Sedlecko, Voticko*“, který vyšel roku 1928. Z hlediska historiografie místního školství se jedná o zásadní dílo, které podává přehled o jeho vývoji od středověku do začátku 20. století. Habartova práce je cenná zejména faktograficky, kapitoly jsou děleny dle jednotlivých škol.

Práce je postavena na strukturální analýze, při níž jsou sledovány poměry v sedlčanském vikariátu s důrazem na činnost vikariátního duchovenstva. Předmětem výzkumu je pozice venkovského kléru ve společnosti, jeho identita, názorové zakotvení a interakce s laickou společností. Významné místo ve výzkumu zaujímá komparace: jednak srovnání myšlenkových východisek zúčastněných aktérů, také jednotlivých farností, kněží, škol a vyučujících a konečně i vystižení politických a sociokulturních změn mezi roky 1860–1870, jak se projevovaly na Sedlčansku. Některé hospodářské a demografické údaje jsou doplněny statistikami. Celá analýza je sondou do dějin české společnosti šedesátých let 19. století a otevírá otázky, jejichž zodpovězení se širší platností by si vyžadovalo více podobných studií pro různé regiony.

1. Sedlčanský vikariát a jeho správa

1.1. Rozsah vikariátu

První vikariáty v Čechách zřídil kolem roku 1631 kardinál Harrach. Vikariátní úřady se staly jednotkou církevní správy, prostředním stupněm mezi úřady jednotlivých beneficí (většinou se jednalo o fary) a arcibiskupskou konzistoří. Počty a rozlohy jednotlivých vikariátů se vícekrát měnily. Sedlčanský vikariát, tvořící nejjihnější část pražské arcidiecéze, zřídil kardinál Bedřich ze Schwarzenbergu roku 1852 oddělením od vikariátu votického.² Zmenšený votický vikariát³ byl pak jeho sousedem na východě, bystřický na severu a příbramský na západě, kde hranici tvořila mimo jiné Vltava. Podle krajského dělení z roku 1855 patřilo jeho území mezi kraje pražský, tábořský a písecký. Sedlčanský vikariát sestával po celou druhou polovinu 19. století z jedenácti beneficí, kterými byly Dublovice, Chlum, Klučenice, Kosova Hora, Krásná Hora, Nechvalice, Petrovice, Počepice, Sedlčany, Skrýšov (neboli Svatý Jan) a Vojkov.⁴ Okresní město Sedlčany tvořilo přirozený střed severní poloviny vikariátu, zatímco druhá, jižní část, posunutá výrazně k západu, žádné takové společné středisko neměla. Tamní farnosti s velmi různorodou vzájemnou vzdáleností kostelů v sobě zahrnovaly především drobné vsíky a samoty roztroušené mezi lesy Krásnohorské a Jistebnické vrchoviny.

Sedlčansko tradičně patřilo mezi výrazně katolické oblasti, kde byl počet jiných vyznání velmi nízký (roku 1860 katolíků 96,5 %, židů 3,4 %).⁵ V druhé polovině 19. století a první polovině století dvacátého se Sedlčansko stalo také oblastí s velkým vystěhovalectvím. Nouze o živobytí odtud odvedla tisíce lidí za prací do Prahy či jejího okolí, do Vídně i na jiná místa včetně Ameriky.⁶ Během celé 2. poloviny 19. století je na Sedlčansku patrný jen malý přírůstek obyvatelstva. Zatímco roku 1852 měl vikariát dle součtů 24 143 obyvatel, roku 1860 to bylo 26 127 a o deset let později 27 201. Počet obyvatelstva rostl stále pomaleji a tento trend pokračoval i v dalších desetiletích, až začalo docházet k pozvolnému úbytku. Roku 1900 měl vikariát 25 807 duší. Podobně měly na konci století ve

² Votický vikariát, který měl do té doby 26 beneficí, byl rozdělen následovně: dvě beneficia připadla k vikariátu příbramskému, pět k bystřickému, votický vikariát tvořilo nadále jen osm beneficí a jedenáct vytvořilo nový vikariát sedlčanský. Votickým vikářem byl tehdy neveklovský děkan Jan Čtrnáctý (*1790). *Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis archidioeceseos pragenae*, ročníky 1852, 1853. Městské muzeum Sedlčany (dále MM Sedlčany), D 550, kronika sedlčanského vikariátu (je součástí druhé knihy oběžných vikariátních listů), nečíslováno.

³ K dělení velkých vikariátů docházelo v 19. století i na jiných místech arcidiecéze. Roku 1834 byl takto např. rozdělen vikariát jičínský. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 109.

⁴ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1853–1901.

⁵ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročník 1861, s. 315.

⁶ Srov. KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 85.

srovnání s rokem 1860 úbytek ještě čtyři vikariáty, rovněž trpící vystěhovalectvím (Kralovice, Křivoklát, Votice, Žlutice). Měřeno v rámci arcidiecéze, která měla 37 vikariátů, byl v letech 1860–1900 největší nárůst obyvatelstva v Praze a okolí (vikariát Prosek +196 %), celkový přírůstek v arcidiecézi činil +47 %. Co se týče okolí Sedlčanska, přibývalo obyvatel v sousedním vikariátu Příbram (+26 %), zatímco vikariát Votice se vyznačoval největším poklesem v celé arcidiecézi (–6 %). Samotný sedlčanský vikariát měl bilanci –1,2 procenta.⁷

Velké vystěhovalectví bylo na Sedlčansku výmluvným dokladem zdejších hospodářských a v jejich důsledku i sociokulturních poměrů. Agrární oblast poskytovala obživu jen omezenému počtu lidí, agrární společnost si uchovávala staleté tradice. Pro kněze, kteří zde v 60. letech působili, to znamenalo dvojí: přicházeli do kraje, kde nemuseli řešit náboženské rozepře nebo dělnickou otázku, ale zároveň i do kraje děravých kostelů a chudých far.⁸

1.2. Obsazení beneficí

V době, kdy Kulda přišel na Sedlčansko (r. 1859), se z jedenácti vikariátních beneficí jednalo v jednom případě o děkanství (Sedlčany), devět bylo far a jedna expozitura (Vojkov).⁹ Beneficia na Sedlčansku patřila v rámci arcidiecéze k chudším a na většině míst žil zpravidla jen jeden kněz. Mezi roky 1860–1870 byly takto spravovány Dublovice, Skryšov a Vojkov, kromě krátkodobých výjimek i Klučenice, Kosova Hora a Nechvalice, tedy šest z jedenácti vikariátních beneficí. Trvale býval kaplan na Chlumu, v Petrovicích, Počepicích a v Sedlčanech. Počet duchovních pak býval rozšiřován ještě o kněze penzionované, tzv. deficienty, kteří příležitostně také v duchovní správě vypomáhali. V letech, kdy vikariát vedl Kulda, trávili odpočinek v Krásné Hoře a v Sedlčanech, krátkodobě i v Kosově Hoře.¹⁰

Beneficia mohla být vedena několika způsoby. Za normálních okolností stál v čele většiny z nich farář, čestnějším titulem byl titul děkanský. Používal se trvale pro města a městečka a mimo to byl udílen zvláště zasloužilým farářům (tzv. osobní děkan). Trvale bylo s děkanským titulem spojeno beneficium v Sedlčanech, osobní děkanské důstojenství měli v 60. letech dva z vikariátních

⁷ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1853, 1861, 1871, 1901.

⁸ O hospodářských poměrech na Sedlčansku více JANOTOVÁ MAŠKOVÁ, Šárka. *Proměny agrární krajiny mikroregionu Sedlčanska v letech 1850-1943*. Diplomová práce, FF UK, 2012.

⁹ Tento stav trval mezi lety 1856–1898.

¹⁰ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1856–1900.

MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

duchovních, a sice Antonín Kačerovský v Počepicích (†1864) a Beneš Metod Kulda (jmenován osobním děkanem roku 1869). Kromě far, které byly nejčastější jednotkou církevní správy, existovaly v arcidiecézi ještě lokálie a expozitury vedené lokalisty a expozity. Jednalo se zpravidla o místa, kde nebyla dlouhá tradice samostatného benefícia, výkonem povolání se místní benefičiáti nelišili od farářů. Expozitura vyjadřovala podřízený postoj k některé z okolních farností, v případě sedlčanského vikariátu podřízenost vojkovské expozitury kosohorské faře. Tento stav měl své historické odůvodnění, neboť vojkovský kostel býval dlouho filiálním a spadal pod Kosovu Horu. Lokalisté a expozitové obyčejně usilovali o povýšení svých sídel na faru, což se také dříve či později stávalo. Na Sedlčansku takto došlo k povýšení skrýšovské lokálie na faru roku 1856. Vojkovští expozitové usilovali o totéž několik desetiletí a jejich snahy došly naplnění až v samém závěru 19. století.¹¹

V mimořádných případech vedli benefícia administrátoři, a to vždy pouze dočasně. Mohlo se tak stát z několika různých důvodů, podle kterých byli také tito duchovní správci rozlišováni. Jednalo-li se o faru, kam byli benefičiáti záměrně posíláni jen na několik let a pak opět střídání, užíval se termín farní administrátor. Na Sedlčansku se takto postupovalo v případě Klučenic, kde (jakožto na jediném místě vikariátu) sloužili řeholní duchovní, totiž členové řádu křížovníků s červenou hvězdou. O jejich umístění rozhodoval řád. Na všech ostatních benefičiích vedli kanonicky investovaní duchovní úřad zpravidla až do smrti nebo odchodu na jiné služební místo. V případě, že došlo k některé z těchto událostí a benefícium se uprázdnilo, nastupoval dočasně administrátor interkalární, který vedl duchovní správu až do příchodu nového benefičiáta. Interkalárním administrátorem se stával některý kaplan, nejčastěji povolávaný z řad vikariátního duchovenstva, který tím okamžikem měnil postavení a přestával být kaplanem. Později po skončení administrace se mohl ke kaplanské službě opět vrátit, anebo, byl-li úspěšný, stát se benefičiátem tam, kde zatím jen administroval. Další způsob duchovní správy představoval administrátor *excurrento*. Spravoval rovněž uprázdněné benefícium, ale činil tak na dálku, takže se neměnilo jeho vlastní postavení a sídlo. K takovému opatření bylo možné přistoupit jen u sousedních farností, měl-li kněz do sousedního kostela blízko.¹² V některých případech docházelo také k situaci, kdy duchovní správce nemohl pro stáří či nemoc zastávat všechny své úkoly a byl obyčejně penzionován. Zastupovat za něho mohl administrátor *in spiritualibus et temporalibus* spravující duchovní i časné záležitosti (tj. pro tento čas, ne pro věčnost, např. věci majetkové a právní).

¹¹ Vojkov se stal farou až r. 1899. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

¹² V praxi tak byla v letech 1862–1863 z Vojkova spravována Kosova Hora, vzdálená čtyři kilometry. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

Tab. 1 Duchovenstvo sedlčanského vikariátu za vikářování B. M. Kuldy:

(Zdroj: *Catalogus venerabilis cleri, svazky příslušných ročníků. Městské muzeum Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu. Státní oblastní archiv Praha, matriky příslušných farností.*)

CHLUM

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Beneš Metod Kulda 1859–1869 farář na Chlumu 1869–1870 osobní děkan na Chlumu (1870 se stal kanovníkem vyšehradským)	Antonín Černický 1860–1870 kaplan na Chlumu
Antonín Černický 1870 administrátor na Chlumu	

DUBLOVICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Jan Křtitel Roškot 1860–1861 administrátor interk. v Dublovicích	
František Pomajzl 1861–1868 farář v Dublovicích (1868 se stal děkanem v Sedlčanech)	
Karel Král 1868 administrátor interk. v Dublovicích	
František Barták 1868–1880 farář v Dublovicích	

KLUČENICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
P. Josef Dvořák, O. Cr. 1846–1860 farní administrátor v Klučenicích (1860 na vlastní žádost odvolán)	
P. Jan Evangelista Sachar O. Cr. 1860? administrátor interk. v Klučenicích 1860?–1865 farní administrátor v Klučenicích	
P. Václav Černocho, O. Cr. 1865–1867 farní administrátor v Klučenicích (1867 přesazen na faru v Hloubětíně)	
P. Josef Vacek O. Cr. 1867–1870 farní administrátor v Klučenicích (1870 přesazen na faru v Hloubětíně)	
P. Bedřich Utěšil O. Cr. 1870–1871 farní administrátor v Klučenicích	

KOSOVA HORA

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Antonín Hubert Keil 1846–1862 farář v Kosově Hoře †4. 11. 1862 Kosova Hora	
Augustin Tausenau 1862–1863 administrátor excurrando v Kosově Hoře	Bartoloměj Přidalík 1862–1863 na výpomoc do Kosovy Hory (po smrti faráře Keila)
Jiří Skřivánek 1863–1894 farář v Kosově Hoře	

KRÁSNÁ HORA

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Jan Pavla 1853–1864 farář v Krásné Hoře (1864 se stal proboštem v Roudnici)	Josef Toman 1861?–1880 na odpočinku v Krásné Hoře
Josef Macháček 1864 administrátor v Krásné Hoře	
Jakub Páchl 1864– 1871 farář v Krásné Hoře	Josef Macháček 1864 kooperátor v Krásné Hoře

NECHVALICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Pomajzl 1859–1860 administrátor in sp. et temp. v Nechvalicích Vincenc Hemzal 1861–1863 administrátor in sp. et temp. v Nechvalicích	Vojtěch Hulička ?–1863 farář v Nechvalicích (1863 na vlastní žádost odchod na trvalý odpočinek, odstěhoval se do Hodušína)
Vincenc Hemzal 1863 administrátor interk. v Nechvalicích 1863–1873 farář v Nechvalicích	

PETROVICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Čeněk Nejedlý 1856–1865 farář v Petrovicích (1865 se stal kurátem v pražské nemocnici)	Antonín Čížek 1863–1865 kaplan v Petrovicích
Antonín Čížek 1865–1866 interk. administrátor v Petrovicích	
Václav Jílek 1866–1907 farář v Petrovicích	Karel Král 1866–1868 kaplan v Petrovicích Jan Musil 1870–1872 kaplan v Petrovicích

POČEPICE

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
Antonín Kačerovský 1855/6–1864 osobní děkan v Počepicích †26. 5. 1864 Počepice?	Josef Lorbeer 1858–1864 kaplan v Počepicích
Josef Lorbeer 1864 administrátor v Počepicích	
Václav Novák 1864–1871 farář v Počepicích	Josef Lorbeer 1864–1865 kaplan v Počepicích Josef Macháček 1865–1866? kaplan v Počepicích Antonín Čížek 1866 prozatímní kaplan v Počepicích Antonín Lego 1866 kaplan v Počepicích Karel Král 1866 na výpomoc v Počepicích Antonín Lego 1867–1868 opět kaplan v Počepicích Felix Bíca 1869 kaplan v Počepicích Václav Brzek 1869–1871 kaplan v Počepicích

SEDLČANY

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Burda 1860–1868 děkan v Sedlčanech †18/19. 1. 1868 Sedlčany?	Josef Vosátka ?–1863 na odpočinku v Sedlčanech Tomáš Ženíšek 1853–1860 fundační kaplan v Sedlčanech Jiří Skřivánek 1860–1863 kaplan v Sedlčanech Jan Křtitel Roškot 1863–1868 kaplan v Sedlčanech Alois Svoboda 1864–1867 deficient v Sedlčanech
Jan Křtitel Roškot 1868 administrátor v Sedlčanech	P. Amand Happel, OFM 1868 na výpomoc v Sedlčanech (po smrti děkana Burdy)
František Pomajzl 1868–1886 děkan v Sedlčanech	Jan Křtitel Roškot 1868–1871 opět kaplan v Sedlčanech

SKRÝŠOV

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Barták 1858–1868 farář ve Skrýšově (1868 se stal farářem v Dublovicích)	
Antonín Lego 1868 administrátor ve Skrýšově	
Jan Slávek 1869–1881 farář ve Skrýšově	

VOJKOV

Řízení benefícia	Pomocní duchovní
František Preissler ?–1861 expozita ve Vojkově (1861 se stal farářem ve Stochově)	
Augustin Tausenau 1861 administrátor ve Vojkově 1861–1866 expozita ve Vojkově (1866 se stal farářem ve Verměřicích)	
Antonín Lego 1866 administrátor ve Vojkově	
František Serafin Holada 1867–1884 expozita ve Vojkově	

1.3. Služební postup duchovenstva

Administrátoři in spiritualibus et temporalibus působili na Sedlčansku v šedesátých letech jen v Nechvalicích. Vystřídali se zde dva a řídili farnost namísto starého faráře Vojtěcha Huličky (1786–1873).¹³ Na jejich příkladě je patrné, jak mohl vypadat typický služební postup českého katolického kněze v 19. století. První z administrátorů František Pomajzl se narodil roku 1823 jako syn sedláka v Úhonicích (nedaleko Rudné u Prahy).¹⁴ Farní školu, gymnázium, filozofická i kněžská studia absolvoval v Praze, po studiích byl ve svých 23 letech vysvěcen na kněze. Prošel kaplanskou službou, přičemž dvakrát administroval, poté byl roku 1859 jmenován nechvalickým administrátorem. Během jeho tamní služby se uprázdnila fara v Dublovicích, o kterou se úspěšně ucházel, a koncem roku 1860 zde byl jako 37letý ustanoven za faráře. Když sedm let poté zemřel sedlčanský děkan Burda, ucházel

¹³ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1861–1863.

MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

¹⁴ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), matrika Úhonic 8, s. 277.

se Pomajzl stejně jako dva další vikariátní duchovní o děkanství v Sedlčanech. Byl vzápětí vybrán a stal se tak ve svých 45 letech děkanem.¹⁵ Druhý z někdejších nechvalických administrátorů Vincenc Hemzal se narodil roku 1825 v Plaňanech jako syn tamního učitelského pomocníka a vnuk písaře při kouřimském magistrátu.¹⁶ Gymnázium, filozofická a teologická studia navštěvoval v Praze, po svém vysvěcení ve 26 letech sloužil jako kaplan na Chlumu. Odtud byl přeložen do Jesenice (těsně za hranicí vikariátu), kde sloužil jako kaplan nejprve nemocnému faráři a později dvěma jeho nástupcům. Jesenickou farnost postupně třikrát administroval. Roku 1861 nahradil Františka Pomajzla ve funkci nechvalického administrátora a sloužil pod farářem Huličkou až do jeho odchodu do penze. Poté se stal ve svých 38 letech nechvalickým farářem.¹⁷ Ani Hemzal, ani Pomajzl na těchto místech nezůstali trvale a později se úspěšně ucházeli o jiná benefícia. Oba také nakonec zemřeli mimo sedlčanský vikariát.¹⁸

Jak je z uvedených příkladů patrné, vyznačovalo se české duchovenstvo devatenáctého století značnou mobilitou. Představa faráře, který tráví na jedné faře celá desetiletí, odpovídá skutečnosti jen ve výjimečných případech. V rámci sedlčanského vikariátu nebylo jediného kněze, který by po celou dobu, kdy byl Kulda vikářem (1860–1870), sídlil na jednom místě. Nejvytrvalejší byl sám Kulda pobývající mezi lety 1859–1870 na Chlumu coby tamní farář, ale v posledních měsících svého vikářování již ani on nebyl na původním místě, neboť se stal kanovníkem vyšehradským. Pod jeho vedením se na jedenácti vikariátních beneficiích postupně vystříдалo 38 duchovních, Kulda byl devětatřicátý. Poměrně časté přesuny duchovních vymezovaly limity spolupráce v rámci vikariátu. Vikář mohl dlouhodobě spolupracovat jen s některými, neboť jiní se zde objevili pouze na krátký čas. Z uvedených 39 duchovních jich ve vikariátu dvanáct působilo méně než dva roky.¹⁹ Zbývajících 27 kleriků pak tvořilo základ sítě, kterou zde vikář Kulda budoval.

¹⁵ Národní archiv (dále NA), Archiv pražského arcibiskupství II (dále APA II), inv. č. 446, kt. 1303, seznam uchazečů o faru Dublovice, rok 1861. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno. Státní okresní archiv Příbram (dále SOKA Příbram), Dublovice – farní kronika, s. 49–50.

¹⁶ SOA Praha, matrika Plaňany 10, s. 151.

¹⁷ NA, APA II, inv. č. 446, kt. 1304, seznam uchazečů o faru Nechvalice, rok 1863. MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno. SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 23r.

¹⁸ Hemzal byl v letech 1873–1881 farářem v Počepicích a poté v Sedlci (zemřel tam r. 1884), Pomajzl byl od r. 1886 farářem ve Vetlí (zemřel tam r. 1893).

¹⁹ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1860–1871.

MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

1.4. Vikariátní úřad

Každý vikář je z podstaty jména náměstkem své bezprostředně nadřízené autority (vicarius = náměstek). V katolické hierarchii se rozlišuje několik typů vikářů, přičemž pro kněze vedoucího vikariát se používá označení okrskový vikář. V 19. století se užívalo také českého názvu střídník, sedlčanský vikariát byl označován jako „*knížecí arcibiskupské střídnictví sedlčanské*“. Střídníka jmenoval arcibiskup a od dob Josefa II. se jím měl stávat nejschopnější kněz vikariátu. Vikariátní úřad tak měnil své sídlo a nacházel se vždy tam, kde měl právě úřadující vikář své beneficium. Obdobou funkce administrátora byl vikariátní správce, kněz, který řídil vikariát po úmrtí nebo odchodu svého předchůdce a zpravidla byl později ustanoven za vikáře. V případě potřeby míval střídník k ruce některého z duchovních svého okrsku coby vikariátního tajemníka (sekretáře).

Po vytvoření sedlčanského vikariátu r. 1852 zastával vikářský úřad nejprve sedlčanský děkan Emanuel Urban, prvním sekretářem byl od r. 1856 dublovický farář Emanuel Doležal. Vikariátní úřad se tehdy nacházel v Sedlčanech. Roku 1860 došlo k několika zásadním změnám, které začaly uprázdněním fary v Brozanech nad Ohří. Ta se sice nacházela zdánlivě daleko, dokonce v jiné diecézi (litoměřické), ale stála na někdejší panství roudnických Lobkowiczů, kteří k ní měli (stejně jako k řadě míst na Sedlčansku) patronátní právo. Uprázdňené fary v Povltaví, Polabí a Pooohří bývaly tradičně pro kněze na Sedlčansku velmi atraktivní a o uprázdněné Brozany žádali čtyři zdejší duchovní včetně Urbana a Doležala. V dubnu 1860 získal faru vikář Urban, čímž se uprázdnilo sedlčanské děkanství i místo vikáře. Správcem vikariátu byl jmenován Doležal a sekretářem Beneš Metod Kulda působící na Sedlčansku teprve půl roku. Situace se opakovala v červnu, kdy se uprázdnila fara v Minicích u Kralup nad Vltavou. Získal ji v září 1860 Emanuel Doležal a vikariátní úřad se opět stěhoval.²⁰ Arcibiskup Schwarzenberg jmenoval 5. září Kuldu správcem vikariátu a 23. dubna 1861 vikářem.²¹

Beneš Metod Kulda přemístil vikariátní úřad na Chlum a okamžitě po převzetí funkce zavedl úřadování v češtině (dosud se úřadovalo a korespondovalo německy). Zůstal nejprve bez sekretáře, později mu přibyl sedlčanský děkan František Burda a po jeho smrti počepický farář Václav Novák.²²

²⁰ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

²¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infuovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a oběti*. Praha, 1895, s. 118.

²² Burda nejprve vedl vikariát v době Kuldovy nepřítomnosti r. 1861 (účast na zemském sněmu), kdy si jej Kulda vyžádal za svého zástupce, od r. 1863 byl vikariátním tajemníkem. SOkA Příbram, vikariátní úřad Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu 1852–1863; kt. Běžné spisy 1860–1863, rok 1861, č. 49. *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1864, 1869.

Kulda vedl vikariátní úřad pečlivě, psal úhledně a zprávy konzistoři zasílal ve vzorné úpravě.²³ Ve funkci zůstal až do roku 1870, kdy se stal kanovníkem vyšehradským. Tehdy převzal vedení vikariátu Václav Novák, který ale v dubnu 1871 zemřel.²⁴ Konzistoř se pak dotazovala Kuldy na Vyšehradě, kdo by se hodil za jeho nástupce.²⁵

Základním úkolem vikariátního úřadu bylo prostředkovat mezi arcibiskupskou konzistoří a jednotlivými beneficiemi. V praxi to znamenalo oboustrannou korespondenci ve věcech správních, ekonomických, pastoračních, kulturních, duchovenských, manželských a školských. Vikář tak například přeposílal listy konzistoře pro jednotlivé kněze a každý rok pro konzistoř vypracovával vizitační zprávu o stavu vikariátu. Sbíral příspěvky z farností, které šly na cílové místo opět konzistorní cestou, informoval o nových knihách, které se duchovenstvu nabízely, a vybíral předplatné. Dostával pastýřské listy, které dále rozesílal, podobně nařízení týkající se škol, zádušního jmění, vedení matrik apod. Vikariátní úřad působil až do konce 60. let 19. století také jako komisariát manželského soudu a okresní školdozorství. Z těchto pravomocí plynuly jeho další funkce a úkoly jako korespondence s rozhádanými manžely, jejich protokolární výsledky, snahy o narovnání, dohled nad školami, učiteli a školní docházkou, vizitace škol apod.²⁶

Kromě těchto základních úkolů vyřizoval vikář i různé záležitosti správního a ekonomického charakteru s politickými, soudními, berními a patronátními úřady. Jednalo se např. o plat duchovních, oznamování změn v obsazení beneficií okresnímu úřadu, dohled nad zádušními účty, záležitosti mešních nadání, účast při stavebních komisích apod. Soukromé osoby se na vikariátní úřad obracely zpravidla jen v jednom případě, totiž farníci před svatbou žádající o prominutí některých ohlášek nebo překážky příbuzenství. K ohláškám mohl vikář udělit dispens, v otázkách příbuzenství rozhodovaly vyšší instance.

Vikář nebyl jen prostředníkem, ale také řídil vnitřní chod svého vikariátu. Kromě jednotlivých kontrol (vizitací a školních zkoušek) měl na starosti i porady duchovenstva a učitelské porady, které předem ohlašoval, určoval osnovu jednání a poté osobně vedl.²⁷ Zde duchovní a učitelé jednali o aktuálních problémech, s nimiž se setkávali, a činili i společná rozhodnutí. Jednalo se o typicky vnitrovikariátní záležitost a důležitý moment v komunikaci místního duchovenstva.

²³ Srov. dokumenty v archivu pražského arcibiskupství, např. NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.

²⁴ Správce vikariátu Václav Novák zemřel 17. dubna 1871. *Catalogus venerabilis cleri...*, ročník 1872.

²⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), Kulda Beneš Metod, dopis kancléře Vojtěcha Hrona z r. 1871.

²⁶ Registratura vikariátního úřadu je uložena (zatím neinventarizováno) ve Státním oblastním archivu v Příbrami, běžné spisy z let 1860–1870 ve třech kartonech, dochovány jsou i oba podací protokoly pro příslušné období. Agenda školství a záležitosti jednotlivých far jsou ve fondu uloženy zvlášť.

²⁷ Také o nich pak vyhotovoval zprávu pro konzistoř.

1.5. Komunikace mezi vikariátním duchovenstvem

Beneficia někdejšího sedlčanského vikariátu jsou od sebe nestejně vzdálená. Zatímco z Vojkova do Kosovy Hory, z Nechvalic do Počepic a Petrovic či ze Sedlčan do Dublovic, Kosovy Hory a na Chlum je velmi blízko (zhruba do hodiny cesty), vzdálenost mezi jinými místy je několikanásobně větší. Když se vikariátní úřad nacházel na Chlumu, mohli jednotliví duchovní osobně vyřizovat své záležitosti tam nebo využít některých porad v Sedlčanech. Pro mnohé to ale byla značně dlouhá cesta. Z Krásné Hory je do Sedlčan i na Chlum 15 kilometrů, z Klučenic 25 km. Z praktických důvodů tak jako hlavní prostředek spojení fungoval vikariátní posel a jiní poslíčkové. Posel býval vysílán vikářem tehdy, když se nahromadilo k vyřízení více záležitostí dotýkajících se celého vikariátu. Cestoval mezi farnostmi s koženou brašnou, v níž měl knihy a spisy, a rovněž docházel na sedlčanskou poštu vyřizovat korespondenci. Takto se postupovalo až do roku 1900.²⁸

V době, kdy se skutečná institucionalizovaná pošta omezovala jen na města a po většinu roku chodili lidé obvykle nejdále do sousedních vesnic a na trh, nebyl ani kontakt mezi duchovenstvem každodenní záležitostí. Kněží se setkávali zejména při slavnostních a výjimečných příležitostech: o poutích, posvíceních, při uvedení nového faráře a při pohřbech, kdy bývala účast zvláště vysoká.²⁹ Dále se občas navštěvovali jako přátelé a konečně jednou do roka se setkávali na již zmiňovaných pastýřských poradách. Každý kněz tak byl především svázán se svou farností, která tvořila uzavřený celek.

²⁸ SOkA Příbram, fond Vikariátní úřad Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887. MM Sedlčany, D 550, kniha oběžných vikariátních listů 1887–1900.

²⁹ Tak se např. roku 1863 sešlo na pohřbu kosohorského faráře Keila 18 kněží. SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 6.

2. Identita, pozice a funkce venkovského kněze

2.1 Identita venkovského kněze

Činnost českého duchovenstva v liberální éře je těžko pochopitelná bez hlubšího porozumění této velmi specifické vrstvě společnosti. Jednalo se o muže vědomé si své výlučnosti, kteří se ale sociálním původem nelišili od svých farníků. To, co je od nich odlišovalo, bylo vzdělání, širší rozhled, poněkud jiný způsob myšlení a samotné kněžství se všemi svými důsledky, včetně společenské prestiže. Pro zhodnocení jejich pozice a činnosti je třeba sledovat, jak byli společností vnímáni a jak vnímali sami sebe a své povolání.

Duchovní působící v šedesátých letech na Sedlčansku pocházeli zpravidla z jazykově ryze českých rodin a kromě samotného Kuldy, který byl Moravan, se všichni narodili v Čechách. Zhruba polovina z nich se narodila na vesnici, polovina v městečkách a městech (čtyři byli rodáci z Prahy). Rodiče se živilo obvykle jako řemeslníci (někteří osobně svobodní) nebo sedláci a v několika případech jako učitelé. Pouze čtyři duchovní se narodili na území vikariátu, ostatní přicházeli ze vzdálenějších oblastí.³⁰ Jednotícím prvkem v každém případě zůstával český původ duchovních i farníků, který umožňoval snadnou jazykovou komunikaci a v prostředí rostoucího národního uvědomění otevíral nové možnosti spolupráce.

Identitu duchovních dále významně ovlivňovalo vzdělání, které je na rozdíl od původu sjednocovalo. Za Kuldovy doby studovali obvykle šestileté gymnázium, dva roky filozofie a čtyři roky teologie.³¹ Dvanáct let německých a latinských studií bylo se základním vzděláním většiny farníků nesrovnatelné. Právě studia nejvíce proměňovala identitu dospívajících selských a řemeslnických synků, kteří přerůstali své rodné prostředí a těšili se již za studií obdivu ve svém rodišti. Z „obyčejného“ člověka se stával kněz. Záleželo pak na povaze toho kterého bohoslovce, jak se s rostoucí prestiží vyrovnal. I na Sedlčansku působili duchovní skromní a vlídní, stejně jako povýšení a konfliktní.³²

Po vysvěcení se kněžská identita dále rozvíjela. Novokněz, dosud bohoslovec mezi sobě rovnými, se stával kaplanem, spolupodílel se na řízení farnosti, udílel svátosti, zpovídal, radil, chodil učit náboženství do škol. Nastoupil dráhu, k níž se dlouho připravoval a poznával život duchovního

³⁰ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1861–1871. Analýza rodinného původu vychází z matričních zápisů.

³¹ BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 6–7. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 11, 27, 32.

³² V následujících kapitolách jsou jednotlivé případy blíže rozebrány.

pastýře po všech stránkách. Přejímal zvyky farářů, případně se proti některým vymezil. V každém případě se stal plnohodnotným členem útlé a privilegované vrstvy společnosti, která si byla svého výjimečného postavení vědoma a žárlivě střežila práva, kterých jednou nabyla. S přibývajícím věkem se přirozeně více či méně měnila i povaha kněze, na samotnou kněžskou identitu ale roky příliš velký vliv neměly. Mezi mladými i starými převažovaly tři společné znaky: vědomí služby, vlastní výlučnosti a věčného řádu. Z toho pak u většiny plynulo přemýšlení pod zorným úhlem věčnosti. Duchovenstvo, řečeno biblickým obratem, jako by bylo ve světě a přitom nebylo ze světa, jeho nazírání na společenské dění se lišilo od nazírání většiny laiků. Bývalo velmi konzervativní a pod pojmem „obecné blaho“ si klérus představoval něco zcela jiného než antiklerikální liberálové.

Na druhou stranu kněžským pomazáním novokněz neztrácel svoji lidskou přirozenost a své kořeny. Díky rodinnému původu, národnosti a bydlení ve stejné oblasti byl svým farníkům v mnoha ohledech blízký, jeho identita se v těchto prvcích prolínala s identitou farníků. Byl jim konečně podobný i ve způsobu svého živobytí, neboť na chudých farech Sedlčanska všichni duchovní hospodařili v zemědělství³³ a životní úrovní se leckdy podobali bohatším sedlákům. Ovšem i přesto, že zvláště venkovští duchovní měli se svými farníky mnoho společného, nikdy nebyli z výše uvedených důvodů zcela jako oni.

V biografických textech (nejen z 19. století) bývá zcela běžné, že autor na základě vlastních priorit zdůrazňuje nebo opomíjí některé vlastnosti či skutky popisované osoby. V životopisech českých duchovních z 19. století a v posuzování jejich činnosti je obvyklé, že se autor soustředí na otázky vlastenectví a naproti tomu vlastní kněžské působení stojí v pozadí. Národní činnost je u kněze mnohdy více sledována a oceňována než jeho hlavní povolání.³⁴ Pro české duchovenstvo 19. století se v životopisech často používá sousloví „vlastenecký kněz“, „kněz – vlastenec“, apod. Již v této charakteristice se odráží, jaký vztah měla nacionalizující se česká společnost ke svému duchovenstvu: Kněz měl být také vlastenec a podle některých představ měl být i více vlastenec než kněz. S postupujícími desetiletími takové vidění duchovenstva v české společnosti sílilo. Na počátku 19. století byla v tomto ohledu a i v ohledu sebenahlášení duchovenstva situace zcela jiná než na jeho konci. Starší generace si nesly osvícenské dědictví se snahou vzdělávat lid. Jejich zbožnost byla možná povrchnější (jak je někdy charakterizováno),³⁵ zato ve farnostech bývali aktivní a pokud se ztotožnili s myšlenkami osvícenství a zároveň obrození, pak působili jako průkopníci národního hnutí na

³³ NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

³⁴ Srov. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha, 2003, s. 129–132.

³⁵ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 179.

venkově. Tato generace převažovala zhruba do čtyřicátých let a i kritický Karel Havlíček Borovský ji právě za vlasteneckou činnost hodnotil velmi kladně.³⁶ Někdy i samotní duchovní cenili vlasteneckou činnost více než pastorační.³⁷

Kuldova generace (nar. 1820) byla již poněkud jiného ražení. Oproti starším duchovním měla silnější národní cítění a zejména od roku 1848 se začala profilovat i politicky. Měla ale i silné cítění církevní. Hájila předně církevní zájmy, zájmy vlastního stavu, a kromě nich často i národní požadavky. Do šedesátých let ještě převažovala výrazná loajalita vůči státu a jeho řídicím složkám, vynucená někdy obavami z perzekuce. S radikalizací národního hnutí v šedesátých letech se ale radikalizovalo i duchovenstvo. Jeho programem bylo stále sušilovské heslo „Církev a vlast“, převáděné ale nyní z oblasti kultury do politiky. Mnozí duchovní považovali za své poslání vést národ v duchu vlasteneckého katolictví a vybírali si duchovní dráhu i s úmyslem veřejného působení.³⁸ Činnost v tomto duchu se od nich na konci století již očekávala jaksi automaticky, ve veřejném mínění byla ale oceňována především její vlastenecká složka. Sousedství vlastenecký kněz pak nebylo v antiklerikálních kruzích jen pochvalou, ale někdy takřka omluvou, že je někdo ještě kněz.³⁹

Kromě vlastenectví, které nemuselo být úplně samozřejmé, se od kněze očekával především příkladný život. Ten si s kněžskou službou spojovali duchovní i laici. Dopátrat se ale, jak jednotliví kněží v tomto směru splňovali požadavky společnosti, není snadné. Nezřídka se ve vyjádřeních současníků objevují o stejném knězi slova chvály i hany, podle osobních zkušeností a zaujetí pisatele.⁴⁰ Obecně lze konstatovat, že pro typického českého duchovního v druhé polovině 19. století byla základní identita národní a kněžská a na venkově se kněz mohl navíc právě tak dobře cítit i sousedem a hospodářem.

³⁶ Karel Havlíček Borovský hodnotil činnost duchovenstva v Kutnohorských epištolách: „*Známa věc jest, že naše duchovenstvo katolické bylo vždycky nejhlavnější silou českého vlastenectví, ba může se zrovna říci bez pochybnosti, že vlastně duchovenstvo katolické bylo počátkem a zakladatelem celého našeho vlastenectví. Největší část těch pokroků, které náš národní jazyk v životě vzdělanějších tříd učinil, jest jistě zásluhou duchovenstva.*“ HAVLÍČEK, Karel. *Epištoly Kutnohorské*. Kutná Hora, 1851, s. 75–76.

³⁷ RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 132.

³⁸ Srov. PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 94–95. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 132.

³⁹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 223.

⁴⁰ Výjimkou nebyl ani Kulda. Kladně o něm psal např. vyšehradský děkan Jan Berkovec, kritizoval jej chlumský učitel Semanský. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 138. SOkA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 24.

2.2. Beneš Metod Kulda

2.2.1. Od narození do prvního kněžského působení

Beneš Metod Kulda se narodil 16. března 1820 v Ivančicích rodičům Václavu a Magdalene Kuldovým. V ivančické matrice je zanesen jako Benedikt Gulda.⁴¹ Jeho otec byl ve městě kožešnickým mistrem. Bydlel v nárožním domě na ivančickém náměstí a vlastnil také další hospodářské pozemky za městem včetně vinohradu. Rodinu živilo řemeslo a polnosti. Osm dětí rodičů Kuldových se dožilo dospělosti, Benedikt byl pátým z nich. Vyrůstal v katolickém prostředí, jazykově česko-německém. Obyvatelé byli většinou Češi, ale na hlavní škole se učilo česky jen v prvním oddělení první třídy. Děti byly nuceny spolu hovořit německy, v němčině se vedly i hodiny katechismu a modlitby.⁴² Německy se zde žáci přesto mnoho nenaučili, jak Kulda později poznamenal: „*Po celých šest let mučen byv němčinou, vyšel jsem z ní jako slepý a blbý beze všeho užítku.*“⁴³ Změna nastala až při generální vizitaci před rokem 1840, kdy do Ivančic přijel brněnský biskup Gindl.⁴⁴ Byl přítomen školní zkoušce, při níž ivančický kněz Tomáš Procházka⁴⁵ zkoušel žáky z katechismu. Když biskup upozoroval, že děti nerozumějí tomu, co říkají, nařídil okamžitě výuku náboženství v češtině.⁴⁶

Tomáš Procházka také Kuldu připravoval na gymnaziální studia. Kulda na něj později vzpomínal: „*Tomáš Procházka během roku 1832 položil pevný základ pro veškeren život můj. Jeho působením již tenkrát poznal jsem sebe jako syna vlasti a národa českého.*“⁴⁷ Prostřednictvím svého učitele se Kulda také seznámil s Františkem Sušilem,⁴⁸ vlasteneckým knězem, který kdysi Procházku získal pro českou národní myšlenku.⁴⁹ Zaslouhou těchto duchovních a jejich spolupracovníků se dařilo

⁴¹ Moravský zemský archiv Brno, matrika Ivančice 1223, s. 101. Ještě před příchodem na gymnázium se Kulda dozvěděl, že jeho předkové jsou ve starých matrikách zaneseni v české podobě jména a začal rovněž používat tuto původní podobu. Srov. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 12.

⁴² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 1–3.

⁴³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 14.

⁴⁴ František Antonín Gindl (1786–1841), brněnský biskup od r. 1831. Jako biskup byl velmi ctěn, podporoval používání češtiny u katolického duchovenstva, r. 1840 odmítl vysvětit deset německých kandidátů kněžství, kteří neobstáli při zkoušce z češtiny.

⁴⁵ Tomáš Procházka (1803–1858), kněz, rodák z Ivančic, člen Sušilovy družiny. Od r. 1831 až do své smrti působil v duchovní správě v Ivančicích. Věnoval se výchově a vzdělávání místní mládeže, kupoval a půjčoval české knihy, vedl nedělní přednášky pro učně a řemeslníky, organizoval výuku domácích prací pro dívky, byl také literárně činný. Kulda vydal r. 1863 jeho životopis.

⁴⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 3–4.

⁴⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 10.

⁴⁸ František Sušil (1804–1868), moravský kněz a teolog, profesor v Brně, čestný brněnský kanovník. Byl prvním starostou Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, které založil r. 1850, podílel se na přípravě cyrilometodějských slavností r. 1863. Několik desetiletí pracoval na překladu a výkladu Nového zákona (vydáno 1863–1872) a sběru moravských národních písní, kterých shromáždil přes dva tisíce. Jeho sbírka se stala inspirací pro Antonína Dvořáka i Leoše Janáčka.

⁴⁹ VODIČKA, Timotheus. *František Sušil*. Brno, 1946, s. 21.

bránit postupující germanizaci Moravy, obdobně se dělo i v Čechách.⁵⁰ Jejich příklad později na Kuldu silně působil. Příprava na gymnázium byla úspěšná, Kulda složil zkoušku na normální škole v Brně a odebral se na studia do Jihlavy, kde mu příbuzní Tomáše Procházky poskytli přístřeší.⁵¹

V Jihlavě se Kulda seznámil s jáhnem Matějem Procházkou,⁵² dalším z vlasteneckých kněží a spisovatelů. Zde jej také začal finančně podporovat jeho bratranec František Gulda, hamburský velkoobchodník, který pak Kuldovi zasílal peníze i v dalších letech studií. Na gymnáziu rostlo Kuldovo vlastenecké uvědomění, které sdílel s některými spolužáky, často staršími nebo i z jiných gymnázií, s nimiž korespondoval.⁵³ Kuldův otec tomu nebyl příliš nakloněn a při jedné příležitosti, když slyšel syna mluvit o národě, jej varoval, že ho „to Slovanstvo“ přivede na Špilberk.⁵⁴ Podporu měl Kulda u Tomáše Procházky, který kolem sebe sdružoval ivančické studenty a půjčoval jim knihy. V Ivančicích se bavili česky, zatímco v Jihlavě na gymnáziu převládala latina a také němčina, která nebyla národně smýšlejícím studentům po chuti.⁵⁵ Kulda na studium později vzpomínal: „*Gymnázium tehdejší bylo na Moravě ústavem germanizačním. Krom katechety, a to jen mimo školu, žádný z profesorů nepromluvil s námi česky. Bez kněží, jichžto pomocí a radou téměř veškero studentstvo venkovské dostávalo se do škol latinských, nebyl by snad nikdo z gymnázia vyšel jako Čech.*“⁵⁶ Tyto zkušenosti ve spojení s vlastní kněžskou dráhou utvrdily později Kuldu v názoru na význam katolické církve pro české národní obrození.

Po absolvování gymnázia studoval Kulda v letech 1839–1841 filozofii v Brně, kde mezi jeho učitele patřili František Matouš Klácel⁵⁷ a Beda Dudík.⁵⁸ Profesora Klácela měli studenti ve velké oblibě. Na filozofických studiích stejně jako na gymnáziu převládala latina a němčina, německy se budoucí duchovní učili společně s budoucími učiteli i metodiku, třebaže později působili v českých

⁵⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 189–190.

⁵¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 10–11.

⁵² Matěj Procházka (1811–1889), katecheta a profesor gymnázia v Brně, čestný brněnský kanovník, spisovatel, básník a překladatel. Byl spolupracovníkem Františka Sušila, pokračovatelem v jeho práci a starostou Dědictví sv. Cyrila a Metoděje. Zabýval se také sociální otázkou, učitel T. G. Masaryka.

⁵³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 11–13, 16, 24.

⁵⁴ Ve vězení na Špilberku byli tehdy vězňeni italská karbonáři. LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 17, 22.

⁵⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 27.

⁵⁷ František Matouš Klácel (1808–1882), kněz, augustinián, profesor filozofie v Brně, novinář, básník a filozof. Roku 1844 pro svobodomyšlné názory zbaven profesury, seznámil se s Bolzanem. Byl zastáncem jednoty Čech a Moravy, roku 1848 členem Národního výboru. V augustiniánském klášteře se věnoval také přírodovědě, péči o klášterní zahradu předal Mendelovi. Své představy o nápravě věcí lidských se pokusil uskutečnit v USA, kam odcestoval r. 1869.

⁵⁸ Beda Dudík (1815–1890), doktor filozofie, kněz, benediktin, moravský historiograf a církevní historik. Vyučoval v Brně a ve Vídni, pátral ve Švédsku po knihách odvezených z českých zemí za Třicetileté války a dosáhl navrácení několika cenných svazků. Seepsal dějiny Moravy do roku 1350.

oblastech. Klácel vedl studenty k tomu, aby češtinu dobře ovládali. Národnostní spory se zde zatím neprojevovaly a čeští i němečtí studenti filozofie vydávali v Brně tajný časopis *Concordie*.⁵⁹

Roku 1841 byl Kulda přijat ke studiu teologie v Brně. Zde se stal mj. žákem Františka Sušila, jehož ctil jako vynikajícího profesora a imponoval mu i jeho kladný vztah k národu, byť dávaný opatrně najevo. O prázdninách se Kulda pravidelně vracel do Ivančic, kde se přátelé v okruhu kolem Tomáše Procházky věnovali české historii a literatuře, konali koncerty, zábavy a přednášky. Mladším rodákům tu Kulda také vysvětloval českou mluvnici.⁶⁰ Brněnský seminář byl tehdy jedním z moravských vlasteneckých středisek,⁶¹ studenti zde měli vlastní knihovnu s českými knihami, kterou založil František Cyril Kampelík.⁶² Knihovnu podporoval i biskup Gindl, ale po jeho smrti byla pro podezření na panslavistické spisy roku 1844 uzavřena. Kulda, který byl knihovníkem, nemohl nadále sám půjčovat knihy a odevzdal klíče spirituálovi semináře. Podobně došlo již roku 1843 ke zrušení nedělních vlasteneckých zábav, které bohoslovci pořádali.⁶³

V semináři se Kulda setkal mj. s hrabětem Bedřichem Sylva-Taroucou,⁶⁴ Janem Evangelistou Bílým⁶⁵ (znali se od roku 1835) a Janem Fáborským,⁶⁶ s nimiž pak udržoval kontakty i později. Zvláště s Janem Bílým je pojilo dlouholeté přátelství. Jan Bílý, o rok starší než Kulda, vyučoval v semináři své spolubratry češtině a literatuře. Byl vysvěcen roku 1843 a při první mši mu asistovali Kulda a Tomáš Procházka. Kulda se stal knězem roku 1845 a jeho prvním působištěm se staly Židlochovice. Tam začal literární činnost, věnoval se společenským otázkám a problémům. Svým farníkům půjčoval knihy a o nedělích jim předčítal o polním a domácím hospodaření. Ve funkci kooperátora zde vystřídal Jana Bílého. Zůstával v kontaktu s řadou přátel, zejména z řad duchovenstva. Jan Bílý se mezitím připravoval v Brně na získání doktorátu, ale záhy onemocněl a odjel se léčit na své

⁵⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 27–28, 31.

⁶⁰ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 17, 19, 32–33, 36–37.

⁶¹ HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 161–162.

⁶² František Cyril Kampelík (1805–1872), lékař a spisovatel. Studoval polytechniku, bohosloví, práva a nakonec medicínu. Účastnil se revoluce r. 1848, po vydání zatykače odešel do emigrace, po návratu byl pod dohledem úřadů. R. 1861 neúspěšně kandidoval do zemského sněmu a nadále se věnoval lékařství. Podporoval zakládání svépomocných záložen, které byly později na jeho počest zvány kampeličky.

⁶³ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 33–34, 40–44.

⁶⁴ Bedřich Sylva-Tarouca (1816–1881), kněz, publicista, mecenáš Sušilovy družiny. Vnuk zakladatele Národního muzea Františka Šternberka, přítel rodiny Mánesovy, část svých sbírek věnoval brněnskému muzeu. V Brně založil opatrovnu pro mravně zanedbanou mládež.

⁶⁵ Jan Evangelista Bílý (1819–1888), doktor teologie, člen Sušilovy družiny, poslanec zemského sněmu a říšské rady, spisovatel, básník a publicista. Ve 40. a 50. letech 19. století česky sepsal a vydal dějiny katolické církve. Zabýval se rovněž moravskou historií a společenskými otázkami. Na některých dílech spolupracoval s Kuldou.

⁶⁶ Jan Fáborský (1818–1891), kooperátor v Židlochovicích, kde vystřídal Kuldu a působil s Janem Bílým, později děkan v Pohořelicích.

někdejší působiště ke Kuldovi do Židlochovic.⁶⁷ Nějaký čas zde oba společně působili a také později zůstali přáteli a spolupracovníky.

2.2.2. Kulda chlumským farářem a sedlčanským vikářem

Roku 1848 byl Kulda přeložen do Lodenice a revoluční roky prožil coby lodenický kooperátor. Vyslovoval se zde proti volbám do německého parlamentu a proti germanizaci Moravy. V tomto smyslu působil mezi farníky a také psal do novin.⁶⁸ Vysloužil si za to i se svým nadřízeným farářem soudní žalobu, která jej vinila z popouzení lidu k zpučnosti proti úřadům a z působení proti volbám do Frankfurtu. Případ nakonec skončil bez trestu, neboť Kulda prohlásil popouzení k zpučnosti za lež a o volbách se vyjádřil, že ohrožují rakouskou samostatnost. V Lodenici usiloval o větší vzdělání farníků, podílel se na zakládání knihoven a šíření novin a byl i oblíbeným kazatelem. Často se zaobíral zejména otázkami Slovanů, společnosti a církve.⁶⁹

Z Lodenic byl roku 1850 přeložen za kooperátora do Hobzí, kde pobyl necelý rok. V té době se podílel na vzniku *Dědictví sv. Cyrilla a Methoděje*. Založení této organizace odráželo rozdělení moravských národovců na katolickou a liberální frakci. Předchůdcem Dědictví byla *Národní jednota svatého Cyrilla a Methoda* založená roku 1849, v níž se záhy začaly projevovat různé myšlenkové proudy.⁷⁰ Protikatolické tendence části členstva a nadřazování národních zájmů nad církevní vedly zúčastněné kněze k myšlence vytvořit vlastní spolek hájící křesťansko-katolické zásady ve smyslu Sušilova hesla „Církev a vlast“. U zrodu cyrilometodějského dědictví stáli František Sušil, Jan Bílý, Bedřich Sylva-Tarouca, Beda Dudík, Matěj a Tomáš Procházkové, Jan Fáborský a další. Beneš Metod Kulda se stal jednatelem. Dědictví mělo napomáhat duchovní obnově Moravy a vydávalo spisy shodující se s katolictvím a národními zájmy.⁷¹ Bylo vlastně jedním z nejvýznamnějších úspěchů tzv. Sušilovy družiny, tedy žáků Františka Sušila, kteří na Moravě patřili k předním vlasteneckým kněžím.⁷² Spojení církevních a národních zájmů, vlastenectví a katolictví, bylo na Moravě typickým

⁶⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 45–47, 51–55

⁶⁸ Do Ohéřalova Týdenníku napsal článek *Na dorozuměnou všem odrodilcům a protivníkům Slovanstva na Moravě*.

HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 57–60.

⁶⁹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 62–64.

⁷⁰ HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 164.

⁷¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 64–67.

⁷² VODIČKA, Timotheus. *František Sušil*. Brno, 1946, s. 21. Do Sušilovy družiny patřili mj. Matěj, Jakub a Tomáš Procházkové, Jan Bílý, František Pojmon, Bedřich Sylva-Tarouca, Beneš Metod Kulda, Jan Soukop, Karel Šmídek, Ignát

rysem doprovázejícím působení národně uvědomělých duchovních a toto národně-náboženské působení se přes počáteční problémy ukázalo jako úspěšné.⁷³

Na podzim roku 1850 přesídlil Kulda do Brna. Bedřich Sylva-Tarouca zde krátce před tím založil ochranovnu pro zanedbanou mládež a nabídl mu místo spirituála. Tímto přesunem nastal v Kuldově životě důležitý obrat, neboť získal (na rozdíl od mnoha svých kolegů) místo v hlavním městě Moravy, centru politického i vlasteneckého života země. V ochranovně se mu podařilo zavést zrovnoprávnění obou zemských jazyků a nabyl zde pedagogických zkušeností, ze kterých později těžil. Zároveň zde psal novely, povídky a kázání a působil jako redaktor kalendáře *Moravan*, který tisklo cyrilometodějské Dědictví. Denně mu často zbývaly jen dvě hodiny spánku, pracoval do vyčerpání a nemocen se v létě roku 1853 odjel léčit do Rožnova pod Radhoštěm.⁷⁴ K odjezdu jej přiměl František Sušil, který Kuldu motivoval, aby na Rožnovsku sbíral lidové pohádky a pověsti. Nápad byl záhy uskutečněn a v Rožnově se rozběhla národopisná práce Kuldy i Sušila. Zatímco Sušil se soustředil na moravské písně, Kulda se zabýval sbíráním pověstí a pohádek (jejichž první díl vydal roku 1854)⁷⁵ a zapisoval také lidové hry a pověry.⁷⁶ Průběžně publikoval i tvorbu vlastní a svých přátel, z níž roku 1856 vydal písně a básně pro školy.⁷⁷

V Brně se Kulda osobně seznámil s řadou dalších moravských i českých národních literátů včetně Karla Vinařického⁷⁸ či Václava Štulce⁷⁹ a udržoval také písemné spojení s pražskými spisovateli (F. S. Kodým,⁸⁰ Vojtěchem Bělákem⁸¹ aj.) a Maticí českou, jejímž byl členem.⁸² Jeho

Wurm, Pavel Křížkovský, Jan Vojtěch, Tomáš Šimbera, František Škorpík aj. ALTMAN, Karel. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804–1868). Odkaz a inspirace*. Rousínov, 2004, s. 36.

⁷³ Organizování moravských katolíků v 50. letech komentoval dačický kněz Jan Nepomuk Dundálek v dopise Kuldovi r. 1854: „*Není tomu dávno, co moravským Slovanům národnost co modlu předstírali, a hle, ta samá národnost vchází nyní do svatyní víry [...]*“ Literární archiv Památníku národního písemnictví /dále LA PNP/, Kulda Beneš Metod, dopis Jana Nep. Dundálka Kuldovi 4. 12. 1854. O rozdílech mezi působením duchovenstva na Moravě a v Čechách srov. ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1918)*. Olomouc, 2009, s. 11, 13–29.

⁷⁴ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 70–74.

⁷⁵ KULDA, Beneš Metod. *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského*. Brno: nákladem vlastním, 1854.

⁷⁶ KULDA, Beneš Metod. Vzpomínka z mé činnosti sběratelské. In: *Český lid*, 1892, s. 439–440.

⁷⁷ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 95.

⁷⁸ Karel Vinařický (1803–1869), kněz, spisovatel, překladatel, poslanec říšského sněmu r. 1848/9. Žák B. Bolzana, vychovatel v rodině Šliků, od r. 1829 sekretář pražského arcibiskupa, později děkan v Týně nad Vltavou, od r. 1859 vyšehradský kanovník. R. 1828 dal podnět k založení Časopisu pro katolické duchovenstvo, r. 1860 se podílel na vzniku Dědictví sv. Prokopa. Psal učebnice a texty pro děti.

⁷⁹ Václav Štulec (1814–1887), kněz, spisovatel, překladatel. Katecheta na staroměstském gymnáziu v Praze, od r. 1860 vyšehradský děkan, 1871 probošt. Vydavatel časopisu *Blahověst* a kalendáře *Poutník*, starosta Dědictví sv. Prokopa. Psal životopisy svatých, rozjímavé a poučné texty včetně tvorby pro děti. Zasloužil se o obnovu Vyšehradu a přeměnu vyšehradského hřbitova v reprezentační pohřebiště.

⁸⁰ Filip Stanislav Kodým (1811–1884), lékař, spisovatel, novinář, poslanec zemského sněmu, člen mladočeské strany. Spolupracoval s K. S. Amerlingem na založení Budče. V letech 1852–1862 redaktor *Hospodářských novin*, poté redaktor *Hlasu*. Psal zejména poučné knihy pro širší veřejnost.

jméno se stávalo známým ve vlasteneckých kruzích na Moravě i v Čechách a Kulda si během 50. let v obou zemích získával renomé. Přispěly k tomu i jeho výroky o nevhodnosti německého vyučování českých dětí, kvůli kterým byl opět úředně obeslán. Hájil se v dopise zaslaném brněnské konzistoři, v němž argumentoval nepraktičností výuky v cizím jazyce a lepšími výsledky v mateřštině.⁸³ František Řezáč⁸⁴ jej roku 1857 z Prahy vyzval, aby přispíval do časopisu Škola a život, vědom si Kuldových schopností: „*Vy dovedete rázně mluvit – tedy i působit.*“⁸⁵ Za dopisovatele si jej žádal také Hermenegild Jireček,⁸⁶ který psal Kuldovi z Vídně: „*Přeju si a pracuji k tomu, abych ze všech hlavních měst slovanských zemí, jmenovitě rakouských, zjednal věrohodné, stálé dopisovatele. Z Brna bych prosil Vašnost.*“⁸⁷ Podobně se prý vyjádřil Jan Ohéral,⁸⁸ když řekl Vojtěchu Bělákovi, že poměry moravského lidu nezná nikdo lépe než Kulda „*a žádáte-li si, abyste spisu svému zjednal průchodu na Moravu, tož se k témuž pánu obraťte, on dovede i ostatních vyzvati, aby Vás neopouštěli.*“⁸⁹ Organizačně schopný a rázný Kulda byl v Brně nejen jednatelem cyrilometodějského Dědictví, ale i tamní katolické jednoty. Ústřední jednota katolická v Brně vznikla roku 1848 a kladla si za cíl podporu křesťanských ctností. V 50. letech byla úspěšnou organizací s pobočkami na venkově, jejichž zástupci se každoročně scházeli na sjezdu v Brně. Kulda tyto sjezdy se značným úspěchem organizoval, věnoval se zejména otázkám výchovy a vzdělání a r. 1852 se mu podařilo při jednotě založit katolickou čítárnu.⁹⁰ Podobné projekty podporoval i později při působení v Čechách.

Kuldovo působení na Moravě skončilo rokem 1859, kdy se stal v Čechách farářem. Zkušenosti s touto prací již měl, za brněnského působení příležitostně zastupoval některé kolegy. Takto si jednoho roku vyzkoušel i farářské povinnosti v Komíně,⁹¹ kde se rozšířila cholera a tamní farář byl vyčerpán povinnostmi při zaopatřování a pohřbech. Tehdy Sušil přiměl Kuldu, aby jeho místo zastal a farář

⁸¹ František Šimáček (1834–1885), pseudonym Vojtěch Bělák, novinář, nakladatel, propagátor svépomocných spolků a odborných škol. V letech 1857–1883 vydával časopis Posel z Prahy, v 60. letech pracoval v redakci Národních listů, od r. 1863 redaktor deníku Národ. Od r. 1871 vlastnil knihtiskárnu, v níž vydával díla českých spisovatelů. Od r. 1883 vydával časopis Světozor.

⁸² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 77, 79, 95, 105, 110.

⁸³ Stalo se r. 1853. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 81–82.

⁸⁴ František Josef Řezáč (1819–1879), kněz, spisovatel, poslanec zemského sněmu. Působil jako kaplan v Peruci, později byl duchovním v ústavu slepců na Klárově, ve svatováclavské trestnici a v kněžské káznici u sv. Jiří v Praze. Věnoval se otázkám vězeňství a školství, v letech 1855–1866 byl redaktorem časopisu Škola a život.

⁸⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 83.

⁸⁶ Hermenegild Jireček (1827–1909), právní historik, působil na ministerstvu kultu a vyučování.

⁸⁷ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Hermenegilda Jirečka Kuldovi, 31. 3 1852.

⁸⁸ Jan Ohéral (1810–1868), novinář a překladatel. R. 1848 se podílel na vzniku Týdenníku, prvních českých novin na Moravě, později působil jako redaktor v Brně, v Praze a ve Vídni. Usiloval o rozšíření české literatury v německém prostředí, přeložil do němčiny Babičku Boženy Němcové.

⁸⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Vojtěcha Běláka Kuldovi, patrně kolem r. 1858.

⁹⁰ Jednotu založil pozdější starosta cyrilometodějského Dědictví Matěj Procházka, který také začal vydávat časopis Hlas jednoty katolické. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 84, 98–108.

⁹¹ Dnes součást Brna.

mohl na týden odjet na odpočinek. Když se farář za týden vrátil, divil se, že za Kuldova úřadování nikdo neonemocněl ani nezemřel. Podobná situace se stala i nedlouho předtím a Sušil pobaveně pravil Kuldovi: „*Musíte všude úřadovat, kde bude zle; Vás bojí se cholera.*“⁹²

Roku 1858 zemřel na chlumské faře u Sedlčan farář František Ništěra.⁹³ Uprázdňené beneficium zatím administroval počepický kaplan Josef Lorbeer a ucházelo se o něj třináct kněží. O tom, kdo se stane novým farářem, rozhodoval v první řadě patron chlumského kostela. Kostel se nacházel na nalžovickém panství, které vlastnila rodina baronů von Scharffensteil-Pfeill. Poručníkem nezletilého Alfreda byl tehdy jeho strýc, hrabě Ervín Nostic. Alfredova sestra se o rok dříve provdala za Vojtěcha Widmanna,⁹⁴ ředitele brněnské ochrannovny pro mládež, kde Kulda devět let působil a pomocí těchto konexí získal příležitost dosáhnout chlumské fary, přestože se o ni ucházelo i osm kněží, kteří byli vysvěceni dříve než on a několik kněží z vikariátu. Manželé Widmannovi hovořili v Kuldův prospěch u Ervína Nostice, který osobně dojel do Brna, aby se přesvědčil o kvalitách spirituála ochrannovny. Tak dosáhl Kulda prezentování na chlumskou faru a odjel do Prahy na arcibiskupství. Zde před kardinálem Schwarzenbergem složil 12. března 1859 farní přísahu a byl kanonicky investován.⁹⁵

Při cestě z Prahy na Chlum se Kulda zastavil v Sedlčanech, aby se představil svému novému nadřízenému, vikáři Emanuelu Urbanovi. Byl zde uvítán a také ihned informován o tom, co zatím podnikli chlumští farníci. Ti v neznalosti svého budoucího duchovního měli o Kuldovi zkreslené informace. Vyslali proto k Urbanovi do Sedlčan deputaci s písemnou žádostí ke konzistoři, aby volba byla zrušena, protože Kulda je prý Němec neznalý českého jazyka. Vikář jim odpověděl: „*Dobří lidé, vraťte se pokojně domů a nikomu neříkejte, že jste u mne byli, nový farář váš umí lépe česky nežli já i vy.*“⁹⁶ Kulda jel ze Sedlčan na Chlum (bylo 29. března) a školní mládež v čele s administrátorem Lorbeerem jej uvedla do kostela, kde mu administrátor udělil požehnání. Poté přišel Kulda na pustou faru, kde nenalezl téměř žádné vybavení. Jeho vlastní majetek se zatím dopravoval železnicí do Prahy, dále po Vltavě a povozy na Chlum. Instalace nového faráře proběhla o chlumské pouti 28. září 1859.

⁹² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 94.

⁹³ František Ništěra (1811–1836), chlumský farář, syn lesníka Františka Ništěry z Malkovic. Za studií býval v Malkovicích navštěvován přáteli z okolí, mj. Antonínem Norbertem Vlasákem, Karlem Hynkem Máchou, Jakubem Malým a Prokopem Chocholouškem. SCHAFFERHANS, Pavel. Navštívil K. H. Mácha hrad Borotín? In: *Pod Blaníkem*, roč. XIV. (XXXVI.), čís. 3, 2010, str. 16–20.

⁹⁴ Baron Vojtěch Widmann (1804–1888), moravský zemský hejtman v letech 1870–1884, roku 1856 uzavřel druhé manželství s baronkou Ervínou Scharffenstein-Pfeill.

⁹⁵ SOKA Příbram, Chlum – farní kronika, s. 27–28. Jeho nástupcem v ochrannovně se stal Ignát Wurm (1825–1911), poslanec moravského zemského sněmu a říšské rady od r. 1861. MELZER, Miloš. P. Ignát Wurm a olomoucká národopisná družina. In: DRÁPALA, Daniel [ed.]. *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methoděje Kuldy*. Rožnov pod Radhoštěm, 2003, s. 70.

⁹⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 115. NA, APA II, inv. č. 446, kt. 1303, soupisy kandidátů na uprázdněná beneficia, 1859–1862.

Zpívala se při ní uvítací píseň složená petrovickým farářem Nejedlým, v níž se novému faráři provolávala sláva a byl ctěn jako Moravan, bratr Čechů.⁹⁷

2.2.3. Kuldovo názorové zakotvení

Beneš Metod Kulda byl především kněz, který se se svým povoláním zcela ztotožnil. Již za studií si poznamenal: „*Vznešený stav, stav ideální jest stav kněžský v katolictvu, Bohem samým určen vychovatelem, učitelem a vůdcem býti lidstva zde na časné cestě k věčnosti.*“⁹⁸ Tuto myšlenku neopustil ani později. Snažil se oslovovat široké vrstvy čtenářů a posluchačů, probouzet jejich zbožnost, vzdělávat je a zároveň hájit církevní zájmy. Po celou dobu své kněžské dráhy vycházel ze sušilovského hesla „Církev a vlast“, které v jeho pojetí nabylo obsahu „Církev a národ“.⁹⁹

Vůči císaři byl Kulda loajální,¹⁰⁰ jak bylo tehdy nejen mezi duchovenstvem obvyklé. Ve vztahu ke státním úřadům se roku 1848 vyslovil, že jako katolický kněz se vždy snažil a bude snažit vštěpovat lidu „*povinnou úctu a poslušnost k úřadům*“.¹⁰¹ Když se ale situace v šedesátých letech zcela změnila, jednal už poněkud jinak a odmítl se mj. stát členem okresní školní rady.¹⁰² Záleželo mu především na tom, aby si církev udržela své místo ve společnosti a považoval za potřebné, aby i duchovenstvu zůstaly pravomoci, které až do konce šedesátých let mělo. Držel se myšlenky, že silná církev je posilou pro stát: „*Stát nemůže lépe o sebe a o svou budoucnost pečovati, než když Církví práva svatá ponechá, a v právech těch ji chrání.*“¹⁰³ Protináboženské postoje vysvětloval tak, že se jedná někdy o blud doby, který postihuje i dobré srdce, jindy o zášť, která vede ke zlobě a mstivosti.¹⁰⁴

Kuldovy názory se mezi českým duchovenstvem setkávaly s živým ohlasem. Než odcházel ze Sedlčanska, děkovalo mu místní duchovenstvo i za jeho klerikální agitaci a stejně se vyjádřili i pražští bohoslovci.¹⁰⁵ Ve stejné době mu napsal jeden ze zakladatelů katolického listu Čech, farář Hložek: „*Vy státi se máte duší politického hnutí katolického po Čechách, Moravě a Slezsku!*“¹⁰⁶ Kulda byl od svého

⁹⁷ SOKA Příbram, Chlum – farní kronika, s. 27. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 115–116.

⁹⁸ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 32.

⁹⁹ Tak se i sám vyjádřil ve svém životopise z poloviny sedmdesátých let: „*Kulda jest členem četných vědeckých a dobročinných spolků a jednot v Čechách i na Moravě, a věnuje doposud všechny síly své slovem i pérem Církví a národu; [...].*“ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

¹⁰⁰ Srov. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 104–105.

¹⁰¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 62.

¹⁰² SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 17.

¹⁰³ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 29.

¹⁰⁴ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 9–10.

¹⁰⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 133–134.

¹⁰⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 130–131.

mladí aktivním obhájcem církevních i národních zájmů, členem řady spolků, propagátorem knihoven a svépomocných organizací. Ačkoli nevystupoval politicky nijak intenzivně ani systematicky, v případě, že považoval za potřebné vyjádřit se k současné situaci, neváhal tak učinit. Jeho ústní i písemné projevy se vyznačovaly promyšleností a nezřídka i radikálností v obraně církevních a národních záležitostí.

2.3. Vikariátní klérus

2.3.1. Povahy a názory

Kulda se stal vikářem v době, kdy rakouská monarchie přecházela od absolutistického zřízení ke konstitučnímu. Česká společnost měla za sebou jedenáct let útlumu veřejného života, kdy se mnozí dříve aktivní národovci stáhli do ústraní. Kněží nebyli výjimkou a Kulda byl v tuto chvíli iniciátorem (respektive jedním z iniciátorů) obnovy vlasteneckého hnutí na Sedlčansku. Usiloval o používání češtiny, o větší vzdělanost mezi lidmi, o součinnost s národním hnutím v Praze a jinde. Mezi vikariátním duchovenstvem se setkal s několika knězi, kteří byli podobného smýšlení. Ti starší se již dříve národně angažovali, ale padesátá léta jejich činnost utlumila. Když Kulda roku 1862 vyzýval kněze svého vikariátu, aby se stali členy svatoprokopského dědictví,¹⁰⁷ odepsal mu, tehdy již sedmdesátiletý počepický děkan Kačerovský: „*Na ctěný dopis odpovídám, že jsem ovšem druhdy všecko milerád dle síly podporoval, co jsem pro Církev neb náš národ za dobré uznával. – Co ale nastal v Selčanech Bachův vikariát a já viděl a slyšel, že se vše, i to nejmenší dobré jen s ousměškem a v docela podvrženým smyslu roznáší, viděl jsem se nucena, abych ještě více nepřízně proti sobě nezbouřil, uleviti a se jen tak ledabyly držeti.*“¹⁰⁸ Kačerovský, který na Sedlčansku patřil k nejbohatším duchovním, pak různé spolky a sbírky opět rád podporoval. Další část duchovních měla vůli přispívat na národní záležitosti, ale pro nedostatek prostředků nebo příliš jiné práce se neúčastnila zdaleka všech podniků, které Kulda doporučoval.¹⁰⁹

Smýšlením se vikariátní klérus pohyboval vesměs stejně jako Kulda v konzervativních pozicích a věk v této otázce nehrál roli. Mladí kněží bývali radikálnější, a to i ve svém konzervatismu. I oni hájili zájmy církve a národa a stejně jako Kulda dokázali být ve svém vyjadřování velmi ostří. Zároveň

¹⁰⁷ Dědictví sv. Prokopa, vydávalo vědecké spisy pro kněze.

¹⁰⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 51.

¹⁰⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, dopis Jana Pavly B. M. Kuldovi, 16. 3. 1862; rok 1863, vik. č. 138.

se rovněž jako on část kleriků neomezovala jen na činnost ve své farnosti, ale psali také do Časopisu katolického duchovenstva, Blahověsta, Školy a života a jiných periodik.¹¹⁰ Těchto aktivnějších byla přibližně polovina, což souvisí i s rozdíly v jejich povahách. Byli mezi nimi lidé klidnější, uzavřenější, rozvážní, stejně jako temperamentní až prchlivi.¹¹¹

2.3.2. Vztahy mezi duchovními

Vztahy mezi jednotlivými kleriky sedlčanského vikariátu se pohybovaly od úplné shody až po takřka nevraživost. Na to, kdo měl ke komu důvěru, lze usuzovat mj. podle zpovědních cedulek vykazujících, který kněz se u koho zpovídal. Je zajímavé, že často byli vyhledáváni staří duchovní, včetně těch ve výslužbě. Důvodem mohla být větší zkušenost starších zpovědníků, jejich charisma, možná i větší blahovůle a menší přísnost v udílení pokání. Většina kněží se zpovídala u některého vikariátního kolegy, výjimku tvořili pravidelně křížovníci z Klučenic, kteří byli od zbytku vikariátu poněkud odříznuti a měli blíže do jiných farností. Velmi pozoruhodné ale je, že mimo vikariát se také zpovídali ti kněží, kteří se zde potýkali s nějakými (často morálními) problémy. Dokonce je patrné, že se navzájem mezi sebou zpovídali duchovní, na jejichž činnost vrhají archivní prameny nejvíce stínů.¹¹²

Ve vztazích vikariátního duchovenstva lze rozlišit tři úrovně vztahů. Šlo jednak o vztahy mezi tím, kdo beneficium řídil a jeho výpomocnými duchovními (farář – kaplan apod.), za druhé mezi kněžími z různých farností a za třetí mezi nimi a vikářem.

Kaplanská služba připravovala kněze na práci faráře. Farář byl kaplanovi nadřizen, měl mu jít příkladem a zasvětit jej do své práce. Jednou ročně o něm také podával posudek (tzv. konduitu) konzistoři. Kaplani ze Sedlčanska jsou v nich líčeni jako zbožní, počestní a pilní, ale obvykle tito mladí kněží příliš odtrženi od okolního světa nebyli.¹¹³ Kaplan Josef Lorbeer, který příležitostně veršoval a dobře kreslil,¹¹⁴ o kaplanech napsal:¹¹⁵

¹¹⁰ NA, APA II, kt. 2951–2953, přílohy k vizitačním zprávám.

¹¹¹ O jednotlivých příkladech je pojednáno dále.

¹¹² Mimo vikariát se jezdil zpovídat krásnohorský farář Pavla, o jehož problémech s farníky více v kapitole o školství. Svěřoval se mj. na Svaté Hoře P. Tausenaovi, který se stal později ve Vojkově expozitou, a měl tam rovněž problémy. Tausenau právě tak jezdil mimo vikariát. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol. NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

¹¹³ NA, APA II, kt. 2951–2953, přílohy k vizitačním zprávám

¹¹⁴ LA PNP, Varia, Lorbeer Josef, Proč se vidím v klášterním kroji, konvolut básní ze studentských let.

¹¹⁵ LA PNP, Varia, Lorbeer Josef, Kaplanská báseň.

*Přijde-li na štaci kaplan ze semináře,
často si zahrává na pana faráře –
tu nadýmá tváře,
kroutí okuláře,
všecko sám chce řídit.
Inu vždyť se byl učil
čtyry léta slídit,
[...]
Sejdou-li se na pouť,
aneb k vizitaci
vůkolní kaplani,
to máte pronaci.
To máte štvanci na ubohou faru
zrovna jakoby měla sklep u pivovaru.*

*Proto děl pan farář,
ten co měl kaplana,
že je mu jak by měl
v svém domě satana –
Což teprv, kdo má dva,
to je pěkný dárek –
inu pak je na faře
čertů celý párek.*

Z dochovaných zpráv vyplývá, že v sedlčanském vikariátě byly vztahy mezi kaplany a faráři vesměs dobré, což nebyla samozřejmost, jak dokládá Kuldova korespondence¹¹⁶. Svatojánský farář Slávek v dobrém vzpomínal na krásnohorského faráře Pavlu, pod kterým dříve sloužil, chválil jeho zkušenosti a vědecké vzdělání.¹¹⁷ Také Kulda byl velmi spokojen se svým kaplanem Černickým¹¹⁸ a udržovali spolu spojení ještě desítky let po Kuldově odchodu.¹¹⁹

¹¹⁶ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Emanuela Doležala Kuldovi, 5. 7. 1869.

¹¹⁷ SOkA Příbram, Svatý Jan – farní kronika, fol. 69r.

¹¹⁸ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 64.

¹¹⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopisy Antonína Černického.

Vztahy mezi duchovními z různých farností se teoreticky měly odvíjet od rovnoprávného postavení, ve skutečnosti tomu tak ale nebylo. Podle zásluh, schopností i na základě kontaktů se jen někteří z nich dostávali k příležitostem, kde se nemohli uplatnit všichni zájemci. Konkrétně se např. jen ti nejschopnější (a s dostatečným zdravím) dostávali na porady duchovenstva v Praze a podobně byli různě úspěšní, pokud se ucházeli o některé volné místo. Na Sedlčansku byl nadto dlouho špatný vztah mezi kosohorským farářem a vojkovským expozitou. Vojkovská expozitura byla již dříve oddělena od kosohorské farnosti a její expozita byl samostatným duchovním. Příspěvky z náboženské matice ale nadále dostával vypláceny přes faráře v Kosově Hoře. Velmi konzervativní a odměřený farář Keil nehodlal na této situaci nic měnit, považoval vojkovského expozitu nadále za svého kaplana a odváděl mu navíc méně peněz, než na které měl nárok. Teprve po jeho smrti se expozita domohl práva vybírat si příspěvek přímo na berním úřadě ve Voticích a také vztahy mezi duchovními ve Vojkově a v Kosově Hoře se zlepšily.¹²⁰ Zjištěné pohnutky některých kleriků byly jednou z hlavních příčin špatných vztahů, které občas mezi duchovenstvem panovaly. Boj se rozpoutával zejména tehdy, když se uprázdnilo některé dobře zajištěné místo. Tehdy si mnohý kněz chtěl přilepšit a to ne vždy čestnými prostředky. Velkou roli v těchto případech hrála protekce a někdy i intriky.¹²¹

B. M. Kulda byl sedlčanským vikářem deset let. Za tu dobu měli kněží jeho vikariátu, zvláště ti, kteří zde žili delší dobu, možnost poznat jeho povahu i schopnosti. Kulda patřil mezi oblíbené kněze a byl známý i na mnoha jiných místech Čech a Moravy. Třebíčský děkan František Diviš o něm napsal, že byl knězem, *„jejž každý, kdož jen jednou jej viděl, s ním rozmlouval – upřímně si zamiloval“*.¹²² Podobně kladně se vyjadřovali i jeho podřízení ze Sedlčanska. Když Kulda odcházel na Vyšehrad, poznamenal svatojánský farář Slávek, že *„byl to pán spravedlivý, neznající žádných podlých ohledů, jako mnozí jiní, jež jsem bohužel poznal. Památka jeho hluboce se zakotvěla v srdcích všech těch, jimžto popřáno bylo, pod ním na vinici Páně pracovati. Byltě to upřímný bratr duchovních v stáří sobě rovných a laskavý otec, rádce a přítel i učitel mladých. Památka jeho nevyhyne nikdy v srdci mém!“*¹²³

¹²⁰ SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 11–12, 22, 32.

¹²¹ SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 57.

¹²² LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Františka Diviše Kuldovi 8. 3. 1890.

¹²³ SOKA Příbram, Svatý Jan – farní kronika, fol. 69v.

2.3.3. Porady duchovenstva

Počátkem šedesátých let se s uvolněním poměrů projevila v celé české společnosti výrazná chuť spolčovat se, radit se a jednat kolektivně. Dělo se tak i v církvi. V září 1860 se v Praze konal sněm české církevní provincie, první od roku 1413.¹²⁴ Kulda byl členem přípravného výboru a vypracoval pro synodu návrh na zakládání farních knihoven. Měl s podobnou činností již zkušenosti z Moravy. Rozpracoval tedy plán, aby byl v Praze zřízen výbor kněží, který by se o věc staral, vybíral k tomu účelu vhodné knihy, výhodně je nakupoval ve větším množství nebo ze starých tisků a dodával na fary. Půjčování knih mělo jednak více sblížit faráře s osadníky, jednak mít výchovný účel a přispívat k prohloubení víry.¹²⁵ Návrh nebyl zcela realizován.¹²⁶

V září 1863 se konala v Praze diecézní synoda, první od roku 1605.¹²⁷ Ze sedlčanského vikariátu se jí zúčastnili sedlčanský děkan Burda (zastupující nemocného Kuldu), kosohorský farář Skřivánek, krásnohorský Pavla, dublovický Pomajzl a klučenický Sachar.¹²⁸ Za nedlouho byly zavedeny také vikariátní porady duchovenstva (tzv. „*pastýřské porady*“), kterých se zúčastňovali všichni místní duchovní v činné službě. V Sedlčanech se první z nich konala 26. října 1865.¹²⁹ Vikariátní duchovenstvo na nich probíralo aktuální vnitrocírkevní otázky týkající se pastorače, školství apod.

2.4. Pozice a funkce kněze ve venkovské společnosti

Společenská prestiž kněze se odvíjela již od samotné skutečnosti, že dotyčný je kněz, osoba svěcená, s tradičním místem ve společnosti, zejména venkovské. Úctu k němu pak zvyšovalo i jeho vzdělání, neboť ve farnosti se duchovenstvu mohli rovnat obvykle jen velkostatkáři a výjimečně některý učitel. Ve společenském žebříčku venkova se kněz již od svého příchodu pohyboval poměrně vysoko, a pokud si navíc získal oblibu farníků, stál svojí autoritou na špičce venkovské společnosti.

Hospodářská situace se silnou pozicí kněze mnohdy nekorespondovala. Majetnost jednotlivých beneficíí byla velmi rozdílná a tomu také odpovídal zájem o ně v případě uprázdnění. O fary se ucházelo průměrně kolem tří uchazečů, ale v případě lukrativních míst jich bylo i kolem deseti. Bývaly to např. fary, které patřily pod patronát náboženského fondu. Naproti tomu nejchudší místa (jako na

¹²⁴ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 114.

¹²⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 117–118.

¹²⁶ HAVELKA, Antonín: Beneš Method Kulda. In: *Slova pravdy*, roč. 13, č. 13, Praha, 1903, s. 9.

¹²⁷ KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 114.

¹²⁸ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

¹²⁹ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

Sedlčansku Vojkov) mívala leckdy jediného zájemce.¹³⁰ Kostely i fary na Sedlčansku se nenacházely v nejlepším stavu. Farní kroniky i spisy jsou plné zpráv o rozpadajících se střechách, sešlých farách, takřka padajících kazatelkách apod. Vojkovský kostel patřil k nejchudším (zádušní jmění zde nestačilo ani na krytí běžných potřeb) a zdejší expozitové jej nejednou zvelebovali svépomocí: opravovali a přešivali mešní roucha, kupovali barvy, natírali atd. Obyčejně se kostely dávaly nejvíce do pořádku před svatbou někoho z rodiny místních velkostatkářů a před příjezdem arcibiskupa. Na opravy měli přispívat patronové kostelů, ale ve většině případů se duchovní museli dlouho namáhat, než se jim podařilo získat z této strany podporu.¹³¹ Těmito způsoby a díky příspěvkům farníků se duchovní snažili udržovat majetek, který spravovali. Tam, kde se nedostávalo, bylo ale nejednou třeba, aby přispěli i z vlastních peněz. Nadto se kostelům nevyhýbala ani příležitostná kriminalita. Ač nebylo časté, aby někdo vykradl kostel či faru, přesto čas od času k takové události došlo,¹³² v šedesátých letech se tak stalo ve Vojkově, v Kosově Hoře a v Počepicích.¹³³

Kněz tedy spravoval církevní jmění, mimo to k činnostem venkovských farářů patřilo běžně i zemědělství. Dopisy mezi duchovními jsou plné zpráv o úrodě či neúrodě.¹³⁴ K jeho duchovní práci patřilo vysluhování svátostí, sloužení bohoslužeb, kázání a různá svěcení (kříže, prapory, školy, hasičské stříkačky i parní stroje). Až do konce šedesátých let dohlíželi duchovní také na školy a i poté zde vyučovali náboženství. Kněz byl tak na venkově hospodářem, učitelem, rádcem a psychologem zároveň. Jeho vliv byl značný, i když – jak je patrné z jednotlivých kapitol – měl své hranice, které jednotliví duchovní leckdy nebyli schopni předem odhadnout. Přesvědčení o správnosti vlastního konání mohlo být silnou motivací, ale mohlo také zaslepotovat při vidění okolního světa, který se stále rychleji proměňoval.

¹³⁰ NA, APA II, inv. č. 446, kt. 1303, soupisy kandidátů na uprázdněná benefícia, 1859–1862.

¹³¹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Dublovice, rok 1866, vik. č. 51. SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 45; Nechvalice, fol. 23v, 35r; SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 13–14, 19, 21, 26, 29–30. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, rok 1865, č. 97, osvědčení o chudobě vojkovského kostela.

¹³² Vykraden byl např. roku 1851 kostel na Zelené Hoře. MIKULE, Stanislav. *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře*. Žďár nad Sázavou, 2008. Podobně fara v Jamném u Jihlavy r. 1866. PLAŠIL, Filip. *Kostel sv. Kříže a farnost v Jamném u Jihlavy*. Brno, 2010, s. 26.

¹³³ Když byl vykraden vojkovský kostel, obrátil se expozita i na císaře Ferdinanda V. do Prahy, který býval ke kostelům štědrý a byl-li požádán, bylo se lze od něj nadát pomoci. Také v případě Vojkova se tak stalo a císař poslal 200 zlatých. Podobně přispěl např. na kostel v Jamném u Jihlavy. SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 57; Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 33. SOkA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 32. PLAŠIL, Filip. *Kostel sv. Kříže a farnost v Jamném u Jihlavy*. Brno, 2010, s. 26.

¹³⁴ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopisy Emanuela Doležala Kuldovi.

3 Církev a společnost

3.1 Problémy církve v šedesátých letech 19. století

Vít Vlnas v jedné ze svých studií výstižně napsal, že se Čechy v 19. století stávaly z vyhlášené enklávy až fanatického katolicismu rájem volnomyšlenkářů.¹³⁵ Tato radikální proměna religiozity je do značné míry českým specifíkem, děla se ale na základě rozsáhlých společenských přeměn, které se v 19. století odehrávaly v celém latinském kulturním okruhu. Docházelo k rozvolňování po staletí ustálených vazeb a celkové přeměně tradiční společnosti ve společnost moderní. Ekonomickou a politickou iniciativu přebíralo měšťanstvo prosazující likvidaci stavovských privilegií a občanskou rovnoprávnost. Součástí tohoto liberálního programu byla i likvidace církevního nadprávní a podřízení církve státním zájmům. Ve svém důsledku se ale liberalizace netýkala jen právních a správních otázek. Vedla k diskuzím, které sáhly na samý kořen křesťanského učení a ohrožovaly i vlastní existenci církve. Co se zdálo dříve samozřejmé, nyní již samozřejmé nebylo. Církev se ocitla pod tlakem a duchovenstvo muselo ve vlastním zájmu tuto situaci řešit. Jako výhodná se mohla nějaký čas jevit ochrana státem a zakonzervování stávajících pozic, bylo ale otázkou, kam takové řešení povede.

3.1.1 Propojení církve a státu

Osvícenské reformy mnoha evropských panovníků koncem 18. století silně otřáslы církevními pozicemi. Jednotlivé státy měly především zájem o církevní majetek a posílení státního vlivu ve všech oblastech života společnosti. Také josefínský stát hluboko zasáhl do pravomocí kléru, vztáhl ruku na církevní statky a usiloval o úplné podřízení církve státu. Zároveň oslabil pozice katolictví, které sice zůstalo privilegovaným vyznáním, ale ne již jediným povoleným. Tato rozhodnutí Josefa II. budila v řadách duchovenstva většinou odpor a protiakce. Po císařově smrti žádal prelátský stav na zemském sněmu let 1790/1791 opětovné omezení náboženské tolerance a žádal restituci předjosefínských poměrů. Leopold II. změny až na výjimky odmítl.¹³⁶

¹³⁵ VLNAS, Vít. Barokní Bůh v národě husitů. In: OTTLOVÁ, Marta – POSPÍŠIL, Milan [eds.]. *Sacrum et profanum. Sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 1998, s. 129.

¹³⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 159–170. HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 22–23.

V důsledku francouzské revoluce ztratilo osvětenství pro mnoho evropských panovníků na přitažlivosti. Císař František I. usiloval především o klid v monarchii a duchovenstvo mu mělo být nápomocno. Dle jeho mínění bylo úkolem kléru bojovat proti revolučním myšlenkám a přesvědčovat věřící, že revoluce vede k bídě a nejistotám. Na místo někdejší osvěcenské agitace nastoupila agitace protiosvěcenská, usilující o udržení a konzervaci tradičních hodnot a vyhýbající se pokud možno změnám.¹³⁷ Vztah státu k církvi se stále držel v josefínském duchu, tj. duchovenstvo fungovalo jako svého druhu státní úřednictvo, nemělo volné spojení s papežem, ale jeho vliv postupně rostl. Císař, který klérus potřeboval ke stabilizování společnosti, podporoval jeho početní růst a posílil také jeho vliv ve školství. S koncem napoleonských válek se navíc obnovila i prestiž papežského stolce a kancléř Metternich i císař František zvažovali možné revize své církevní politiky. Již tehdy se uvažovalo i o uzavření konkordátu, k větším dohodám s Římem ale pro odpor josefinistů (i v řadách biskupů) nedošlo.¹³⁸ Rakouský stát tak byl od josefínských dob s katolickou církví silně svázán. Roku 1848 vídeňský arcibiskup Milde¹³⁹ prohlásil, že josefinismus je pro rakouskou monarchii nejvhodnější systém, neboť dle jeho názoru církve potřebovala státní ochranu více než vlastní svobodu.¹⁴⁰

Pro další vztah státu a katolické církve měla zásadní význam vídeňská konference biskupů na jaře 1849, kde se účastníci rozhodli chránit císařský trůn, pokud bude církev sama sobě pánem (volné spojení s papežem, správa církevního jmění apod.) a navíc budou rozšířeny i pravomoci duchovenstva nad laiky (jurisdikce v duchovních záležitostech, větší dohled nad školstvím). Císař část požadavků roku 1850 schválil.¹⁴¹ Dělo se tak zcela proti duchu nedávno rozpuštěného kroměřížského sněmu, který do návrhu základních práv zapracoval § 14: „*Žádný náboženský spolek (církev) neužívá od státu přednosti před jinými.*“¹⁴² Nyní naopak stát již privilegované postavení katolické církve ještě posiloval.

Vrchol pravomocí přinesl rakouskému kléru konkordát uzavřený v srpnu 1855. Patřil ve své době k vrcholným úspěchům papežské kurie a po vzoru jiných konkordátů ujasňoval vztah mezi rakouským státem a Svatým stolcem. Potvrzoval císařské patenty z roku 1850 a přiznával duchovenstvu i další práva, z nichž liberální společnost kritizovala nejvíce vliv na školství a manželské záležitosti (sňatky, rozluky). Spojení „trůnu a oltáře“ dosáhlo vrcholu, církve se již nenalézala pod nadvládou státu, ale byla mu partnerem, zejména vyšší klérus pak i spojencem. Čeští biskupové

¹³⁷ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 34.

¹³⁸ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 170–172, 174–175, 179–180.

¹³⁹ Vincenc Eduard Milde (1777–1853), v letech 1823–1832 litoměřický biskup, 1832–1853 vídeňský arcibiskup.

¹⁴⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 180.

¹⁴¹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 201–202.

¹⁴² URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha, 1998, s. 93.

konkordát uvítali a v pastýřském listu se vyjádřili, že církev a stát se mají navzájem podporovat.¹⁴³ Konkordát přinášel duchovním posílení pravomocí, ale také svazoval ruce těm, kteří se státní politikou nesouhlasili. Jeho uzavření paradoxně církvi v habsburské monarchii silně uškodilo, neboť vznikl jako produkt politiky absolutistického státu a po pádu absolutismu vrhal na církev velmi špatné světlo. Zejména se stal trnem v oku antiklerikálním liberálům a bylo pak otázkou času, kdy jejich pozice v Rakousku posílí natolik, aby konkordát mohl být zrušen.¹⁴⁴

3.1.2 Liberalismus versus klerikalismus

Kořeny rakouského liberalismu tkvěly v osvícenství tereziánské a josefínské éry. Důrazem na rozum a možnosti dosáhnout vlastními silami velkých úspěchů byly osloveny zejména měšťanské vrstvy a část aristokracie. Naproti tomu venkov zůstával myšlenkově z velké části stále v dědictví baroka a zdejší lidé žili svůj život uprostřed tradičních hodnot a zemědělského roku.¹⁴⁵

Převratné změny roku 1848 slibovaly také zcela nové uspořádání poměrů v habsburské monarchii, včetně záležitostí církevních. Zde se ale postoje zúčastněných začaly výrazně rozcházet. Duchovenstvo stálo zprvu s liberální národní reprezentací na jedné lodi, během dvou revolučních let se ale tato jednota rozbila. Na kroměřížském sněmu převažovaly návrhy oslabující pozice katolické církve. Mezi návrhy základních práv stály paragrafy, které liberálové žádali i v jiných zemích Evropy, často se jim je ale podařilo prosadit až mnohem později. Již poslanci v Kroměříži mj. odhlasovali, že církevní sňatek lze uzavírat až po občanském a že církevní řády nesmějí řídit žádnou školu. Zaznívaly zde i hlasy pro úplné omezení církevního vlivu ve školství.¹⁴⁶ Po potlačení revoluce byly tyto návrhy ve vrcholné politice na čas zatlačeny do pozadí, ale duchovenstvo se liberální opozice už nezbavilo. Tlak vzbudil protitlak a v druhé polovině 19. století také v habsburské monarchii paralelně probíhaly dva procesy patrné i jinde v Evropě: sekularizace a oproti ní nová konfesionalizace.¹⁴⁷

¹⁴³ NA, Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát (dále APA-ord), inv. č. 728, kt. 174, pastýřský list českých biskupů z 25. 12. 1855.

¹⁴⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 205–206. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 97–99.

¹⁴⁵ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 181–182.

¹⁴⁶ URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha, 1998, s. 95–96.

¹⁴⁷ Srov. HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 164–165.

Liberalní a klerikální fronta se v Rakousku proti sobě zřetelně vyprofilovaly v letech 1866–1870. Liberalismus zaznamenal v celém západním světě průlom do myšlení širokých vrstev společnosti¹⁴⁸ a klerikalismus (ve smyslu obrany pozic duchovenstva) v čele s papežem Piem IX. stál proti němu jako strážce tradice a silných pozic kléru. Papež se zcela jasně vyjádřil proti modernizaci a liberalizaci společnosti. Zatímco postupně ztrácel území svého státu, jeho prestiž v církvi naproti tomu rostla.¹⁴⁹ V habsburské monarchii zůstávala katolická církev dlouho chráněna státem, v šedesátých letech ale této ochrany pozbyla.¹⁵⁰ Oslabování cenzury umožnilo útoky, na které nebyla zvyklá. Antiklerikálové dosáhli oslabení církevních pozic ve státě, na druhé straně se i zde církev vnitřně upevnila. Právě útoky „liberálních nepřátel“ přiměly duchovní k větší spolupráci a protiliberální agitaci. Církev se šikovala do boje proti „nevěřícím“.

3.1.3. Likvidace papežského státu

Roku 1846 nastoupil na papežský stolec Pius IX., známý v církevních kruzích svým liberálním smýšlením. Nastupoval do úřadu, který se po celá staletí proměňoval jen minimálně, ale od konce 18. století byl i Vatikán vtahován do dění, které měnilo celou katolickou společnost i mapu Evropy. Od Pia IX. se očekávalo, že by mohl otočit kurs církve směrem k moderní společnosti. Tyto naděje byly zmařeny s revolucí roku 1848, která zachvátila i Řím. Během ní byl zavražděn papežův ministerský předseda Pellegrino Rossi a Pius IX. z města uprchl. Po svém návratu změnil svoji politiku a nadále držel v církvi přísně konzervativní směr. Během následujících desetiletí se Pius IX. střetil s dalšími snahami o sjednocení Itálie a likvidaci papežského státu, během nichž se utvrdil ve svém přesvědčení a snaze zachovávat vše při starém. Roku 1859 ztratil papežský stát Romagnu, o rok později Umbrii a Marky.¹⁵¹ Útoky na papežovu světskou moc vyvolaly v katolickém světě silný ohlas, který Pius IX. navíc podporoval svými listy rozesílanými do všech diecézí světa. I mezi českým duchovenstvem měl papež velké sympatie a počátkem šedesátých let se papežská otázka dostala na pořad dne ve všech farnostech.

¹⁴⁸ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 99.

¹⁴⁹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 250.

¹⁵⁰ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 104.

¹⁵¹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 249–251.

Papežská otázka představuje téma, na kterém lze dobře sledovat reakce vyššího i nižšího duchovenstva a také laiků. Na Sedlčansku se k tomuto tématu zachoval zajímavý materiál umožňující rekonstruovat názory zúčastněných a sledovat také rozpory mezi nimi. Iniciativa k pomoci papeži zde přicházela shora od pražského arcibiskupa Schwarzenberga a dalších českých biskupů, kteří se na věřící obrátili několika pastýřskými listy. Jejich obsah je názorným příkladem smýšlení vyššího kléru. Názory nižšího kléru a venkovského obyvatelstva přibližuje konkrétní případ z dublovické farnosti, kde administrátor (pozdější vikář) Jan Křtitel Roškot celou situaci podrobně zaznamenal.

Papež byl počátkem šedesátých let vnímán mezi vyšším duchovenstvem bezmála jako katolický mučedník, který brání práva církve a trpí za celou církev. I Pius IX. se sám do této pozice stylizoval. Roškot s papežem sympatizoval a zcela přejímal jeho názory. Do farní kroniky také zdůraznil, že na papežovu výzvu se všichni horliví katolíci modlili, ale nezůstali jen u modliteb a „nejvyšší hlavě Církve“ vyjadřovali svoji oddanost i písemně a také přispívali penězi. Adresy věrnosti přicházely papeži z mnoha zemí Evropy, podepsané od tisíců katolíků, píše dále Roškot a dodává, jak se postupovalo v Čechách. Záměr sepsat českou adresu vzešel od Katolické jednoty v Praze a kardinál Schwarzenberg jej schválil. Samotný text vypracovali Karel Průcha a Václav Štulc. I česká adresa vyjadřovala Piu IX. plnou loajalitu a byla vzorným příkladem ultramontánního smýšlení.

Z Prahy šla adresa do všech vikariátů zároveň s podpisovými archy a do Dublovic dorazila počátkem února 1860. Farář¹⁵² ji přečetl z kazatelny a oznámil farníkům, že ji každý dospělý občan bude moci podepsat na znamení své oddanosti papeži. Jeho snaha ale neměla téměř žádný výsledek. Z celé farnosti podepsali jenom učitelé, velkostatkář a dva vzdělanější sedláci.¹⁵³ Farář byl z počínání svých farníků velmi zklamán, a když brzy poté z Dublovic odcházel, přišel se osobně rozloučit s těmi, kdo adresu podepsali. Žádnou oficiální řeč na rozloučenou neměl.¹⁵⁴ Důvodů, proč se farníci odmítli podepsat, bylo několik a dělo se tak i v jiných farnostech. Část považovala podpis za zbytečný a vyjádřila se, že by raději dali příspěvek, ale podpis nedají. Mnozí viděli v adrese lest a mysleli si, že po podepsání budou muset zase odvádět desátek nebo jít sloužit do papežského vojska. V takovém domnění je utvrzovala skutečnost, že archy měli podepisovat jen zletilí muži. Další se obávali, že by se podpisem zavázali k placení nějakého příspěvku papeži, dokonce snad i dědičně, „*protož vidouce tak strašné břemeno, kteréž by uvalili na sebe i na syny své, odepřeli podpis*“.¹⁵⁵ Kromě této nevědomosti

¹⁵² Tehdy Emanuel Doležal, který se stal toho roku sedlčanským vikářem – předchůdcem Kuldy.

¹⁵³ Jeden z nich, Josef Smetana z Dublovic č. 20, byl později členem výboru sedlčanského hospodářského spolku. HEVRDLE, Adolf. Slavnostní spis v upomínku třicetiletého trvání hospodářského spolku politického okresu sedlčanského 1864–1894. Tábor, 1894, s. 6.

¹⁵⁴ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 42–45.

¹⁵⁵ Tak alespoň se Roškot vyjádřil ve farní kronice.

a nedůvěry, kdy farníci očekávali od duchovenstva zradu nebo považovali podepisování za zbytečné, se u některých projevila i snaha záměrně duchovenstvu uškodit a nejlépe i uchvátit jeho majetek.

Arcibiskup Schwarzenberg mezitím pokračoval v psaní pastýřských listů, ve kterých se vyšší klérus zcela stavěl za papeže. V pastýřském listě z 12. února 1860 čeští biskupové nařikají na „zločinnou bohaprázdnost, kteráž ve spolku s mocnostmi temnosti se opovážlivě pozdvihuje proti Pomazanému Páně“ a příčiny odboje v papežských zemích nazývají neslýchanou drzostí. Vyjadřují papeži podporu a vyzývají věřící k témuž, přičemž apelují na jejich víru a odvolávají se na „věčný zákon pravdy a práva“. Zásah do papežské moci vysvětlují jako zásah do práv všech členů církve („pro nás bojuje a trpí Svatý Otec, naše vlastnictví zastává“), papež potřebuje svůj stát, aby mohl mít volné spojení s věřícími. Dále biskupové chválí podporu papeži projevující se v českých diecézích, písemná vyznání věrnosti i sbírání darů pro Pia IX. Vyzývají také ke společné sbírce, aby každý dával s radostí, třeba jen jediný krejcar.¹⁵⁶

Když tento list přišel do Dublovic, farář Doležal jej raději již ani v kostele nečetl. Uvědomil si, že v tuto chvíli není vhodné, aby vyhlásil sbírku pro papeže. Svě farníky by tím jen utvrdil v přesvědčení, že po podpisech přišlo placení. Podobně postupovali i jiní duchovní. Odeslal na sbírku pět zlatých ze svého a tím záležitost uzavřel.¹⁵⁷

Obzvláště plamenný byl další pastýřský list, který sepsal během následujícího měsíce kardinál Schwarzenberg a četl se na Velikonoční pondělí roku 1860. Opětovně v něm vyzval k účasti „v utrpeních Církve“ a vyjádřil také nutnost promluvit: „*Jako vichřice suchým listím: zmítá slepá vášeň a náruživost lidmi; zděděný pořádek se kácí, aby zmatek nastoupil na jeho místo, ano již ani to, co vlastní a co cizí jest, se nerozeznává. Lež a pokrytectví se velebí, hnusná podlost se povyšuje a – každý mlčí.*“¹⁵⁸ Do pastýřského listu zahrnul i dopis, který napsal papež biskupům. Pius IX. v něm poděkoval za věrnost a podporu a vysvětlil důvody svého jednání. Informoval biskupy, že se nemůže zřici odbojných území, neboť nemůže odstoupit, co není jeho, že práva papežské stolice patří všem katolíkům a odstoupení Emilie by nadto dalo příklad vzpoury do jiných krajin. Na závěr pastýřského listu zhodnotil kardinál Schwarzenberg situaci tak, že strasti, které moudrost a spravedlnost Boží dopouští na národy, uložil zřejmě i své církvi, a zvláště papeži, který „*přede všemi kříž Páně nésti musí; aby se všickni, mocnou rukou Boží pokořeni, obrátili k Němu, věčnému Pánu svému.*“¹⁵⁹

¹⁵⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list českých biskupů, 12. 2. 1860.

¹⁵⁷ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 46.

¹⁵⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga, 25. 3. 1860.

¹⁵⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga, 25. 3. 1860.

Papežská otázka v šedesátých letech prověřila, v jakých hranicích se pohybuje katolicismus české společnosti. Ukázala se názorová různost mezi katolíky a svou roli sehrály i jejich neblahé zkušenosti z minulosti. Ani v tradičních oblastech typu Sedlčanska neznamenal výzvy biskupů automaticky kladnou odezvu, ba dokonce se mohly zcela minout účinkem. Negativní stanovisko nemuselo nutně znamenat nekatolické či protikatolické smýšlení. Mohlo být jen odrazem snahy venkovských obyvatel udržet si svobodu od poddanství a urbaniálních dávek, které se jim dostalo teprve nedávno. Obavy z možné obnovy starého systému v nich byly dosud pevně zakořeněny. Vztah k duchovenstvu nebyl v 19. století založen jen na spirituálních otázkách, ale významně se do něj promítaly i otázky hmotné. Rolníci si nepřáli nadále platit desátek, který by někteří duchovní rádi dále vymáhali,¹⁶⁰ a obávali se, že jeho obnovení není vyloučeno. Neměli ani mnoho pochopení pro podporu papeže, kterou si navíc často vysvětlovali pokřiveně. Snaha biskupů i nižších duchovních sjednotit český katolický tábor se v tomto směru nesešla s úspěchem. Jiná situace ale nastala o osm let později, kdy byli věřící znovu vyzváni k příspěvkům pro Pia IX. Tehdy se v celém vikariátu vybralo přes 200 zlatých a dublovická farnost patřila k nejštědrějším.¹⁶¹

3.1.4. Církev na rozcestí

Zásadní přelom znamenaly pro českou společnost události roku 1848, v nichž ani duchovenstvo nezůstalo stranou dění. V Praze vedlo uvolnění poměrů ke shromážděním pražských kleriků, kde se projednávala současná situace a potřeby oprav v církvi. František Náhlovský,¹⁶² řídící tehdy Lužický seminář, zde zamířil kritikou i do vlastních řad, když prohlásil, že je třeba „*otevřeně doznat před Bohem i lidem, že jsme v svém působení byli jenom blikajícím světlem a slabě kořenicí solí země, že jsme vynikajících předností a výsad, jimiž nás přede všemi ostatními stavy obdaril Bůh, církev a národ, neužili vždy k dobru věřících, ale často jen k uspokojení svých osob*“.¹⁶³ Ve zjištěné době se v řadách nižšího i vyššího kléru objevila řada otázek a návrhů týkajících se mj. demokracie v církvi, poměru státu a církve, liturgického jazyka, celibátu aj. Náhlovský tehdy také zdůraznil, že laici často

¹⁶⁰ Srov. SOkA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 11–12.

¹⁶¹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1868, vik. č. 51. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1868, č. 52–61.

¹⁶² František Náhlovský (1807–1853), farář na Sázavě, duchovní správce lužického semináře, bolzanista.

¹⁶³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 196.

nerozlišují mezi věroukou a církevní disciplínou, takže buď vše uctívají, nebo zatracují.¹⁶⁴ Následující desetiletí mu dala za pravdu.

Duchovenstvo šedesátých let stálo uprostřed hlubokých společenských přeměn, se kterými se neumělo dost dobře vypořádat. Dlouhodobě byla církev nucena vyrovnat se s celospolečenskými proměnami a přizpůsobit se otevřenosti nového společenského řádu.¹⁶⁵ Při strnulosti jejích struktur a důrazu na tradice se jí to ale nedařilo snadno. Pius IX. nadlouho rozřešil otázku, zda by se církev měla vydat vstříc moderní společnosti nebo se vůči ní vymezit. Roku 1864 se zřetelně vyslovil pro druhou cestu, vydal encykliku *Quanta Cura*, doprovázenou *Syllabem errorum*. České vyšší duchovenstvo rozeslalo roku 1865 pastýřský list, v němž se k těmto krokům papeže vyjádřilo s plnou podporou.¹⁶⁶

Roku 1867 zveřejnil papež Pius IX. svůj úmysl svolat po 300 letech církevní koncil. Byl zahájen v prosinci 1869.¹⁶⁷ Nejvyšší představitelé kléru jednali na prvním vatikánském koncilu o otázkách papežských pravomocí, ale pominuli aktuální otázky včetně sociálních problémů.¹⁶⁸ Projednávání tématu papežské neomylnosti se stalo problémem ještě před zahájením koncilu, bylo proti němu útočeno i z katolických pozic a někteří biskupové papeže žádali, aby se koncil této otázce vyhnul. Papež se rozhodl jim vyhovět, ale část biskupů projednávání na koncilu prosadila. Otázka neomylnosti se řešila během roku 1870 a ani na koncilu v ní nepanovala jednota.¹⁶⁹ Budějovický biskup Jirsík návrh kritizoval z teologických důvodů a stejně jako arcibiskup Schwarzenberg se právem obával, že jeho vyhlášení využijí liberálové k dalšímu proticírkevnímu tažení. Poté, co bylo dogma odhlasováno, se oba podle církevní disciplíny přizpůsobili.¹⁷⁰

Vyhlášení dogmatu o neomylnosti roku 1870 bylo vrcholem papežské prestiže. Za několik měsíců (20. září 1870) italská vojska dobyla Řím a papež se stal „vatikánským vězňem“.¹⁷¹ V očích českého duchovenstva byl víceméně vnímán jako hrdina a mučedník a úcta vůči němu ještě posílila. Ani B. M. Kulda nezůstal stranou a roku 1871 vydal spis *Radosti a žalosti papeže Pia IX.*¹⁷² Přelomové události, které se tehdy v Římě odehrávaly, startovaly novou éru církevní historie: éru až

¹⁶⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 196–197, 199.

¹⁶⁵ HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby...*, s. 104.

¹⁶⁶ SOKA Příbram, Vikú Sedlčany, běžné spisy, rok 1865, pastýřský list českých biskupů, neděle Quinquagesima 1865.

¹⁶⁷ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 251.

¹⁶⁸ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 99.

¹⁶⁹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 253–254.

¹⁷⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 229–230.

¹⁷¹ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha, 1995, s. 250, 255.

¹⁷² KULDA, Beneš Metod. *Radosti a žalosti papeže Pia IX: na památku jubilea papežského 16. června 1871*. Praha: Nákladem katolického spolku tiskového, 1871.

nesmiřitelné obrany katolické církve vůči všem proudům, které se jevily jako narušující její koncepci uspořádání společnosti a světa.

3.2 Katolický tisk

V šedesátých letech umožnilo uvolnění poměrů v habsburské monarchii vznik mnoha nových periodik. Duchovenstvo již před rokem 1860 vydávalo několik časopisů a během následujících let k nim přibýly další. Měly především duchovní nebo společenskokulturní obsah a politické záležitosti v nich nebývaly prvořadé.

Beneš Metod Kulda se v této době rozhodl vydávat kazatelský časopis. Homiletická literatura měla v Čechách dlouhou tradici, na níž národně uvědomělí duchovní v 19. století navázali. Jejich práce byly velmi četné, k autorům patřili mj. Stanislav Vydra, Antonín Jaroslav Puchmajer či Antonín Marek.¹⁷³ Kulda založil roku 1864 časopis „*Posvátná kazatelna*“, který vycházel dvanáctkrát do roka v Olomouci (do roku 1893).¹⁷⁴ Obsahoval vždy sbírku kázání pro příslušnou část církevního roku. Získal si podporu arcibiskupských konzistoří¹⁷⁵ a také budějovický biskup Jirsík (sám literárně činný) Posvátnou kazatelnu velmi chválil.¹⁷⁶ Koncem roku 1864 byl Kulda jmenován čestným konzistorním radou.¹⁷⁷

Náboženství se v 19. století stalo předmětem mnoha úvah nad jeho kořeny, „pravdivostí“ a úlohou ve společnosti. Společnost (zejména vyšší vrstvy) žijící v racionalizovaném světě žádala vědecká vyjádření k církevnímu učení. Výzkumy měly vést k potvrzení nebo vyvrácení dogmat. Náboženství mělo buď na rozumovém základě získat pevné místo v systému věd, nebo být vytlačeno ze společnosti.¹⁷⁸ Tím bylo sáhnuto na samotnou podstatu a smysl církve a zpochybněno její místo ve světě. O to silněji působily snahy omezovat moc duchovenstva. Tlak na církev působil jednak její destabilizaci, jednak formování odporu. Duchovenstvo reagovalo na všechny útoky, ať již se jednalo

¹⁷³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 188.

¹⁷⁴ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119.

¹⁷⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy a podací protokoly z let 1864–1870.

¹⁷⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119.

¹⁷⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1864, vik. č. 168.

¹⁷⁸ Srov. HANUŠ, Jirí. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 85–87, 90, 93.

o otázky věroučné nebo mocenské, a bránilo své pozice i církevní učení.¹⁷⁹ Ani české země se těmto střetům nevyhnuly.

3.2.1. *Apologetické spisy*

Zatímco na počátku šedesátých let se v Čechách ještě spory mezi liberály a klerikály příliš výrazně neprojevovaly, po roce 1865 již bylo patrné jasné názorové rozštěpení. Pocit ohrožení mezi klérem od konce šedesátých let výrazně sílil. Vlna liberalizace vedla i v habsburské monarchii ke stále ostřejším protiklerikálním výpadům. Antiklerikalismus byl typický zejména pro mladočechy a radikální demokraty, jejichž listem byla Svoboda vydávaná Josefem Barákem.¹⁸⁰ Nejvýznamnější tribunu protiklerikálních snah ale představovaly Národní listy, které i z nepatrných důvodů burcovaly proti tomu, aby si klérus v české společnosti udržel stávající pozice, či aby je dokonce ještě posiloval. Podobně vystupoval i německy psaný deník Politik.

Podnět k jednomu z prvních takových výpadů dal návrat jezuitů do Prahy roku 1866. Na stránkách Národních listů proti němu s malou znalostí věci bouřil Jan Neruda. Jezuitů se zastali např. Karel Vinařický, profesor bohosloví Antonín Skočdopole z Českých Budějovic či Václav Štulc.¹⁸¹ Kromě článků v Časopise katolického duchovenstva vydal Vinařický i samostatnou brožuru „*Jesuité. Odpověď Národním Listům*“, v níž vyzval Národní listy k tomu, aby jeho argumenty vyvrátily, nebo se omluvily. Tento spis a další, který Vinařický záhy připsal, byly konzistoří rozesílány do vikariátů a do škol. Kulda k jedné z těchto brožur poznamenal, že by bylo dobré půjčit ji zejména čtenářům Národních listů.¹⁸² I na venkově měl tento list řadu odběratelů a o církevní otázky se v české veřejnosti začínal svádět boj.

Široce založený odpor proti silné moci duchovenstva v Předlitavsku se rozvinul za vlády Karla Auersperga (v letech 1867–1870), která usilovala o zrušení výsadního postavení katolické církve. Proti takové politice se ozvaly nejen hlasy jednotlivců, ale i celých zemských sněmů, např. moravského.¹⁸³ Apologetické spisy, které duchovenstvo proti této politice psalo, měly různou úroveň. Ve své obraně

¹⁷⁹ Srov. HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 166.

¹⁸⁰ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 238.

¹⁸¹ Na Sedlčansku spor reflektoval kaplan Roškot. SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 271. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 214. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 123, 483–484.

¹⁸² SOKA Příbram, fond Vikariátní úřad Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887.

¹⁸³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 229–230, 236.

se stejně jako útočící strana často odchylovalo od vědeckého nebo právního základu a přecházelo k argumentaci, která čím méně byla duchaplná, tím byla ostřejší. Tím si klérus leckdy sám škodil.¹⁸⁴

Apologetické spisy si jsou vzájemně dosti podobné. Nižší duchovenstvo bylo ve své činnosti vázáno poslušností vůči církevním nadřízeným a vnitřním předpisům. Církevní disciplína tak reformně smýšlející kněze omezovala ve svobodném vyjádření a tiskem vycházela zpravidla díla konzervativně laděná, jejichž autoři patřili k obhájčům tradičních církevních zvyklostí a pravomocí. Jejich práce se vyznačují fundamentálním smýšlením a ultramontánním duchem, snahou zachovat pokud možno všechny poměry ve stávající podobě, případně pozice kléru ještě posílit. Sebejistota autorů víceméně nepřipouštěla opačné názory a možnost změn. Konzervatismus byl přikázán i papežskými nařízeními, zejména encyklikou *Quanta cura* z roku 1864, kterou doprovázel *Syllabus errorum*. Sílu katolické církve oslabovaly i vnitřní spory a nejednota mezi jednotlivými duchovními, kteří se vážali na vlastní přesvědčení tak silně, že nebyli ochotni respektovat ani odlišné názory svých spolubratří.¹⁸⁵

Obrana duchovenstva proti laicizaci byla víceméně neúspěšná, konkordát byl koncem 60. let liberálními zákony postupně likvidován a oficiálně vypovězen roku 1870. Tlak liberálů vedl po vypovězení konkordátu k obnovení státní moci nad církvemi, podobně jako za vlády Josefa II. Příslušné zákony byly schváleny roku 1874.¹⁸⁶

3.2.2. Potřeba vlastních novin

Duchovenstvo mělo v Čechách oproti liberálům zpoždění ve vydávání vlastního listu a koncem šedesátých let tento nedostatek silně pocítilo. Uvědomilo si potřebu vydávat katolické noviny, které by se mohly opřít antiklerikálnímu náporu, a řešilo finanční stránku celé záležitosti, tj. jak nashromáždit základní kapitál, aby mohla být myšlenka realizována. Záležitost byla o to složitější, že myšlenka vznikla mezi nižším duchovenstvem, které chtělo v této věci zůstat co nejvíc nezávislé a nesvázat se např. se svatovítskou kapitulou, která stála v rámci národního hnutí (na rozdíl od vyšehradské) víceméně stranou. Na počátku roku 1869 se začala myšlenka katolických novin (zprvu časopisu)

¹⁸⁴ Srov. HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 166. KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 228.

¹⁸⁵ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 91–92.

¹⁸⁶ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 207–208. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 476.

realizovat. Bylo nejprve třeba shromáždit pro list prostředky. Na Sedlčansku šel Kulda – jako obvykle v podobných případech – příkladem a následovali jej duchovní z většiny vikariátních farností.¹⁸⁷

Kulda měl o katolických novinách poměrně jasnou představu. Žádal nejen to, aby list hájil katolické učení a zájmy, ale také aby byl psán dobře srozumitelnou a ráznou češtinou a zřetelně ukazoval stávající boj „pravdy“ proti „lži“.¹⁸⁸ Podle jeho názoru tak proti rétorice Národních listů měla nastoupit rétorika katolických novin obdobná té, jakou používal ve svých vlastních spisech. Zato v Praze nevládla v otázce listu jednota, Václav Štulc, který znal předpokládané autory, se údajně vyjádřil, že než takový list, raději žádný.¹⁸⁹ Štulc sám měl s vydáváním katolických periodik již zkušenosti z redakce Blahověstu a listu Pozor z počátku šedesátých let.¹⁹⁰

V dubnu 1869 se v Praze sešla schůze iniciátorů katolických novin a krátce poté začal nový list vycházet. Jeho tvůrci mu dali jméno „Čech“ s úmyslem zdůraznit, že mezi národními a církevními zájmy nevidí rozpor. Vycházel zprvu jednou týdně, od roku 1871 jako deník. Kulda měl na jeho vzniku nemalý podíl, farář Hložek¹⁹¹ jej nazýval otcem Čecha a vyjádřil se, že by bez Kuldy Čecha nebylo.¹⁹² Postupem času ve všech diecézích vznikly také katolické tiskové spolky – pražský „*Katolický spolek tiskový*“ roku 1870.¹⁹³ O proslulosti Kuldy jako katolického apologety svědčí i to, že mu byl předseda spolku, kanovník Bradáč, ochoten přenechat své místo.¹⁹⁴

Šedesátá léta znamenala v Čechách teprve počátek katolického tisku. Jeho rozvoj je spojen teprve s následujícími desetiletími, kdy se dále proměňovala jeho podoba a kdy reagoval na poněkud jiné otázky a jinou situaci než v letech šedesátých. Desetiletí 1860–1870 bylo v tomto směru spíše dobou průkopnickou, následující desetiletí pak vtáhla katolický tisk již plně do žurnalistického boje.

3.3. Faráři a farníci

Pro porozumění činnosti a postavení duchovenstva ve farnostech má zásadní význam obeznámení s místními poměry. Jako zdroje slouží matriky, kroniky, úřední spisy i soukromá

¹⁸⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1869, č. 50.

¹⁸⁸ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 130.

¹⁸⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Josefa Ehrenbergera Kuldovi 9. 2. 1869.

¹⁹⁰ MAREK, Pavel a kol. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno, 2008, s. 10, 18.

¹⁹¹ Karel Hložek (1834–1877), kněz, publicista a překladatel, kaplan na Kladně a v Praze, později farář v Kozmíciích. Patřil k iniciátorům časopisu Čech.

¹⁹² ROUBÍK, František. Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895. Praha, 1936, s. 33. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 130.

¹⁹³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 226.

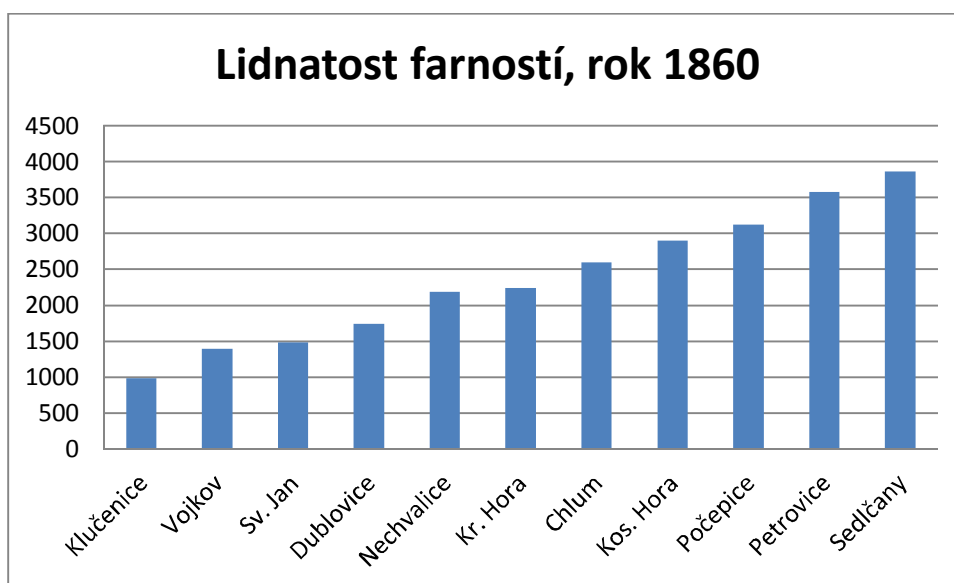
¹⁹⁴ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Josefa Ehrenbergera Kuldovi 26. 8. 1870.

korespondence. Na jejich základě se rýsují obrysy venkovské společnosti v její pestrosti a rozmanitosti povah a názorů.

3.3.1. Profil obyvatelstva

Farnosti Sedlčanska se od sebe vzájemně lišily velikostí. Nejmenší klučeničká farnost neměla roku 1860 ještě ani 1000 obyvatel, zatímco největší sedlčanská byla již tehdy téměř čtyřikrát větší. Malé farnosti byly zároveň i nejchudší, neboť kostelní jmění se rozmnožovalo zejména dary místních obyvatel, obvykle věnovanými v závěti. Přední postavení mezi farníky měl patron kostela, velkostatkář, který v případě bohatých rodin držících více statků ani ve farnosti nemusel bydlet. Na Sedlčansku, kde osm ze třinácti kostelů stálo pod patronátem roudnických Lobkowiczů,¹⁹⁵ byl patron kostela vzácnou návštěvou.¹⁹⁶

Ve farnostech bylo dále několik málo těch, kteří se svým vzděláním a rozhledem blížili knězi. Jednalo se o patronátní úředníky, učitele, v Sedlčanech také lékaře, právníky a státní úřednictvo. Většina obyvatelstva stála vůči faráři v nerovném postavení. Jeho slovo u nich mívalo velkou váhu, ale nebylo tomu tak bezpodmínečně.

Tab. 2 Farnosti sedlčanského vikariátu – lidnatost roku 1860

(Zdroj: NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.)

¹⁹⁵ NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

¹⁹⁶ Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 267.

Klíčovou a nesnadno zodpověditelnou otázkou je, jak smýšlelo většinové (zemědělské) obyvatelstvo Sedlčanska: sedláci, chalupníci, domkáři, čeledí. Jaký rozhled a představy tito lidé měli, jaké názory a snahy. Největší vliv mělo na venkovské obyvatelstvo trojí prostředí: rodinné, kostelní a školní. Zde všude probíhala výchova i vzdělávání, ale v každém prostředí specifickým způsobem. V rodině mladý člověk získával základy do celého dalšího života, zde se učil komunikovat, přejímal od rodiny první názory a vzorce chování. Do rodinného prostředí patřila i širší rodina, vzájemně se setkávající příbuzní. I kolektiv přátel vlastně často jen rozšiřoval rodinné sítě, neboť na uzavřeném Sedlčansku byl skutečně „venkov jedna rodina“.

Kostelní prostředí bylo v pořadí druhým, kde se člověk ocitl. Od svého křtu patřil k církvi a ve společenství věřících zpravidla zůstával celý život. Kostelní prostředí posilovalo tradice a tradiční vnímání světa. Třetím prostředím byla škola, která poskytovala jednak předávání gramotnosti, jednak působila i unifikačně.

Třebaže Sedlčansko patřilo k uzavřenějším a tradičnějším oblastem, docházely i sem zprávy o dění v Praze, ve Vídni a na jiných místech. Hlavním prostředkem k tomu byly noviny a zprávy od těch, kteří z nějakého důvodu cestovali dále, než bylo obvyklé. Nelze opomíjet také fakt, že většina mužů prošla buď vojenskou službou, nebo tovaryšským vandrem. Navíc v šedesátých letech rostlo vystěhovalectví ze sedlčanského okresu. Občas se místní lidé náhodně setkali i daleko od domova.¹⁹⁷

Obyvatelstvo sedlčanského vikariátu nebylo příliš movité a mělo nezřídka i nouzi. Krásnohorský farář Páchl psal v lednu 1866 Kuldovi: „*Lid náš má takovou bídu, že už i mnozí rolníci potřebné obilí kupovati musí; ba jak doslychám, někteří i peřiny prodávají, aby kryli běžné vydání, takže jsem sám sbírku po náš chrám Páně velepotřebnou letos odložití přinucen byl.*“¹⁹⁸ Na sbírky, které se v kostelech často konaly za různými účely, přispívalo obyvatelstvo různě. Vybíralo-li se např. na opravu kostela, pak byly výsledky vcelku dobré. Na jiné účely, zejména šly-li peníze mimo farnost, se již nedalo počítat s jistým výsledkem a obvykle záleželo na účelu a na farnosti, kde se vybíralo. V klučenické farnosti měli duchovní se sbírkami dlouhodobě problémy a zdejší farníci nebyli zvyklí příliš přispívat. Jak situaci vystihl místní administrátor Jan Sachar: „*osadníci moji nechápají těch věcí, kde nějaký krejcar položití mají za obět.*“¹⁹⁹ V takových případech se ani snaha duchovního přesvědčit farníky nesečkávala s úspěchem.

¹⁹⁷ Tak se při válce s Dánskem roku 1864 například stalo, že na frontě bojoval a byl raněn i jeden voják ze Sedlčan a v Holštýnsku jej ošetřovala milosrdná sestra – Češka z Jesenice u Sedlčan. SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 255.

¹⁹⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 27.

¹⁹⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 15.

3.3.2. Vztahy mezi kleriky a laiky

Vztahy mezi farníky a duchovní správou lze jen těžko postihnout obecně. Odvíjely se rozdílně podle lidských povah a skutků a i oblíbení faráři mívali ve své farnosti někoho, s kým si nerozuměli. Pro hlubší poznání vztahů obvykle není dostatek materiálu, a tak lze jen na základě některých zápisů v kronikách a podle (celkem vzácných) úředních spisů či korespondence k tomuto tématu částečně nastínit běžný život ve farnostech, do něhož patřil i vztah k duchovním pastýřům.

Obyvatelstvo Sedlčanska, takřka stoprocentně katolické, bylo na první pohled z náboženského hlediska vzorné. Pokud konzistoř zjišťovala návštěvnost bohoslužeb, hlásili místní duchovní víceméně plnou účast.²⁰⁰ Ke konfliktům (o nichž se konzistoř často nic nedozvěděla) docházelo především z morálních důvodů, přičemž na vině mohla být jak duchovní, tak světská strana. Kněz, který intenzivně usiloval o to, aby se lidé v jeho farnosti chovali slušně a podle zákonů, se mohl snadno dostat do sporu s někým ze svých farníků. V každé farnosti se našli lidé, kteří nežili ani z pohledu svých sousedů příliš počestně, a zde existovalo vydatné podhoubí pro spory s okolím. Farář obvykle do konfliktních situací vstupoval dobrovolně se snahou přivést své farníky „na správnou cestu“. Leckdy si tím vysloužil problémy.

Jeden z takových konfliktů se odehrál v dublovické farnosti roku 1866. Farář Pomajzl se dozvěděl, že několik starších hochů, kteří již vyšli školu, chodí pytláčit do polí a chytá tam křepelky a zajíce. To by faráři ještě nevadilo tolik jako fakt, že si k tomu brali na pomoc mladší školáky, aby jim chodili nadhánět. Začal tedy při svých vycházkách do polí dávat pozor, až se mu podařilo pytláčí mládež potkat. Dva starší hochy osobně potrestal a dal jim několik ran přes záda. Na celém případě je nejzajímavější, jaké následovalo pokračování a jak farář posléze vysvětloval případ Kuldovi. Rodiče bitých kluků totiž faráře žalovali a ten se obhajoval svým dobrým úmyslem dát zejména příklad školním dětem, které potrestání viděly. Kuldovi se také rozepsal o tom, z jakých rodin dotyční pocházeli a co byli zač. Zde je patrná averze vůči celé rodině, se kterou zjevně farář nevycházel nejlépe. Jeden z pytláků byl nemanželským synem rodičů, kteří se později vzali, ale otec oficiálně (do matriky) syna neprohlásil za svého. Pomajzl v podstatě objasňoval, že budili již dříve pohoršení, a od syna z takové rodiny nelze čekat dobré vychování. „*Již co školák provozoval hoch tento hříšné toto řemeslo; více ale, když ze školy všední vyšel. Jak se dá katalogem o návštěvě školy nedělní dokázati, málo ji navštěvoval, chodil zatím po polích, líčil a chytal koroptve.*“²⁰¹ Druhého hochu zase jeho otec

²⁰⁰ NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.

²⁰¹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Dublovice, rok 1866, vik. č. 233, přepis faráře Františka Pomajzla sedlčanskému vikariátnímu úřadu, 16. 11. 1866.

omlouval a snažil se faráře přesvědčit, že jeho syn je nevinný. U obou farář připomínal jejich špatnou docházku do školy a ne právě příkladné vychování.

Z druhé strany budili pohoršení i někteří duchovní. Na vině bývala buď jejich lakota, nebo špatné sebeovládání. V Klučenicích došly věci roku 1860 tak daleko, že na místního duchovního správce, křížovníka Josefa Dvořáka přišla z obce k vikáři rozsáhlá žaloba pro odbývání kněžských povinností a nemravný život. Bylo v ní uvedeno sedm žen, s nimiž se měl dopustit smilstva, přičemž se ze vztahů mělo narodit několik dětí. V pozadí stál spor s jedním z farníků, jenž byl údajně v té době rovněž přistižen při cizoložství. Dvořák pak na vlastní žádost z Klučenic odešel na odpočinek do Prahy.²⁰² Velké problémy měl i Augustin Tausenau ve Vojkově se svou prchlivou povahou. Jeho hospodyně si na něj stěžovala pro jeho agresivitu: „[...] častokrát mě zbil, že jsem pod jedinou modřinou ostala, zacházel se mnou jako nějaký tyran a říkával, že je mu to jedno, ať mě třeba zabí, ať jeho hned druhý den oběšejí, uzamknul celý dům a nakládal se mnou dle jeho libosti, honil se za mnou po hřbitově, bylo mu to jedno, třeba na veřejnosti mě trýznit“.²⁰³ Jiný farník si na něj stěžoval, že mu odmítl pohřbit dítě přivezené na hřbitov, když se nedohodli o zaplacení štol.²⁰⁴

Vztahy některých duchovních vůči farníkům se také zhoršily roku 1860, když se výzvy k podpoře papeže Pia IX setkaly u obyvatelstva s minimální podporou a jízlivými komentáři. Odepření podpisů si nejedni duchovní vykládali jako nedůvěru ke katolickému duchovenstvu.²⁰⁵ Dublovický administrátor Jan Křtitel Roškot k tomu poznamenal, že by na tuto událost neměl žádný duchovní otec zapomínat a považoval ji za důležitý projev smýšlení obyvatel. „Ukázalo se patrně, mnoho-li si zakládati může katolické duchovenstvo na českém sobě svěřeném lidu, a jak na nejvýše zapotřebí jest, aby se v našem českém lidu budilo a rozněcovalo církevní smýšlení.“²⁰⁶ Stejný názor měla i řada jeho kolegů. Tito klerici také podrobně analyzovali příčiny, které vedly farníky k negativnímu postoji. Uvědomovali si, že se jedná o více důvodů a v pozadí často stojí špatné porozumění farníků, kteří se cítili ohroženi zneužitím svého podpisu. Další část se snažila duchovenstvu záměrně uškodit. Roškot dublovické farníky víceméně omlouval jako málo vzdělané a nedůvěřivé.²⁰⁷

Svým způsobem výjimečné bývaly vztahy duchovenstva a učitelstva. Pohybovaly se od harmonické spolupráce až po otevřené nepřátelství. Velmi problematický byl např. vztah B. M. Kuldy a chlumského učitele Semanského. V jedné obci se setkaly dvě výrazné, čínorodé osobnosti, proslulé

²⁰² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1860, vik. č. 58, 91, 95, 210.

²⁰³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1864, vik. č. 89,

²⁰⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1865, č. 15.

²⁰⁵ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 42–45.

²⁰⁶ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 45

²⁰⁷ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 45

po celém okrese i mimo něj. Kulda i Semanský byli literárně činní, psali do pražských periodik,²⁰⁸ oba měli pedagogické ambice i zkušenosti. Povahou byli oba pevní a neústupní, takže jejich spory postupně eskalovaly. Semanský byl navíc prostořeký a vysloužil si svými urážkami několik žalob. Roku 1869 se dopustil pytláctví na polích a urazil nalžovického velkostatkáře, barona Scharffenstein-Pfeilla, za což byl žalován u konzistoře a žádáno jeho sesazení. Jako učitel si přitom počínal obratně a již od roku 1866 měl titul vzorného učitele.²⁰⁹

Specifické byly i vztahy mezi duchovními a patrony kostelů, respektive rodinami velkostatkářů. Vůči nim nebyl farář nadřazen, v případě Lobkowiczů, kteří měli patronátní právo nad většinou vikariátních kostelů, pak nebylo pochyb, kdo se nachází na společenském žebříčku výše. Často se stávalo, že se farář doprošoval o příspěví na kostel, a to nezřídka se slabým výsledkem.²¹⁰ Vztahy většiny duchovních k patronům a zejména patronátním úřadům byly tímto poznamenány. V celém vikariátu panovaly v tomto směru patrně nejlepší poměry v Kosově Hoře a v Radíči. Kosohorskému kostelu rodina Mladotů ze Solopysk často přispívala, ale i zde se občas projeví rozpory.²¹¹ Na vynikající úrovni byly vztahy mezi Kuldou a radíčským velkostatkářem Františkem Pistlem ml.²¹² Zdá se ale, že se jednalo spíše o výjimku z pravidla. Za bližší prozkoumání by stála otázka, jak silnou odezvu svého působení duchovní u farníků cítili a nakolik byli spokojeni s výsledky své práce.

3.3.3. Osvěta

Pozdější životopisci oceňovali na duchovních devatenáctého století nejčastěji vlastenecké a osvětové působení, přičemž vlastní kněžské činnosti se věnovali méně. Kněze chválili za čtenářské spolky, zpřístupňování literatury, za to, že pořádali pro své farníky vzdělávací besedy, informovali je o nových metodách v zemědělství, věnovali se ovocnářství a včelařství, podporovali školy, snažili se bojovat proti alkoholismu apod.²¹³ Tuto činnost lze u mnoha duchovních vskutku nalézt, pro ně

²⁰⁸ Oba např. psali do časopisu Škola a život.

²⁰⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, zápisníky B. M. Kuldy z let 1865–1889. SOkA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 30.

²¹⁰ Např. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1861, vik. č. 78.

²¹¹ SOkA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 30, 33, 37–41, 44, 46.

²¹² Z dochované korespondence je známo, že Pistl např. o Vánocích roku 1864 zaslal farářům k svátkům pár zajíců a nějaké ovoce, k tomu Kuldovi, Černickému a kuchařce tři šálky na kávu jako přátelskou upomínku. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radíč, rok 1864, dopis Františka Pistla ml. Kuldovi, 24. 12. 1864.

²¹³ RAK, Jirí. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 129–130.

samotné ale byla patrně rovnocenná či podřízená činnosti spirituální. Byla součástí jejich pastorační praxe stejně tak jako udílení svátostí či kázání.

Na Sedlčansku působila v šedesátých letech řada vzdělaných kněží, kteří rozšiřovali své knihovny a byli nezřídka i literárně činní.²¹⁴ Někteří z nich usilovali také o hlubší vzdělání svých farníků. Kulda patřil k propagátorům knihoven a několik jich založil již na Moravě.²¹⁵ Hned po svém příchodu na Chlum začal po farnosti půjčovat knihy ze své osobní knihovny a zanedlouho založil knihovnu farní. Počet svazků rozmnožoval jejím přihlášením do Dědictví svatojánského, cyrilometodějského a maličkových.²¹⁶ Kulda byl průkopníkem farních knihoven a navrhl jejich zřizování plošně pro všechny farnosti arcidiecéze. V rámci svého vikariátu také úspěšně propagoval činnost zmíněných dědictví a v době jeho vikářování se do nich přihlásila řada místních kleriků. Pokud do roku 1860 byli členy těchto organizací jen někteří nemnozí kněží vikariátu, pak za Kuldova působení se stal vikariát v tomto směru vzorným a předčil mnohé jiné. Mezi vikariátním klérem rozšířil myšlenku Dědictví cyrilometodějského a později i svatoprokopského (nově založeného roku 1861), které vydávalo vědecké spisy pro kněze.²¹⁷

Část svého osvětového působení konali duchovní ze své vlastní vůle, část z nařízení církevních a státních úřadů – zejména v oblasti školství a zdravotnictví. Spolupůsobili např. při plošném očkování a do konce šedesátých let kontrolovali školy. Z vlastní iniciativy se někteří z nich snažili rozšířit obzory svých farníků, a to zejména četbou. Kulda patřil k těm, kteří pro venkovské obyvatelstvo pořádali i přednášky.²¹⁸ Otázkou zůstává, co všechno si duchovní od této osvěty slibovali, jaké byly jejich pohnutky a nakolik byla jejich snaha naplněna.

3.4 Církevní ghetto?

Odklon společnosti od katolického křesťanství, projevující se v Čechách výrazně od 2. poloviny 19. století, je předmětem úvah a výzkumů již delší dobu. Měl sice částečně své obdoby v západní Evropě, ale český případ byl poněkud specifický. Dechristianizaci v Evropě urychlovalo okouzlení

²¹⁴ Kačerovský, Keil, Kulda, Pavla, Roškot aj.

²¹⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 63.

²¹⁶ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

²¹⁷ *Catalogus venerabilis cleri...*, ročníky 1853–1870. KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 114. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1862, vik. č. 51; rok 1863, seznam členů svatoprokopského dědictví, 20. 11. 1863

²¹⁸ SOkA Příbram, fond Vikariátní úřad Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887.

pokrokem, kdy náboženství (a zejména katolické) bylo nahlíženo jako zastaralé a zpátečnické.²¹⁹ Klérus sám k tomuto chápání výrazně přispíval svojí strnulostí na pozicích vybudovaných tridentským koncilem a svým trváním na pravomocích, které církev měla. Proti progresivnímu vývoji, který žádali liberálové, stavěl neměnné hodnoty i tam, kde se nejednalo o záležitosti věrouky. V české společnosti nebyl veden boj v první řadě proti náboženství, ale proti církevním strukturám a silnému postavení duchovenstva. Ve vnímání mnoha lidí ale tyto pojmy splývaly. Hlasy některých duchovních, kteří se proti tomuto směřování podstatného a nepodstatného ozvali a žádali reformy, byly oslyšeny.

Historikové i sociologové hledající příčiny pozdějšího českého ateismu ve 20. století se právem obrací hluboko do století devatenáctého. Církevní historik Jaroslav Kadlec napsal, že většina českých kněží tehdy neměla dostatečné filosofické a teologické vzdělání k tomu, aby se mohla vypořádat s nepřátelskými proudy a navíc byl jejich duchovní život poměrně povrchní, takže sami šli málo příkladem. Ve výsledku se pak jedna část duchovenstva stávala odbojně liberální a dostávala se do konfliktu s církevní disciplínou, druhá setrvala na konzervativních pozicích, čímž se uzavírala do „katolického ghetta“.²²⁰

Martin C. Putna rozlišuje pro 19. století z hlediska religiozity tři období. První trvající zhruba do roku 1850 se dle jeho názoru vyznačuje tím, že křesťanství sice již není ústřední životní hodnotou, ale je obecně přijímanou součástí života. V druhém období trvajícím do konce osmdesátých let je křesťanství (zejména katolictví) vytlačováno na okraj společnosti, do „katolického ghetta“. Katolíci se stávají bojovnou, ale kulturně druhořadou menšinou.²²¹ Tyto teze celkem výstižně charakterizují proměnu liberalizující se české společnosti, ale mají platnost pouze pro některé vrstvy obyvatelstva a největší česká města. Pro silně tradiční Sedlčansko toto dělení neplatí. K výraznějším náboženským sporům zde došlo až po roce 1918 a i poté si oblast zachovala výrazně katolický ráz. Ještě roku 1948 byl sedlčanský vikariát nejkatoličtější z celé pražské arcidiecéze.²²² Český venkov v této „nezbožné době“,²²³ jak Putna nazývá 2. polovinu 19. století, byl stále velmi zbožný, zvláště v některých oblastech. Sedlčansko nebylo tak docela výjimkou. Výzkum religiozity ale nelze opírat pouze o statistické přehledy a pro závěry s trvalejší platností by bylo nejprve nutné prozkoumat vývoj na území různých českých vikariátů, nejlépe v delším časovém horizontu.

²¹⁹ Srov. HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby. Rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století*. Brno, 2004, s. 89.

²²⁰ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 224.

²²¹ PUTNA, Martin C. Religiozita v 19. století: Zbožnost nezbožných. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 9.

²²² KORONTHÁLY, Vladimír. *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta. Praha, 2008, s. 81.

²²³ PUTNA, Martin C. Religiozita v 19. století: Zbožnost nezbožných. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 10.

Přirovnání katolické společnosti ke ghettu, které někteří autoři používají, je příměrem, který může celou otázku nejen osvětlit, ale při neopatrném používání i zatemnit. Jak je patrné, o katolickém ghettu hovoří více autorů, z nichž každý rozumí tomuto sousloví poněkud jinak. Kadlec vidí v katolickém ghettu kněze, kteří lpěli na církevních zvyklostech a předpisech natolik, že se kvůli svému silnému konzervatismu a nedostačujícímu vzdělání nebyli schopni vyrovnat protináboženským proudům.²²⁴ Takoví duchovní pak kolem sebe vytvářeli ghetto, jejich „konzervativní zbožnost“²²⁵ byla nedostatečným povzbuzením pro věřící a křesťanský život se zde projevoval z velké části formalitami. Kadlecovo pojetí je promyšlené a lze je vzít za základ dalších úvah.

Petr Pabian polemizuje s výrazem katolické ghetto a s myšlenkou, že ta část společnosti, která zůstala věrná katolicismu se z aktivní účasti na národním dění stáhla do paralelního světa – ghetta. Namítá naproti tomu, že katolicismus byl i nadále alespoň částí (možná větší částí) české společnosti vnímán jako integrální součástí národní identity.²²⁶ Na Sedlčansku tomu tak jistě bylo.

²²⁴ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 224.

²²⁵ Kadlec se patrně snaží vyjádřit zhruba v duchu: Litera zabíjí, duch oživuje.

²²⁶ PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 93.

4. Církev a škola

České moderní školství se zformovalo v úzké souvislosti s národní emancipací v druhé polovině 19. století. Nové možnosti přinesl zejména rozvoj územní samosprávy ve spojení s myšlenkovým klimatem, který byl růstu škol nakloněn. Zásadní roli zde také hrály finanční prostředky a ochota věnovat je na nejisté cíle, které byly jen částí společnosti vnímány coby dobrá investice do budoucnosti.

Šedesátá léta jsou na Sedlčansku spojena se jménem Beneše Metoda Kuldy, který v letech 1860–1870 zastával úřad sedlčanského vikáře. Zároveň se v Čechách jedná o dobu obnovení ústavnosti a rozšíření samosprávy. Konečně roky 1868 a 1869 jsou také přelomem v dějinách školství, kdy došlo k odsouhlasení a uskutečnění Hasnerových reforem, čímž školy přestaly podléhat církevní správě. V české společnosti se jednalo o dobu velkých přeměn, které se nemohly zcela vyhnout ani tradičním oblastem typu Sedlčanska. Také zdejší společnost stála na prahu mezi tradičním a moderním světem, přičemž právě školy byly jedním z ukazatelů, jak rychle zdejší lidé tento práh překračují a chtějí-li jej vůbec překročit.

Beneš Metod Kulda patřil mezi literárně činné kněze a měl také bohaté pedagogické zkušenosti. Právě v šedesátých letech, kdy se rozhodovalo o dalším vztahu školství a církve, považoval za potřebné vyjádřit se k těmto otázkám obšírněji. Roku 1868 vydal spis *Škola a církev*, v němž shrnul své názory. Rozbor tohoto díla ukazuje nejen myšlenkový svět českého duchovenstva, ale v konfrontaci s poměry Kuldova vikariátu také umožňuje srovnat vize a skutečný stav českého školství v šedesátých letech 19. století.

4.1 Školská správa na Sedlčansku r. 1860

Podle starého krajského zřízení patřily Sedlčany s okolím do nejmenšího z českých krajů, kraje vltavského, a to až do roku 1714, kdy sloučením vltavského a podbrdského kraje vznikl kraj berounský.²²⁷ Sedlčany do té doby plnily některé funkce krajského města. Zde existovala i nejstarší doložená škola budoucího sedlčanského politického okresu, připomínaná prvně roku 1352. Vyučovali na ní zpravidla bakaláři pražské univerzity. Existence jiných škol v okolí (Kosova Hora, Krásná Hora)

²²⁷ *Ottův slovník naučný. XXII. díl.* Praha, 1904, s. 752. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost.* Praha, 2007, s. 134.

není pro předbělohorské období doložena. Teprve v 17. století se podstatně rozšířila síť farních škol. V rámci budoucího sedlčanského vikariátu stály tehdy patrně školy v Dublovicích, na Chlumu, v Kosově Hoře, Krásné Hoře, Počepicích, Petrovicích a Nechvalicích, farní ráz dostala i stará škola sedlčanská. V 18. století přibýly školy v Klučenicích a Sv. Janu, v 1. polovině 19. století v Radíči, Vojkově, Zvíroticích a Ratiboři.²²⁸ Když roku 1852 zřídil kardinál Schwarzenberg sedlčanský vikariát oddělením 11 beneficí od vikariátu votického (Dublovice, Chlum, Klučenice, Kosova Hora, Krásná Hora, Nechvalice, Petrovice, Počepice, Sedlčany, Skrýšov a Vojkov), stály na těchto jedenácti místech již všude farní školy, v dublovické, chlumské a petrovické farnosti bylo po dvou školách, přičemž druhá škola byla školou filiální (Dublovice a Zvírotice,²²⁹ Chlum a Radíč, Petrovice a Ratiboř).

Rozdělení na školy farní a filiální (případně klášterní, katedrální apod.) vychází ze středověkého pojetí, kdy byly školy zcela přirozeně pokládány za ecclesiasticum a měly své označení podle místa, při němž se nacházely. Kromě církevních představitelů měla později pravomoc nad školami i vrchnost, učitel k výuce potřeboval vrchnostenské i církevní svolení. Náklady na školy a učitele nesla vrchnost společně s poddanými (později tzv. školní obcí). Od tereziánských dob začalo být školství v habsburské monarchii vnímáno jako politicum a stalo se také záležitostí státní. Církevní dozor nad školami tím ale nebyl zrušen. Školskou reformou zavedla Marie Terezie r. 1774 druhý typ dělení škol pro základní vzdělání: školy triviální, hlavní a normální. (Na Sedlčansku byla hlavní škola jen v Sedlčanech a tento status získala až roku 1860.)²³⁰ Úpravami v letech 1804–1806 (které shrnulo tzv. Školské politické zřízení neboli Schulkodex)²³¹ byl posílen církevní dohled. Školy zůstaly pod pravomocí místních duchovních správců (ti řešili prosby a stížnosti), dozor v druhé instanci vykonávali vikáři s titulem okresních školdozorců. Třetí instancí byl krajský, později okresní úřad (pro záležitosti stavební a platové) a konzistoř (pro věci vyučovací a disciplinární). Výše rozhodovalo gubernium (později místodržitelství) a nejvyšší instancí bylo ministerstvo kultu a vyučování (od r. 1848). Tak se během času rozvinula dvojí správa nad školami: církevní a státní, k čemuž přistupovaly ještě pravomoci a povinnosti patronátní a obecní.²³²

²²⁸ HABART, Čeněk. *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Díl III.* Sedlčany, 1995, s. 46, 62–63, 158.

²²⁹ Zvírotická škola byla zprvu tzv. pomocnickou stanicí. Jednalo se o takové školy, kde byla pouze učebna a pokoj vyučujícího. Státní okresní archiv Příbram (dále SOKA Příbram), Vikariátní úřad Sedlčany (dále VikÚ Sedlčany), kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“.

²³⁰ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 179. Jednalo se o tzv. farní hlavní školu, které se lišily od vlastních hlavních škol tím, že neměly katechetu speciálně jen pro školu. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl I., r. 1848–1913.* Praha, 1918, s. 72.

²³¹ *Politische Verfassung der deutschen Schulen in den k., auch k. k. deutschen Erbstaaten.* Vídeň, 1806.

²³² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 2, 104–105, 130, 140–141, 166–167, 198, 223. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací.* Pardubice, 2012, s. 94. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848.* Telč, 1911 (?), s. 117, 154–157. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy...*, s. 249.

Školní patronát byl zaveden za Josefa II., kdy se obdobně jako v případě kostelů stala patrony škol zpravidla místní vrchnost. Rodiče žáků (respektive školní obec skládající se ze všech přiškolených míst) měli ke škole různé povinnosti, ale jen minimum práv. Škola byla obvykle pro obec značným břemenem a při zrušení poddanství se některé obce pokusily přestat platit povinné příspěvky. Podobně se zachovali i patronové škol, tehdejší ministerstvo veřejného vyučování ale prohlásilo, že zrušením poddanství se závazky patronů a obcí neruší. Ministerské výnosy z let 1848 a 1851 potvrdily, že škola je obecním ústavem a uhrazování nákladů na ni je obecní záležitostí. Na technický stav budov dožíral při každé škole místní školní dohlížitel pocházející vždy z řad sousedů. Obec a patron společně nesli náklady na školu, reálně se spolupodíleli např. na dovozu palivového dřeva a stavebních úpravách.²³³ Celý systém doznal zásadních změn až v šedesátých letech 19. století.

4.2 Složení vikariátního učitelstva

Roku 1860 byl sedlčanským vikářem a okresním školdozorcem ustanoven Beneš Metod Kulda. Stal se tak bezprostředním nadřízeným duchovenstva i učitelstva svého obvodu. Obě tyto skupiny měly v místní společnosti specifické, prestižní postavení. Nejednalo se o skupiny homogenní, jejich vnitřní složení bylo pestré a sociální skladbě odpovídaly i rozdíly v názorech.

Na počátku šedesátých let 19. století stálo v sedlčanském vikariátu čtrnáct katolických škol.²³⁴ K nim přibyla r. 1863 ještě škola patnáctá, zřízená v Obděnicích.²³⁵ Od toho okamžiku měl vikariát jedenáct farních a čtyři filiální školy. Každá triviální škola měla svého učitele, bylo-li více tříd, pak také podučitele. Hlavní škola v Sedlčanech měla více učitelů i podučitelů. V případě, že některý učitel nemohl delší čas ze zdravotních důvodů vyučovat, nastupoval na jeho místo provizor.²³⁶ Svoji skladbou vykazovali učitelé podobné rysy jako klérus. Také učitelstvo se v 19. století vyznačovalo velkou mobilitou, srovnatelnou s pohybem duchovenstva. Na patnácti vikariátních školách se v šedesátých letech vystříдалo kolem padesáti vyučujících.²³⁷ Časté změny i zde limitovaly

²³³ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 120. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, školní tabulky z jednotlivých škol. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 223. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 42, 67, 70–71.

²³⁴ V Kosově Hoře stála ještě škola židovská, povolená místodržitelstvím r. 1859. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“.

²³⁵ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 63.

²³⁶ K takové situaci došlo v Radíči v letech 1862–1865.

²³⁷ Školy na Sedlčansku popsal Č. Habart v knize *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko, Díl III.*, kde jsou také dílčí soupisy vyučujících.

pedagogické výsledky a možnosti spolupráce mezi učitelstvem, duchovními, patronátními úředníky, rodiči a žáky.

Učitelé na Sedlčansku, stejně jako duchovní, pocházeli z českých rodin, na rozdíl od nich se ale v nadpoloviční většině na území sedlčanského nebo některého z okolních vikariátů již narodili. Znali tudíž od dětství místní poměry a zvyky, což jim mohlo usnadnit spolupráci s rodiči a žáky. Společenským původem byli na stejné úrovni jako vikariátní duchovní. Narodili se mnohdy do učitelské nebo selské rodiny,²³⁸ nebylo výjimkou, že ze stejných rodin pocházeli učitelé i faráři.²³⁹ Společenské postavení učitelů ale zdaleka nedosahovalo farářské prestiže. Duchovní měli hlubší vzdělání, lepší hospodářské zázemí i kontakty s někdejší vrchností a ve své farnosti se až na výjimky tradičně těšili podpoře a úctě. Naproti tomu učitelé žili často ve hmotné nouzi a byli vnímáni někdy i jako nežádoucí osoby, kterým rodiče museli za výuku platit státem nařízené peníze.

Stát se učitelem vyžadovalo nejprve projít učitelským kurzem. Na závěr kurzu byl studující přezkoušen a dle výsledku získal vysvědčení způsobilosti pro učitelství či podučitelství. Podučitel se po roční praxi mohl přihlásit k učitelské zkoušce.²⁴⁰ Tato způsobilost byla teprve prvním krokem, uchazeč o učitelské místo dále potřeboval potvrzení několika stran. K dosažení místa bylo nejprve žádoucí mít důvěru toho, kdo měl ke škole prezentační právo (zpravidla patrona školy), ten učitele navrhoval k vyššímu schválení. Na Sedlčansku se počátkem šedesátých let všude jednalo o bývalou vrchnost. Prezentační ohlásil vikáři, že užil svého práva, prezentovaný uchazeč napsal žádost a předložil vikáři prezentační listinu se svým vysvědčením způsobilosti. Vikář učitele přezkoušel, a pokud učitel obstál, byla konzistoř požádána o potvrzení. Ta následně vyhotovila ustanovující dekret, který vikář doručil učiteli. Podučitele si mohl učitel vybrat sám, ale potřeboval opět vikářův souhlas.²⁴¹ Od roku 1864 přecházelo patronátní právo na obce, které ze svého středu volily školní výbor. Ten pak vybíral (prezentoval) učitele i podučitele, ale vyšší schválení zůstávala stejná.²⁴² Nadřízená pozice duchovní správy tak byla až do konce šedesátých let zcela zřetelná a každý vyučující ji pocítil dříve, než vůbec dostal první místo.

²³⁸ Výzkum na základě matričních zápisů.

²³⁹ Příkladem je např. rodina Roytova z Chlumu. V 2. polovině 18. století zde učil Jakub Royt, poté jeho syn František. Dva z jeho synů se stali duchovními, přičemž oba sloužili na chlumské faře. Jejich synovec byl později školním inspektorem a jeho bratr starostou v Nalžovicích. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 97.

²⁴⁰ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 69.

²⁴¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 160, 220–221.

²⁴² SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

4.3 Hospodářská situace ve školství

4.3.1 Stav školy

Stav venkovských škol byl hluboko do 19. století na mnoha místech v Čechách bídny.²⁴³ Školy byly jednak přeplněny žáky, jednak se často nacházely v polorozpadlém stavu. Okresní úřady se sice v padesátých i šedesátých letech snažily tuto situaci řešit, opravy se ale děly velmi zvolna. Na Sedlčansku bývaly školy přízemní, dřevěné,²⁴⁴ a jejich tehdejší stav názorně dokládá několik příkladů: V Kamýku nad Vltavou, hned za hranicí vikariátu, se roku 1853 zřítíl strop přímo během vyučování,²⁴⁵ krásnohorská škola zase až do roku 1855 sloužila za chrám, neboť starý kostel v Krásné Hoře se roku 1839 sesul. V jedné místnosti se vyučovalo, v druhé se konaly bohoslužby.²⁴⁶ Na vině tohoto stavu byl obecný nedostatek peněz mezi venkovany a nezájem patronů. Samotní duchovní, jak je patrné, nemohli v tomto směru příliš pomoci, neboť nouze byla všeobecná a i kostely a fary potřebovaly řadu oprav.

V šedesátých letech nebyly poměry na školách o mnoho lepší než v letech padesátých. Vojkovská škola hrozila již od čtyřicátých let zřícením. V lednu 1856 zde krajská úřední komise rozhodla, že vyučování má být pro hrozící nebezpečí z hodiny na hodinu přeloženo do jiné budovy. V obci se ale nenašel nikdo, kdo by pro školu místo pronajal. Nejprve se sice jeden soused nabídl, že by k tomu byl ochoten, druhý den ale za vojkovským expozitou Preisslerem přišel s tím, že po důkladném zvážení a poradě s manželkou svůj názor změnil. Protože jiné místo nebylo, navrhl expozita okresnímu úřadu, aby škola byla opravena. Uplynulo osm měsíců a Preissler psal vikáři, že se dosud nic nepodniklo, a tak, aby předešel neštěstí, nechal školu zavřít. Protože ani poté se náhradní místo nenašlo, dal na několika místech podepřít strop a ve světnici se dále učilo téměř 200 dětí. Trvalo nakonec ještě řadu let, než se situace vyřešila. Nakonec byla ve Vojkově postavena nová budova za 7840 zl., dokončená roku 1862.²⁴⁷ Jak tou dobou některé staré školy na Sedlčansku a Voticku vypadaly, je patrné z popisu školy v Martinicích: „[...] toto stavení tak sešlo, že se jednoho dne zřítily dva trámy v učebně, na štěstí, když děti odešly, shnilé stěny vypadávaly a otvory těmi hoši prolézali a drůbež do třídy za vyučování nahlížela [...]“²⁴⁸

²⁴³ Srov. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 103–104.

²⁴⁴ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

²⁴⁵ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 124.

²⁴⁶ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 92.

²⁴⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, roky 1856–1858, školní tabulky r. 1865.

²⁴⁸ Nová škola byla postavena rovněž r. 1862. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 127.

Podobným tempem postupovaly opravy škol i na jiných místech, třebaže často hrozilo nebezpečí, že škola děti zasype. V roce 1862 spadl po vyučování strop školy v Počepicích. Zde již rodiče nehodlali takový stav trpět a nová škola vyrostla během dvou let, hrazená z přírážek k přímým daním.²⁴⁹ Počepická škola vůbec mezi tehdejšími obcemi vikariátu vyniká. Bylo tomu tak zejména díky aktivitě místního děkana Antonína Kačerovského, učitele Antonína Černického a podučitele Vojtěcha Trachty. Činnost tří jmenovaných počepickou školu velmi pozvedla a pravděpodobně jejich zásluhou došlo k rychlé výstavbě nové budovy v polovině 60. let. Jak děkan, tak oba vyučující měli společnou snahu o zkvalitnění výuky a zvelebení místní školy. Učitel Černický měl také k duchovnímu povolání blíže než někteří jeho kolegové a s děkanem Kačerovským je pojilo přátelství. Děkan byl i kmotrem jeho syna Antonína,²⁵⁰ který se později stal knězem a sloužil jako kaplan na chlumské fáře pod vikářem Kuldou.²⁵¹

Děkan Kačerovský (1792–1864) patří mezi nejzajímavější a nejzasloužilejší kněze na Sedlčansku. Narodil se jako syn mlynáře v Domažlicích²⁵² a v Počepicích sloužil po čtyřicet let, až do své smrti.²⁵³ Místní školu pravidelně finančně podporoval a pozoruhodné (a v okolí neobvyklé) bylo i to, že si škola přivydělávala prodejem ovocných stromků z vlastní školky.²⁵⁴ Založil ji rovněž Kačerovský, který v Počepicích koupil dům se zahradou, nechal ji obehnat zdí, a uvnitř se vysadily stromky. Dělo se tak za vydatné pomoci učitele. Stromky se od roku 1846 prodávaly, běžně 100–200 kusů ročně.²⁵⁵ Děkan Kačerovský zůstal i později v památce počepických ctěn od kněží i učitelů. Učitel Petřík, třebaže kněze ironicky nazývá „*hlavní a dávno nenávidění přítel učitelstva*“,²⁵⁶ vidí v Kačerovském „*nezapomenutelného dobrodince učitelstva a osvíceného lidumila*“.²⁵⁷

O tom, jak školy vypadaly uvnitř, podávají obraz některé zprávy učitelů. Je zjevné, že s podobnými problémy se potýkalo mnoho venkovských učitelů nehledě na jejich kvality. I nejlepší učitelé bývali v obci nedoceněni a školy se v obcích netěšily valnému zájmu. Jeden z nejlepších místních pedagogů, nechvalický Ignác Paukner psal Kuldovi roku 1863, že ve škole jsou sešlá

²⁴⁹ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 163. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

²⁵⁰ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), matrika Počepice 18, s. 584.

²⁵¹ Antonín Černický (1835–1910), vysvěcen roku 1860, kaplanem na Chlumu 1860–1870, poté až do smrti tamním farářem (nástupce Kuldy).

²⁵² V matrice je zapsán jako „Kacerovský“, v pramenech se objevují obě verze příjmení, děkan používal českou podobu „Kačerovský“. Státní oblastní archiv v Třeboni, matrika Domažlice 11, s. 436.

²⁵³ SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 52.

²⁵⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Počepice – školství 1827–1869“, školní tabulky r. 1865.

²⁵⁵ Školka stála při domě č. 44, stromek se prodával cca za 8 krejcarů. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 17.

²⁵⁶ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 19.

²⁵⁷ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 22.

a nepoužitelná okna i dveře a shnilá podlaha v učitelově světnici.²⁵⁸ V klučenické škole, kde učil neméně zasloužilý Josef Eduard Havránek, nebyl ani pořádný stolek, lavice a kamna, natož knihovna či stromová školka.²⁵⁹ Vikář, který stál mj. také mezi učiteli a okresním úřadem, věděl od vyučujících i z osobních návštěv, v jakém stavu se školy jeho vikariátu nalézají. Velký nezájem obcí i patronů ale limitoval jakékoliv snahy.²⁶⁰ Stav škol příliš nezajímal ani arcibiskupskou konzistoř či státní úřady.²⁶¹ O postoji nadřízených úřadů ke škole částečně vypovídají i dokumenty ze školních vizitací. Při nich se zjišťovala řada údajů, ale stavu školy nebyla věnována nijak zvláštní pozornost. Ve školních tabulkách se o budově psalo asi tolik, jako o tom, je-li při škole stromová školka nebo chov včel a v jakém stavu jsou císařské stromy zasázené na památku zasnoubení Františka Josefa I. (V příkladných Počepicích dvakrát zašly, ale byly znovu vysazeny.)²⁶²

Na výstavbu nových školních budov bylo třeba shromáždit značné množství prostředků a v této fázi se školní obec již obvykle neobešla bez spolupráce patrona školy, která byla nezřídkou problematická. Podle patentu ze 7. září 1848 se náklad na stavbu měl rozdělovat mezi obce a velkostatky v poměru stanoveném i pro jiná obecní břemena. Farář na školu přispívat nemusel, neboť farní a kostelní pozemky byly od příspěvků osvobozeny.²⁶³ Ke změně v patronátních poměrech došlo roku 1864. Zemský zákon o obecním patronátu podepsaný císařem 13. září 1864 umožnil obcím převzít práva a povinnosti dosavadních patronů.²⁶⁴ Tím byly na mnoha místech odbourány problémy s majiteli velkostatků, ale zároveň narostly rozmišky v obcích.²⁶⁵

Šedesátá léta tak byla pro školství na Sedlčansku obecně dobrou poměrně značné stavební činnosti, ale stavělo se zpravidla jen tehdy, když už nebylo zbylí. Nové školy tehdy vyrostly asi v polovině farností, na některých místech došlo k rozšíření o další třídy.²⁶⁶ Zkvalitňovalo se také zázemí škol (knihovny, zahrady), ale jak školy, tak vyučující se téměř všude potýkali s nedostatkem financí a podpory od obce. I jmenovaná počepická škola dostavěná roku 1864 pro tyto problémy rychle zchátrala. Když zde roku 1872 nastupoval nový učitel, našel svůj byt v bídém stavu, podlaha byla shnilá, dveře dřevé, okna rozbitá. Záchody pro žáky byly v takovém stavu, že nesměly být

²⁵⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Nechvalice – školství 1828–1869“, rok 1863.

²⁵⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

²⁶⁰ Ve Vojkově nebylo řadu let ani vyjasněno, kdo má být patronem. Majitel velkostatku tak odmítal přispívat na školu jako patron. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, rok 1858.

²⁶¹ Vojkovský učitel i expozita po léta upozorňovali na špatný stav školy, aniž by konzistoř či politické úřady zasáhly. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Vojkov – školství 1820–1869“, rok 1857.

²⁶² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

²⁶³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 70–71.

²⁶⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 185, 188.

²⁶⁵ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

²⁶⁶ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 63.

používány, aby se pod někým nepropadly.²⁶⁷ Finanční nouze byla všudypřítomná a zdejší školy provázela po celá šedesátá léta a často i později. Obětavost některých duchovních a vyučujících měla v této fázi nesporný význam, na zajištění dobrého stavu budov ale nestačila.

4.3.2 Počty žáků a platy učitelstva

Povinná školní docházka se až do konce šedesátých let 19. století odbyvala jednak v tzv. každodenní škole (*Alltagsschule*, případně *Werktagsschule*), jednak v opakovací neboli nedělní škole (*Wiederholungsschule*, *Sonntagsschule*). Školní docházka do každodenní školy byla povinná od dosažení šestého do dosažení dvanáctého roku, docházka do opakovacích hodin (v neděli a ve svátek) až do 15. roku věku a někde se v ní učili i starší.²⁶⁸

Dle Schulkodexu se na třídu počítalo s 80 žáky, ale teprve při počtu nad 100 žáků se měla zřizovat druhá třída a nad 200 žáků třída třetí.²⁶⁹ Venkovské školy byly často přeplněny, ovšem vyučující si na přeplněné třídy nestěžovali, neboť čím více žáků měli, tím vyšší měli plat.²⁷⁰ Rovněž na Sedlčansku na více místech školní budovy nedostačovaly²⁷¹ a výjimkou nebyl ani Chlum, kde měl Kulda školu pod bezprostředním dohledem. Sedlčanský okresní úřad upozorňoval již v roce 1858 (kdy tu ještě Kulda nebyl), že je nutné rozšíření chlumské školy, kde se v jedné místnosti vyučovalo kolem dvou set dětí. O zřízení druhé učebny se tehdy sice jednalo, ale ještě po třech letech Kulda uvádí, že se stále učí v jedné učebně, protože i když je pronajata další místnost, není podučitel. Teprve od školního roku 1861/1862 se tohoto místa ujal syn místního učitele Augustin Semanský, na jaře 1862 se začalo s přestavbou školy a roku 1863 byla otevřena.²⁷² Nadpočet žáků byl i v Sedlčanech, zde ale z jiného důvodu, neboť do školy chodilo kolem padesáti přespolečných, kteří sem nebyli školou povinni.²⁷³

²⁶⁷ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 21.

²⁶⁸ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 172. Ve Zvíroticích do této školy chodili i devatenáctiletí. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1866.

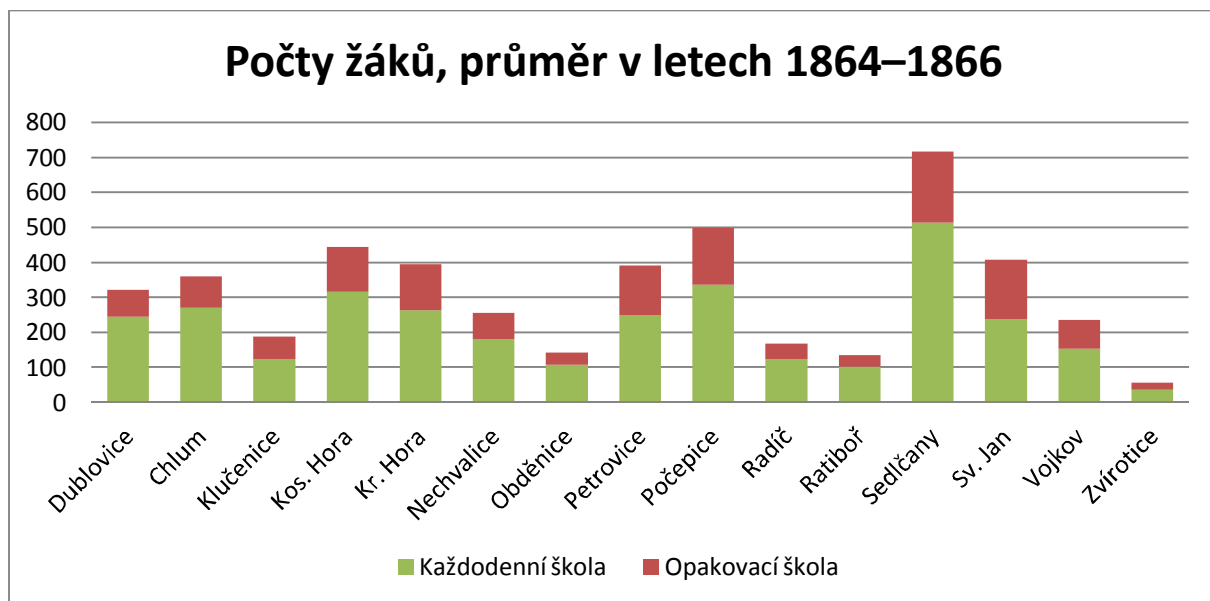
²⁶⁹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 223.

²⁷⁰ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 173.

²⁷¹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, školní tabulky r. 1865; kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1863.

²⁷² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, spisy z let 1858–1862. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 97. SOKA Příbram, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

²⁷³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, školní tabulky r. 1863, 1864.

Tab. 3 Počty žáků na školách sedlčanského vikariátu

(Zdroj: SOkA Příbram, vikariátní úřad Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol)

Stejně jako v jiných oblastech bylo i na Sedlčansku hmotné zajištění učitelského personálu až do druhé poloviny 19. století problematické a učitelstvo žilo nezřídka na hranici bídy. Jeho příjmy se skládaly z částek a naturálií odváděných od duchovní správy, vrchnosti, obce a především ze školního od rodičů žáků. Učitel také mívával zapůjčené některé pozemky, které obdělával.²⁷⁴ Někde bylo přispíváno i ze školního fondu²⁷⁵ a z místních fondů a nadací, pokud k tomu účelu existovaly.²⁷⁶ Školné (tzv. školní plat, *Schulgeld*) tvořilo největší část příjmů, rodiče ale zpravidla odváděli menší částky, než na jaké měl vyučující nárok.²⁷⁷ Situace se poněkud konsolidovala po r. 1855, kdy ministerstvo kultu a vyučování nařídilo vedení fasí. V nich byly uvedeny všechny příjmy za školní i kostelní služby, na něž měl vyučující nárok a kterých se mohl domáhat,²⁷⁸ přesto problémy zůstávaly i poté.

²⁷⁴ Školní fase a příjmy učitelstva z 18. a 19. století: HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 69, 81, 82–83, 87, 98, 103, 114, 124, 133, 137, 141–142, 148, 149, 155–156, 169–170, 199–200.

²⁷⁵ Školní fond (Schulwesens-Casse) pro české království byl v Praze od r. 1773. Z fondu se přispívalo školám a učitelům. Jeho součástí bylo i Dědictví svatováclavské, z jehož úroků se rozdělávaly katolické knihy mezi lid a učebnice chudým dětem. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 159

²⁷⁶ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 171. Radičský velkostatkář František Pistl st. takto odkázal místní škole téměř 450 zl. konv. mince a nařídil, aby se učitelé vyplácely o svátku Navštívení P. Marie 4 zl. a půl vědra piva jako odměna za kostelní hudbu. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radič, rok 1864.

²⁷⁷ Učitel ve Sv. Janu takto od r. 1819 nedostal školní plat několik let. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 69

²⁷⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 71.

Neutěšené hmotné postavení učitelů a podučitelů vytvářelo podhoubí pro spory v rámci školních obcí, nejčastěji docházelo ke sporům s rodiči žáků, kteří neplatili nařizené školné. Na pořádek v placení se snažily dbát okresní úřady (Sedlčany, Milevsko, Votice), ale ne zcela úspěšně. Ministerstvo kultu a vyučování v padesátých a šedesátých letech opakovaně usilovalo o zlepšení učitelských příjmů, a to zejména důslednějším odváděním školního platu. Obec měla vybírat příslušné platy předem a starosta je měl nejprve čtvrtletně, později měsíčně odevzdávat učitelům. Obec měla také přispívat za chudé děti. V praxi se tak ale často nedělo, školné se odvádělo nadále nepořádně a se zpožděním.²⁷⁹ Od roku 1853 měl mít učitel farní školy kongruu 300 zl., filiální školy 250 zl. a podučitel 100–120 zl. konvenční mince.²⁸⁰ Školní plat byl od roku 1854 odstupňován 2 – 2½ – 3 krejcarů konv. mince podle věku žáků.²⁸¹ Jak se toto navýšení realizovalo v praxi, je patrné ze spisů vikariátního úřadu: Koncem roku 1855 informoval okresní úřad vikáře, že ve Zvíroticích nebyl školní plat dosud navýšen a předvolal proto zástupce obce. Z počtu žáků a délky školního roku (47 týdnů) bylo sečteno, že rodiče mají ročně odvádět 54 zl. 50 krejcarů. Zbytek do 100 zlatých, na něž měl podučitel nárok, měla doplatit obec. Zástupci obce se ale bránili, že pro nedostatek jmění nemohou nedostatek vynahradiť a že při současném platu „*nejraději ostanou*“. Okresní úřad tak odvádění platu obci nařídil z moci úřední.²⁸²

Vikář a jednotliví beneficiáři měli při těchto kauzách dbát na dodržování státních nařízení a přičinit se, aby učitelé řádně dostávali své příjmy.²⁸³ Ani tak ale nebylo dosaženo zákonného stavu a ještě přes celá šedesátá léta dostávali učitelé svůj plat nepořádně. Správné odvádění všech peněz a naturálií bylo spíše výjimkou a v tomto ohledu byly příkladné poměry v Kuldově farnosti, kde učitel dostával ještě výrazně více, než měl stvrzeno fasí.²⁸⁴ Na mnoha místech byly s odváděním peněz problémy. Kulda coby vikář potvrzoval soupisy žáků a žádal na obcích správné odvádění peněz dle zákona.²⁸⁵ Tím byly ale prakticky vyčerpány prostředky, jak mohl na obce přímo působit. Obce jeho pravomoci nepodléhaly a ze zákona mohly v těchto případech zasahovat jen okresní úřady. Na vině špatného placení byla často velká chudoba rodin. Desetina nejchudších žáků měla nárok být od

²⁷⁹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 184–185. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

²⁸⁰ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 49.

²⁸¹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 50. Na Sedlčansku nebyl takto stanovený plat zaveden všude, v Radíči se ještě v šedesátých letech platil paušál na žáka 1 zl. 30 kr. konv. mince týdně. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radíč, protokoly ze školních vizitací r. 1861, 1862.

²⁸² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dubovice – školství 1804–1868“, rok 1855.

²⁸³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, rok 1855.

²⁸⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol. NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.

²⁸⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1867.

školného osvobozena a případné nedoplatky za ně měla vynahradiť obec.²⁸⁶ Celkově učitel'ské platy nebyly příliš velké a především nebyly jisté. Jejich odvádění se odvíjelo od momentálních možností rodičů a někdy i od jejich vůle či nevůle platit. Duchovní správci a vikář o této situaci dobře věděli, ale byli limitováni svými kompetencemi.

Poměry na jednotlivých školách se lišily. Výše příjmů byla jen zčásti určena státem, odvíjela se od počtu žáků, ale i od kostelních služeb a místních zvyklostí, které sahaly hluboko do historie. Každý učitel měl zcela specificky sestavenou řadu a učitelé se stejným počtem žáků tak měli ve dvou obcích různý plat podle toho, jak na ně bylo kde pamatováno. Řada vypočítávaly také učitelovy výdaje na nejnütnější chod školy: plat podučiteli a výdaje za úklid školy. Po odřážce těchto výdajů byl stanoven roční plat, na nějž měl učitel nárok. Roku 1860 byl stav následující: Nejméně dostával učitel ve Zvíroticích, kde měla škola pouze statut pomocnické stanice (157 zl. 50 krejcarů). Platy ostatních učitelů se pohybovaly mezi 210 zlatými (v Radíči) a 480 zlatými (v Sedlčanech).²⁸⁷

Podučitelé (na Sedlčansku sloužili asi v polovině škol) dostávali plat nižší. R. 1860 měli 126 zl. (v Kosově Hoře) až 230 zlatých (v Sedlčanech),²⁸⁸ ale na ruku dostávali méně. Krásnohorský podučitel Špale²⁸⁹ konstatoval, že „stav podučitelův jest všech nejmizernější“²⁹⁰ a vypočítával důvody své bídy: Ačkoli měl dle řady nárok na 189 zlatých ročně, dostával pouze 73 zlatých, 50 krejcarů, zbytek si ponechával jeho nadřizený, učitel Václav Hron. Bylo tehdy zvykem, že podučitel se stravoval v učitelově rodině a jak Špale dodává, tehdejší vikáři (tedy i Kulda) naléhali, aby tomu tak bylo, snad aby si podučitelé nezvykli chodit do hospody. Špale tedy u Hronových snídal a obědval a pro špatnou kvalitu večeřel raději jinde. Hron mu za stravu strhával téměř 100 zlatých. Další 21 zlatých mu nevyplácel protiprávně. Dělo se tak na základě staršího ujednání: Krásnohorská obec totiž kdysi darovala učitelu některé obecní pozemky a vymínila si, aby učitelé napříště učili děti třiceti šesti sousedů za poloviční školné. Hron pak užíval pozemky, ale nedoplatky převáděl na podučitele, a činil tak prý, jak Špale dodává, s vědomím faráře Jana Pavly. Až roku 1862 se Špale obrátil na okresní úřad a ten proti vůli učitele zjednal pořádek. Nadále dostával podučitel plat v plné výši přímo od starosty.²⁹¹ Oproti jiným místům neměl šizený Špale příjem nejnižší, někteří podučitelé dostávali ještě méně.²⁹²

²⁸⁶ V Klučenicích platila obec za sedm dětí, ale zasluhovalo si to i dalších dvanáct. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

²⁸⁷ NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.

²⁸⁸ NA, APA II, inv. č. 875, kt. 1779, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1860.

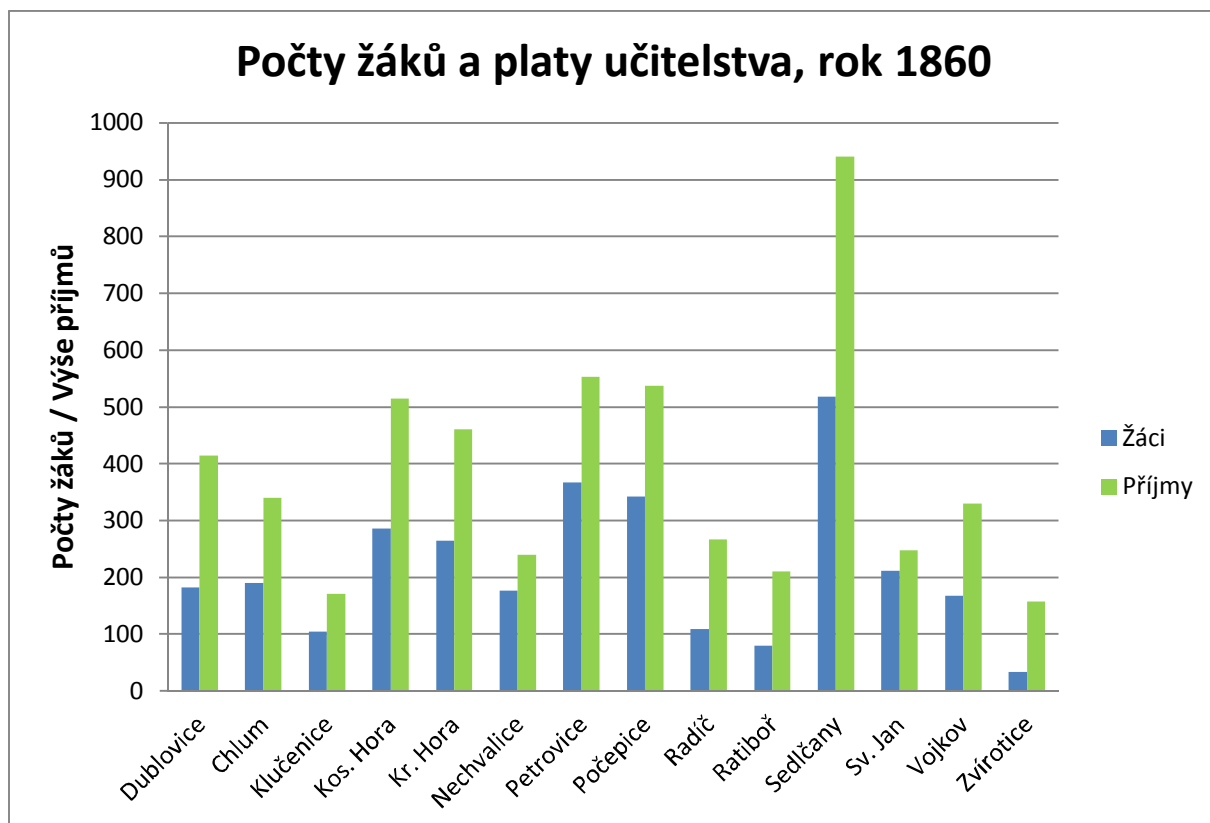
²⁸⁹ Václav Špale (1838–1914), podučitelem v Krásné Hoře byl v letech 1859–1871.

²⁹⁰ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 12.

²⁹¹ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 12–14.

²⁹² Např. podučitel ve Svatém Janu o 12 zl. méně. SOKA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 14–15.

Ve výsledných součtech dostával vyučující v přepočtu na žáka ročně cca 1,5–2,5 zl. (v penězích i naturáliích). Nejnižší poměrný plat měl učitel ve Svatém Janu (r. 1860 pouze 1 zl. 17 kr. na žáka), poměrem nejvyšší, ale v absolutních číslech nejnižší plat měl učitel ve Zvíroticích (4 zl. 63 kr. na žáka, ale celkem jen 157 zl. 50 krejcarů).

Tab. 4 Počty žáků a příjmy vyučujících na školách sedlčanského vikariátu

Pro každou školu jsou jednotně započtení žáci každodenní i opakovací školy a příjmy všech vyučujících ve zlatých.

(Zdroj: NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861.)

Výjimečný příplatek k učitelským příjmům tvořily tzv. remunerace, tj. státem poskytované odměny za kvalitní vyučování, které se poskytovaly za nedělní školu. Z učitelů, kteří na Sedlčansku působili v šedesátých letech, je obdrželi František Semanský (učitel na Chlumu), Ignác Paukner (v Nechvalicích), Antonín Černický (v Počepicích) a Josef Jelínek (ve Sv. Janu). Ve všech případech

se jednalo o příkladné učitele, z nichž každý měl i několik pochvalných dekretů od konzistoře.²⁹³ Remunerace ovšem znamenaly spíše prestižní uznání než patřičnou finanční pomoc, neboť i přes jisté zlepšení oproti padesátým letům se platy vyučujících i v šedesátých letech stále pohybovaly na úrovni nezřídka hraničící s bídou.

4.4 Kvalita vzdělávání

4.4.1 Kvality vyučujících

Vzdělání získávali učitelé v kurzech při normálních a několika hlavních školách ve velkých městech. Učitelé působící na Sedlčansku v šedesátých letech měli za sebou nesporně dlouhou učitelskou přípravu, neboť starší studovali před rokem 1848, kdy byly kurzy kratší, mladší později. Od roku 1849 byla příprava dvouletá.²⁹⁴ Oproti předbřeznovým poměrům se jednalo o pokrok, vzdělání duchovních bylo ale stále o poznání hlubší. Již roku 1846 psal proti tomuto nepoměru Karel Havlíček: *„Právě takové vzdělání, jaké kněžstvo naše dostává, mělo by se i všem učitelům podávati: neboť kněží jsou také učitelé a hlavně proto studují, aby vyučovati mohli [...] Jak podivno, když v jednom místě jeden učitel (duchovní) tolik let se cvičiti musel, a druhý školní učitel za rok všechno odbyti dovedl! A k tomu je cvičení dítek mnohem těžší než cvičení vyrostlých: kromě toho duchovní hlavně jen v náboženství vyučuje, a učitel i v náboženství i v ostatním všem! Jaká nesrovnalost!“*²⁹⁵

Při učitelské přípravě bylo štěstím studujících, že je připravovali zkušení a vzdělaní učitelé, takže i přesto, že kurzy byly relativně krátké, měly nespornou kvalitu. Dalším významným faktorem byla snaha kandidátů vypracovat se a získat co nejrozsáhlejší vzdělání. Krásnohorský učitel Špale ve svém životopise připomíná svoji cestu k učitelství: *„Václav Špale, syn měšťana a koželuha v Sedlčanech, narozen na den sv. Bartoloměje 24. srpna 1839 tamtéž, chodil do tamější tehdejší trojtřídní farní školy od roku 1844 do 1851. Nato dán byl ku svému dědovi, Františku Maděrovi, učiteli v Jistebnici, k dalšímu se vzdělání literárnímu a hudebnímu. Po dvouletém tam pobytu dán byl v měsíci listopadu 1853, an v Praze pro veliký nával žakovstva do III. třídy hlavní školy přijat nebyl, k p. Václavu Bauerovi, učiteli zde v Krásné Hoře, do privátní školy jeho německé. V měsíci srpnu 1854 podniknuv priv. zkoušku z III. třídy na hlavní tehdy škole německé v Táboře, obdržel vysvědčení první třídy*

²⁹³ NA, APA II, inv. č. 1381, kt. 2856, přílohy ke školním zprávám z let 1861 a 1863. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

²⁹⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 160. Týž. *Školy české... Díl I.*, s. 68.

²⁹⁵ HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 10 (1. únor 1846), s. 38.

s vyznamenáním. V témž roce vstoupil k návrhu svého uje učitele do IV. třídy c. k. české hlavní školy v Praze; v roce 1856 a 1857 odbyl I. a II. třídu na c. k. české vyšší reálce v Praze za působení výtečných profesorů: Jos. Wenziga, co řiditele, Jana Krejčího, Karla Vladisl. Zapa, Jana Šťastného, Jana Staňka, V. Houšky, Petra Mužáka, Frant. Šandy, Domin. Ryšavého aj. V roce 1858. a 1859. slyšel přednášky na c. k. české hlavní škole v Praze (zvané „Budeč“), kde tehdejší známí pedagogové a spisovatelé působili: Dr. Karel Amerling co řiditel, P. Jan Karel Škoda, Josef Walter, František Tesař, Josef Bačkora, Vincenc D. Bíba a K. De Castello.“²⁹⁶

Špaleho životopis je typickým životopisem českého venkovského učitele. Pochází z učitelské rodiny, projde místní školou, poté usiluje o další vzdělání, ale objevují se problémy. Pomáhá mu jiný učitel, který svým vzděláním vysoce převyšuje okolí a problémy se podaří překonat. Kandidát učitelství absolvuje kurz (nejlépe v Praze), nastupuje jako podučitel blízko svého rodiště, později získává místo učitele, případně je nakonec i řídícím učitelem.²⁹⁷

Kvality vyučujících se odvíjely jednak od škol, kterými prošli, jednak od jejich vlastní píle. Z velké části zde záleželo na jejich dalším soukromém vzdělávání. K tomu mohli vyučujícím pomoci i jejich nadřízení z řad kléru, ať již ústními informacemi nebo půjčováním knih a časopisů. Záleželo zejména na postoji samotného duchovního, nakolik mu na škole a učiteli záleželo. Někteří učitelé (byť jich nebylo mnoho) měli značné nedostatky i v základním vzdělání, psali s řadou chyb, včetně hrubých.²⁹⁸ Naproti tomu více učitelů mělo vzdělání velmi slušné a v rámci obcí vysoce nadprůměrné. Mnozí měli i speciální znalosti a dovednosti, nejčastěji hudební a hospodářské (hnojiva, včelařství, sadařství apod.)²⁹⁹ Řada učitelů si také knihy a časopisy opatřovala ze svých skrovných prostředků³⁰⁰ a celkově je patrné, že i přes málo kvalitní zázemí na školách měli vyučující značný rozhled a obvykle zvládali svoji práci i dobře metodicky.³⁰¹

²⁹⁶ SOkA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 27.

²⁹⁷ Tím byl Václav Špale v letech 1871–1875 ve Svatém Janu, poté od r. 1875 v Krásné Hoře až do odchodu do penze r. 1904. SOkA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 27–28, 201.

²⁹⁸ Např. Václav Hron v Krásné Hoře.

²⁹⁹ V Nechvalicích takto učitel Bareš učival včelařství.

³⁰⁰ Klučenický učitel Havránek si takto např. kupoval učitelské časopisy a podklady pro kostelní hudbu. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁰¹ SOkA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 23. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

4.4.2 Školní knihovny

Venkovský klérus založil již v předbřeznové době řadu školních knihoven, některé čtenářské a hudební spolky a v této činnosti pokračoval i po roce 1848.³⁰² Také několik nakladatelství vzniklo z popudu duchovenstva. Roku 1858 založil Josef Antonín Šrůtek³⁰³ v Hradci Králové Dědictví maličkových na vydávání spisů pro mládež, která se také od 16 let mohla stát členy. Dědictví hájilo církevní zájmy, mělo podporu ministerstva kultu a vyučování, vydávalo spisy s politickými a sociálními tématy³⁰⁴ a zaujalo mnoho venkovských farářů. Na Sedlčansku mezi nimi byli petrovický farář Vincenc Hemzal a kosohorský Antonín Hubert Keil, kteří oba své školy do Dědictví přihlásili a složili příslušný vklad pět zlatých.³⁰⁵ Tímto a podobnými způsoby se školní knihovny často zakládaly a podpora duchovních zde byla zásadní. Ti bohatší mohli každoročně i nějakou knihu věnovat.³⁰⁶

Školních knihoven bylo na Sedlčansku v šedesátých letech poskrovnu. Zpočátku existovaly pouze na třech místech, totiž v Počepicích, Sedlčanech a Svatém Janu, přičemž největší rozsah měla knihovna počepická budovaná místním děkanem Kačerovským. Její rozsah se již počátkem šedesátých let blížil tisíci svazků. Své místo měla nejprve na faře, až roku 1873 byly knihy přeneseny do školy. Většina škol tehdy ještě žádnou knihovnu neměla, některé nové během šedesátých let vznikly.³⁰⁷

³⁰² KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 191. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 131.

³⁰³ Josef Antonín Šrůtek (1822–1901), kněz a spisovatel pedagogických a náboženských spisů. Roku 1851 založil časopis Školník, od r. 1878 královéhradecký kanovník.

³⁰⁴ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 54.

³⁰⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1860. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 34.

³⁰⁶ Petrovická a kosohorská školní knihovna uvedeným způsobem vznikly, stejně se dělo i na jiných místech Čech. Srov. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 131.

³⁰⁷ Např. knihovna v Petrovicích, r. 1865 měla 192 svazků. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 22.

Tab. 5 Školní knihovny sedlčanského vikariátu

(Zdroj: NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.)

Jak je patrné, školní knihovny představovaly ještě počátkem šedesátých let na Sedlčansku nadstandard. Nemálo dětí se potýkalo s tím, že nemělo na učebnice a často byla i nouze o papír na psaní. Asi 8–12 % nejchudších dětí dostávalo podle ministerského nařízení přes vikáře a učitele některou z učebnic, ale i těchto knih žádali učitelé dvakrát více. K nejnuznějším dětem patřili tzv. nalezcenci, tj. zpravidla děti svobodných matek z pražské porodnice. Ve farnostech, kde bylo více takových dětí, tvořily až polovinu těch nejchudších.³⁰⁸ Podpora dětské chudiny ze strany duchovní správy a velkostatku se většinou omezovala na nejdrobnější příspěvky a případně přispění z pozůstalosti. Bývalo dobrým zvykem pamatovat na chudé ve své závěti a bohatší nechávali občas zřídit nadace, jejichž úroky sloužily k těmto účelům. Takovou byla např. nadace chlumského faráře Vopaska³⁰⁹ zřízená roku 1809, která sloužila k nakupování knih pro nejchudší děti radičské školy.³¹⁰ Nadání pro školy byla ale vzácná.

³⁰⁸ Např. ve vojkovské farnosti. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁰⁹ Václav Vopasek (1733?–1809), od vysvěcení až do smrti sloužil v chlumské farnosti, nejprve 17 let coby kaplan, poté 33 let coby farář. SOA Praha, matrika Chlum 11, s. 42.

³¹⁰ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, škola Radič, rok 1864. Obdobně se v poslední vůli zachovali i duchovní jiných vikariátů, z odkazu kopidlinského děkana Vacka např. nejchudší žáci dostávali boty. Srov.

4.4.3 Docházka

Školní docházka povinná do dovršení dvanáctého, respektive patnáctého roku věku, patřila v 19. století k nejdiskutovanějším problémům školství. Ve srovnání s ostatními zeměmi monarchie si české země vedly velmi dobře,³¹¹ přesto bylo snahou státu a všech, kdo byli přesvědčeni o významu školy, docházku ještě zintenzivnit. O poměrech na Sedlčansku se zachovala řada zpráv, které ukazují na rozsah a příčiny absence. Ta byla u některých dětí konstantní (nechodily vůbec) a u většiny proměnlivá. Školu zcela vynechávali zpravidla ti, kdo byli ve službě (třeba již v jedenácti letech), ale takových bylo jen minimum.³¹² Většina žáků dle možností školu navštěvovala, přičemž jejich účast se měnila v závislosti na ročním období.

Hlavními překážkami pilnější docházky byla chudoba rodin (děti někdy neměly ani co na sebe), pasení dobytka a hus, zasněžené cesty v zimě, hlídání a chování mladších sourozenců.³¹³ Na některých místech existovaly nadace pro nejchudší děti, které ale mohly poskytnout jen velmi malé příspěvky.³¹⁴ Velký vliv měly rovněž zemědělské práce mezi červnem a říjnem.³¹⁵ Chudé, zemědělsky založené Sedlčansko, mělo tyto problémy až do 20. století, školu zanedbávaly děti sedláků i podruhů, neboť práce bylo na venkově mnoho a peněz poskrovnu. Ještě ve školním roce 1925/6 bylo v sedlčanském politickém okrese kvůli chudobě rodičů a nedostatku čeledi 6 % školou povinných dětí, které se živily ve službě.³¹⁶ Stále platila slova, která ke slabé docházce poznamenal klučenický učitel Havránek roku 1864: „Tomuto neduhu jest zde velmi těžko odpomoci, neboť přísloví praví: Nouze láme i železo.“³¹⁷ Kromě chudoby a potřeby rodičů, aby jim děti odmala pomáhaly, ovlivňovalo docházku také počasí a vzdálenost z domova do školy.³¹⁸ V některých zimních měsících se absence ani nezaznamenávala, protože děti pro velké mrazy nemohly do školy chodit. Je patrné, že ti, kdo bydleli přímo ve vsi, kde

STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 128–129.

³¹¹ Společně s Horními, Dolními Rakousy a Vorarlberskem bylo zdejší obyvatelstvo v rámci monarchie nejvíce gramotné. V ročnících narozených mezi roky 1840–1869 se gramotnost pohybovala na úrovni 91–96 %. KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu*. Praha, 1981, s. 80.

³¹² V Dublovicích ve školním roce 1863/1864 asi 2,6 %. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1864.

³¹³ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, školní tabulky r. 1860; „kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

³¹⁴ Např. hanickýřovská nadace v Petrovicích. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1865.

³¹⁵ Záznamy z dublovické školy udávají, že ve školním roce 1861/1862, kdy mělo do školy chodit cca 190 žáků, se do 20. října ještě 40 dětí ve škole neukázalo. VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1864 (omylem zařazeno v této složce).

³¹⁶ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 66.

³¹⁷ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, rok 1864.

³¹⁸ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, rok 1864.

škola stála, měli docházku častější a žáků bez absence bylo z těchto míst i dvakrát více než z jiných přiškolených osad.³¹⁹

V opakovací škole byly již poměry poněkud jiné. Vzdálenost do školy měla menší vliv, ale více se projevovaly existenční starosti starších žáků a žákyň. Ve Zvíroticích jich mělo na podzim 1866 chodit asi dvacet, sedm z nich mělo absence (z toho pět učedníků, čtyři žáci nepřišli vůbec). Poznámky učitele dodávají, že čtyři mladší (12–16 let) prý nechodili z nedbalosti, jednoho sedmnáctiletého propustil mistr „*skrze nedostatek práce a chleba*“ a dva (17 a 19 let) „*skrze úmrtí otce zapomněli na školu*“.³²⁰

Zajímavé je, že ze strany učitelů nebyla slabá docházka vždy stíhána. Jak je patrné z učitelských zpráv, omlouvala se absence při velkých mrazech, tolerovaly se i zemědělské práce a vlastně se stíhali jen ti rodiče, kteří děti neposílali bez vážnějšího důvodu nebo dlouhodobě. (Některé děti se každodenní škole vyhýbaly a tvrdily, že jim už bylo 12 let, ač nebylo, některé již skutečně byly starší, ale neměly ji ještě dokončenou.)³²¹ Někdy se dokonce učitelé sami bránili tomu, aby chodily do školy všechny děti, protože by se nevešly do školy. Tak píše počepický učitel Černický roku 1864, že nedbalé žáky nebylo možné přísně dohánět, „*an by přeplněním školních světnic vyučování se bylo stalo naprosto nemožné*“.³²²

Rodiče dětí, které školu zameškávaly, bývali napomínáni od faráře, aby děti posílali pilně a nedbalé rodiče mohl beneficiát také oznamovat okresnímu úřadu k pokutování. Přístup duchovních byl různý. Krásnohorský farář Pavla jednal rázně, okresní úřad informoval každý měsíc a v kostele kázal o tom, jak se zanedbávání školy mstí na rodičích i na dětech. Kulda původně také zasílal měsíční výkazy, ale pak přešel k mírnějšímu postupu, jména oznamovat přestal a rodiče nedbalých žáků sám napomínal. Státní praxe v potírání absence postupně přitvrzovala tlak na rodiče a okresní úřady od roku 1864 vyžadovaly čtvrtletní soupisy nedbalé docházky. Ty byly (jako většina korespondence týkající se školství) podávány přes vikáře. Učitelé měli vypočítávat pokuty pro nedbalé rodiče, školné z pokuty dělalo 3–5 kr. za týden dle věku žáka. Jednou z možností, jak zmenšovat absenci, byla i spolupráce s obecním představenstvem. Touto cestou se vydal roku 1864 krásnohorský administrátor Macháček, který nechal na faru svolat představenstvo obce a požádal je, aby nedbalé rodiče napomenulo. Podobný přístup býval používán i v jiných obcích, tj. obecní představení nutili rodiče

³¹⁹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1864; kt. „Fara Obděnice – školství 1825–1869“, škola Ratiboř, rok 1864.

³²⁰ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, rok 1866.

³²¹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1864.

³²² SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Počepice – školství 1827–1869“, rok 1864.

k lepší docházce výhrůžkami a pokutami.³²³ V otázkách docházky tedy panovala přísnější praxe než v otázkách vybírání školného a také duchovenstvo se zde více angažovalo. Dělo se tak patrně proto, že nedostatek peněz u rodičů byl známý a pro nedoplatky tak měli duchovní pochopení, zatímco zanedbávání školy se omlouvalo jen v nejvážnějších případech.

4.4.4 Výuka

Venkovské školy, sloužící do zavedení povinné docházky jen bohatší části obyvatel, získaly s Felbigerovou reformou roku 1774 nové poslání. Kromě vzdělávání se plně rozvinula i jejich funkce sociopolitická, disciplinarizační a unifikační. Škola (stejně jako kostel) se stala místem, kde se posiloval řád a stabilizovala společnost. Zároveň se proměnila v jeden z nástrojů státní kontroly nad obyvatelstvem a učitelstvo tedy získalo obdobnou úlohu, jakou stát žádal i po duchovenstvu. V době platnosti Schulkodexu k tomu ještě přistupovala snaha o konzervování sociálních rolí, tj. cílem byla spokojenost občanů se svým místem ve společnosti.³²⁴ Základem vši výuky byl důraz na náboženské vzdělání a mravní výchovu (i učitelský kurs byl k tomu uzpůsoben), k tomu přistupovala výuka trivia a některých reálií.³²⁵ Ve škole se také žákům vštěpovaly vzorce chování, poslušnost, úcta a plnění povinností.³²⁶ Tyto prvky měla výuka na každodenní i opakovací škole.

Každodenní škola připravovala své žáky prakticky a dávala jim nejpotřebnější znalosti. Jednotlivé předměty se vzájemně propojovaly a křesťanský duch byl patrný nejen v náboženství. S ním se často pojila i vlastenecká výuka, kdy se děti učily o své zemi. Ve škole se sice pěstovala úcta k císaři,³²⁷ ale loajalita ke státu byla v šedesátých letech zdůrazňována již méně, podstatně větší důraz byl kladen na příslušnost k české zemi.³²⁸ Podklady pro výuku a formování postojů nabízely čítanky, katechismus a evangelium.³²⁹ Zdatnější žáci, kteří si již osvojili psaní, pak zkoušeli krasopisně psát různé veršované poučné texty. Bývaly to verše zbožné, vlastenecké, zábavné, rozjímavé nebo o práci.

³²³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³²⁴ Srov. SUŠOVÁ, Veronika. Školství jako nástroj státní propagandy. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 100–103.

³²⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 68.

³²⁶ Srov. SUŠOVÁ, Veronika. Školství jako nástroj státní propagandy. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 110.

³²⁷ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 52.

³²⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³²⁹ Srov. POKORNÁ, Magdaléna. Hrdinové českých dějin v nehrdinské době. Čítanky a učebnice 50. let 19. století. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 111.

Ze sedlčanské školy se několik těchto žakovských krasopisných textů dochovalo,³³⁰ mj. i tato oblíbená (tehdy nová) báseň³³¹ pozdějšího častolovického faráře Aloise Potěhníka,³³² která výstižně charakterizuje ráz dobové výuky:

*Vlasti, vlasti má,
co ti dítko dá?
Dá ti své srdéčko
a to bude všecko!*

*Vlasti, vlasti má,
co ti žáček dá?
Pilně se chce učit,
víc nemůž zaručit.*

*Vlasti, vlasti má,
co ti jinoch dá?
Činům on své rámě
zasvěťí v tvém chrámě.*

*Vlasti, vlasti má,
co ti děva dá?
Najde v ctnosti spásu.
tobě na okrasu.*

*Vlasti, vlasti má.
co ti stařec dá?
Složí v tobě kosti
vkročiv do věčnosti.*

³³⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1866. Texty nejsou datovány.

³³¹ POTĚHNÍK, Alois. *Vínek z luhů česko-moravských*. Praha, 1867, s. 107. Otištěna také mj. v knize: BUKOVANSKÝ, Karel Jaromír. *Vlastenecké čtení pro mládež*. Moravská Ostrava, 1886, s. 62.

³³² Alois Potěhník (1829–1898), kněz, publicista, básník, farář v Pohořelicích, člen mnoha spolků a vydavatelství.

Starší žáci, kteří si již psaní dobře osvojili, psali také slohová cvičení a nakonec i dopisy, účty a kvitance. Kromě trivia a náboženství se děti ve škole dozvídaly i některé reálie z přírodopisu, zeměpisu a dějepisu. Při jejich výuce dbali učitelé hlavně na užitečnost těchto vědomostí. Žáci se učili poznávat rostliny, zejména léčivé a jedovaté. Vycházelo se často opět z čítanky a tam, kde učitelé měli další pomůcky (např. Amerlingovy knihy a obrazy – jako v Dublovicích), používaly se také ty. Rozsah přírodopisných znalostí býval značný, na počepické škole se již žáci první třídy učili znát přes 70 rostlin a stromů. V zeměpise se postupovalo od nejbližšího okolí k celým Čechám a světu. Dějepis se zpravidla soustředil na český raný středověk, výjimečně až do 14. století. Nezbytnou součástí výuky byl zpěv, kde se spojovaly dětské, náboženské a vlastenecké písně.³³³ Repertoár byl nemalý, kupříkladu žáci klučenické školy znali jen duchovních písní nejméně dvacet tři.³³⁴ Mimo běžné vyučování dávali učitelé hodiny zpěvu a hry na nástroje, kterých obvykle ovládali několik. Někteří učili hudbě i zdarma.³³⁵ Na hlavní škole se kromě uvedených předmětů učilo ještě němčině a kreslení.³³⁶

Pro třinácti až patnáctileté žáky, kteří již základní docházku splnili, sloužilo tzv. opakovací vyučování v neděli a ve svátek („nedělní škola“).³³⁷ Vyučování bylo bezplatné a povinné.³³⁸ Bývaly to přibližně dvě hodiny dopoledne nebo po obědě, chlapci a dívky mívali vyučování zvlášť. Na výuce se dle domluvy různou měrou podíleli učitel i katecheta (duchovní správce nebo kaplan). V některých farnostech katecheta přenechával učiteli i výuku náboženství. Podobu nedělního vyučování přibližují záznamy klučenického učitele Havránka. Procvičovalo se čtení, psaní, mluvnice, počty, zpěv (poučné a kostelní písně a rakouská hymna), zeměpis a dějepis Čech, rozebíraly se biblické texty a katechismus, životopisy svatých (sv. Václav, sv. Vojtěch). Každá výuka se zakončovala křesťanským cvičením v kostele, které vedl místní křížovnický páter. V Kosově Hoře se v nedělním vyučování probíral i přírodopis, žáci se učili sepisovat smlouvy, rozumět účtům, kvitancím, směnkám apod. Praktický duch vládl v Krásné Hoře, kde se při výuce hochů od dějepisu, zeměpisu a přírodopisu upustilo, učilo se základům smluv, výpočtům plochy, příkladům s penězi apod. V Petrovicích a Obděnicích se zase kladl důraz na polní hospodářství, přičemž od podučitele Ungera se petrovičtí žáci dozvídali i praktické informace z chemie, slyšeli o parních strojích a fungování lidského těla. Taková témata byla ale na venkovských školách již výjimkou a výuka v Petrovicích patřila

³³³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³³⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, rok 1866.

³³⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³³⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1866.

³³⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, spisy jednotlivých škol. Opakovací škola byla zavedena již se zřízením sítě triviálních škol r. 1774, povinná docházka zkrácena za Františka I. na 15. rok věku. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 233.

³³⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 226.

k nadprůměrným. Přesné osnovy nebyly stanoveny a předměty se lišily místo od místa. Náboženství a trivium se nejčastěji doplňovalo dějepisem, zeměpisem, ostatní si učitelé vybírali podle svých znalostí. Každodenní i opakovací škola končila se začátkem žní,³³⁹ jak v Krásné Hoře podučitel Špale výstižně zapsal k 28. červenci: „*Dnes nedostavil se ani jediný žák. – Tak jest skončeno.*“³⁴⁰ Opakovací hodiny přestaly s koncem školního roku 1871/1872.³⁴¹

Třebaže se školní budovy nacházely někde i v dezolátním stavu a zázemí bylo skrovné, dokázali vyučující dosáhnout obdivuhodných výsledků. Ze Sedlčanska putovaly práce žáků i na světovou výstavu v Paříži roku 1867 a za krásné rukopisy se jim dostalo vyznamenání.³⁴² Byly to právě venkovské školy s obětavými učiteli a faráři, co zvyšovalo kulturní úroveň celého českého venkova.

4.5 Pozice školy v církvi a v obci

4.5.1 Škola a kostel

Základní škola³⁴³ byla až do konce šedesátých let 19. století konfesijním ústavem. Tento stav měl kořeny ve středověku a konkordát z roku 1855 pouze posílil a konzervoval konfesijní ráz školy a pravomoci církevní správy. Dle konkordátu měla být veškerá výuka ve shodě s katolickým učením.³⁴⁴ Provázanost školy a kostela byla velmi silná, žáci chodili pravidelně do kostela a katecheta zase do školy. S učitelským zaměstnáním se také tradičně pojila profese varhaníka a mnohde tomu tak zůstalo až do počátku 20. století.³⁴⁵ Učitel měl jít žákům příkladem i svou zbožností³⁴⁶ a škola a kostel celkově měly působit v jednotě.

Výuka na nižších školách byla po staletí úzce provázána s náboženstvím a šedesátá léta znamenala poslední fázi výuky v tradiční podobě. Žáci chodili hromadně na mši, ve farních školách ráno před vyučováním, ale ne celý rok. Zejména v létě bývala škola zkrácena pro zemědělské práce.³⁴⁷

³³⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁴⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, rok 1867.

³⁴¹ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 18.

³⁴² SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

³⁴³ Tehdy tzv. národní škola.

³⁴⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 74–75.

³⁴⁵ Úmysl Josefa II., který roku 1787 učitelům varhanickou službu zakázal, se nezdařil a císař příslušný dekret pro velký odpor brzy odvolal. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 122.

³⁴⁶ *Kniha Methodní nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na trivialních a hlavních školách.* Praha, 1824, s. 252.

³⁴⁷ Na Chlumu výuka začínala v 10 hodin a končila ve dvě odpoledne. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, protokol ze školní vizitace r. 1861.

Hromadně se také chodilo ke zpovědi a k přijímání, a to zpravidla čtyřikrát ročně, jak bylo předepsáno, někde jen dvakrát.³⁴⁸ Vybíraly se obvykle dny již tradičně spojené s dětmi a se školní koledou: svátek andělů strážných (tehdy 2. září), sv. Mikuláše (6. prosince), sv. Řehoře (12. března) a sv. Jana Křtitele (24. června).³⁴⁹

Počátkem každého školního roku držel v každé farnosti někdo z místních duchovních tzv. školní kázání, zpravidla si k tomuto účelu vybíral svátek andělů strážných nebo některý jiný blízký den. Nejčastějším námětem byla docházka, a to s různou argumentací. Někteří duchovní rodiče povzbuzovali a snažili se je přesvědčit o tom, že pilné posílání dětí do školy je ku prospěchu jim i dětem.³⁵⁰ Zdůrazňovali také její transcendentální přesah a spásný význam: „*Školy jsou předsíň svatyně, v nichž se učíme znáti Krista co cestu, pravdu a život.*“³⁵¹ Někteří spojovali význam školy pro církve a pro národ, případně pro stát: „*Škola jest to místo, kde se vychovávají církvi nábožní křesťané a vlasti rozšafní údové.*“³⁵² V jiných kázáních duchovní rodičům spíše hrozili, jak se ledabylá docházka mstí na celých rodinách³⁵³ a kritizovali je za přístup ke škole: „*Rodičové jsou nejvíce toho vinni, nenese-li škola užitku žádoucího, že dobrodiní školy nechápu a že děti doma pohoršují.*“³⁵⁴ Kromě otázek docházky a významu školy se někteří duchovní ve školním kázání zaměřovali na vztah rodičů k dětem, oblíbeným tématem bylo: „*Rodiče, jste strážní andělé svých dětí.*“³⁵⁵ Kulda roku 1862 téma rozšířil a hovořil o tom, že nejen rodiče, ale i učitelé mají být svým dětem viditelnými strážnými anděly.³⁵⁶

Mimo školního kázání se z kazatelny o škole mluvilo jen málokdy. Pouze jednou do roka byla také předepsána sbírka na chudé děti. Konala se obvykle při stejné mši, kdy bylo školní kázání, a výnosy se pohybovaly okolo jednoho zlatého. Za tyto peníze dostaly nejchudší děti dřeváky, punčochy, šátek nebo papír na psaní, ale tak nízké výnosy přirozeně nemohly pokrýt mnohonásobně vyšší potřebu alespoň základního oblečení a školních pomůcek. Na několika místech si duchovní tento

³⁴⁸ Ve Zvíroticích a Klučenicích.

³⁴⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

³⁵⁰ Např. františkán Kolumbán Racek na Chlumu nebo František Pomajzl v Dublovicích (budoucí sedlčanský děkan a vikář).

³⁵¹ Kázání chlumského kaplana Antonína Černického 6. září 1863, toto téma si vybral při příležitosti svěcení nové chlumské školy. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, školní tabulky r. 1864 (omylem zařazeno v tomto kartonu). SOKA Příbram, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

³⁵² Kázání Františka Pomajzla 7. září 1862. VikÚ Sedlčany, Farní úřad Dublovice, řád bohoslužeb 1854–1880. Podobně hovořil Jan Pavla v Krásné Hoře r. 1863, že škola je dobrodiním pro církve i pro stát. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, školní tabulky r. 1864.

³⁵³ Např. krásnohorský farář Pavla.

³⁵⁴ Kázání Františka Pomajzla 4. září 1864. VikÚ Sedlčany, Farní úřad Dublovice, řád bohoslužeb 1854–1880.

³⁵⁵ Takto zaznělo v Sedlčanech roku 1863. Na stejné téma několikrát kázali i Beneš Metod Kulda a jeho kaplan Černický. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, školní tabulky r. 1864. SOKA Příbram, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

³⁵⁶ Kázání B. M. Kuldy 7. září 1862. VikÚ Sedlčany, Farní úřad Chlum, řád bohoslužeb 1860–1911.

problém uvědomovali a byli ochotni jej také řešit. Jako vhodný postup se ukázalo konání sbírky ne v září, ale o Vánocích či na velikonoční pondělí, a také osobní příklad duchovních. Dělo se tak již na počátku šedesátých let v Petrovicích a Počepicích, kde výnosy přesahovaly 10 zl. Největší částky dával klérus.³⁵⁷ Pokud se tímto způsobem podařilo vybrat větší obnos, rostl přirozeně také počet obdarovaných dětí a cena darovaných předmětů. V Počepicích se tak dávaly např. i vesty a modlitební knížky. Po smrti děkana Kačerovského, který přispíval i deseti zlatými, byly ale již výsledky opět nízké.

V době, kdy škola neměla od rodičů valnou podporu, měl příklad duchovních velký význam. Pouze v Sedlčanech docházelo v šedesátých letech mezi měšťany k většímu uvědomění významu školy, na venkově naproti tomu neměli chudí žáci podporu téměř žádnou. Jak napsal Kuldovi klučenický páter Jan Sachar: *„Zdejší osadní lid, již za času mého velebného pana předka uvyklý ničím nepřispívati, jest v tom ohledu těžko k předělání.“*³⁵⁸ V Petrovicích a Počepicích byli kněží největšími podporovateli chudých žáků, většina duchovních ale neměla pro chudé děti tolik pochopení, aby přispívala podobnou měrou. Nebylo tomu tak jen pro někdy neutěšené hospodářské poměry samotných farářů, ale i z nedostatku dobré vůle pro podobné příspěvky. Je patrné, že kde vůle byla, tam se peníze našly i na chudé faře, jako ve Svatém Janu, kde byl farářem František Barták.³⁵⁹

Také farníci uměli ocenit, když se jejich duchovní o školu a děti starali. Vojkovští takto do vizitačního protokolu roku 1861 zapsali: *„My jsme s velebným pánem všickni velice spokojeni a jsme mu za všechno vděčni, zvláště za to, že po všechna léta chudou školní mládež poděloval potřebným papírem; proto také uctivě žádáme, aby se jeho horlivé zásluhy na vědomost daly nejdůstojnější kn. arc. konzistoři a Jeho Eminenci pánu kardinálovi.“*³⁶⁰ Samotný B. M. Kulda usiloval o to, aby chlumská škola byla vzorem pro školy v okolí a ve školním roce 1863/4 se v jeho farnosti podařilo vybrat přes 57 zl. Takto vysoký výtěžek mohl být ovlivněn jednak vybíráním ve více různých dnech, dále okolností, že se vybíralo mj. při svěcení nové chlumské školy, a konečně působením a patrně též příspěvkem samotného Kuldy.³⁶¹ Z výtěžku byl kupován oděv, knihy a školní potřeby.

Církevní představitelé si byli dobře vědomi, jaký význam školy mají pro formování názorů, jak mohou být nástrojem církevního učení a také, co by mohlo následovat, kdyby proběhla jejich laicizace.

³⁵⁷ V Počepicích se na velikonoční pondělí r. 1860 vybralo 3 zl. 60 kr., k čemuž děkan Kačerovský přidal 10 zl. R. 1864 vybráno 3 zl. 72,5 kr., k tomu dal děkan 7 zl., kaplan 1 zl., 30 kr. VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Počepice – školství 1827–1869“, školní tabulky r. 1860, 1864; kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, školní tabulky r. 1860, 1865.

³⁵⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, dopis Jana Evangelisty Sachara B. M. Kuldovi z 24. prosince 1861.

³⁵⁹ VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, školní tabulky r. 1863.

³⁶⁰ NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.

³⁶¹ VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, školní tabulky r. 1864 (omylem zařazeno v tomto kartonu).

Škola a kostel tvořily dvě hlavní vzdělávací střediska na lokální úrovni a snahou duchovních zpravidla bylo, aby si stály co nejlíže.³⁶² Jejich přístup ke škole se ale lišil v závislosti na povaze a smýšlení. Někteří duchovní se ve školních záležitostech angažovali více, podporovali chudé děti a školní knihovny, jiní se omezovali na předepsané povinnosti.

4.5.2 Škola a obec

Povinností obce bylo starat se o vybavení školy a pravidelnou docházku, vybírat školní plat a podporovat chudé žáky.³⁶³ Ve skutečnosti byl ale přístup obcí zpravidla lhostejný. Předbřeznové poměry trvaly v tomto směru ještě přes celá šedesátá léta a význam školy pro obec oceňovali jen málokterí. Karel Havlíček Borovský psal roku 1846: „*Skoro v každé obci jest nějaké obecní jmění, nejvíce polnosti, také jiné důchody, a na mnohých místech jest dosti patrné. Nevím ovšem, nač se v rozličných osadách vynakládá; tolik ale vím, že se na nic důstojnějšího, na nic užitečnějšího vynaložiti nemůže, než jsou školy.*“³⁶⁴ Přístup obcí byl zpravidla opačný a opakovaně se projevovaly snahy dávat na školu peněz co nejméně.

Při každé škole měl existovat soupis chudých školáků, za které platila školné obec. Stejně jako jiná podobná nařízení, i toto se prosazovalo jen stěží. Tak ještě r. 1860 při zvírotické škole žádný soupis nebyl, protože obec žádné chudé děti neuznávala.³⁶⁵ Takové jednání vedlo ke sporům s učiteli, doprovázeným mnoha emocemi. Svatojánský učitel Josef Jelínek na ně doplatil životem. Když se v neděli 24. července 1865 před školním výborem rozhodovalo o tom, které děti budou v následujícím školním roce osvobozeny od školného, odebral se tam k jednání. „*Nepomyslí chudák, že poslední to cesta jeho poездеjším putování a že zpátky, smyslů i síly jsa zbaven, musí domů dovezen býti.*“³⁶⁶ Při jednání s výbory jednotlivých obcí byl hojšínskými občany tak rozčilen, že jej ranila mrtvice, ochrnul na půl těla a v únoru 1866 zemřel. Jak v takových případech bývalo, obec jej docenila až po smrti, pohřeb měl slavný a pohřbíval jej Kulda za účasti osmi kantorů z okolí.³⁶⁷

Problémy mezi obcí a učitelem byly velmi časté, a to z příčin finančních i osobních. K velkému sporu, který rozdělil celou obec, došlo roku 1855 v Krásné Hoře. Odehrál se sice několik let před

³⁶² Doslovným příkladem byla snaha počepického děkana Kačerovského, aby nově stavěná škola v Počepicích měla hlavní dveře proti kostelu. SOkA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

³⁶³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 76, 185.

³⁶⁴ HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 12 (8. únor 1846), s. 45.

³⁶⁵ SOkA Příbram, VikŮ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, školní tabulky r. 1860.

³⁶⁶ SOkA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 16.

³⁶⁷ SOkA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 16.

Kuldovým příchodem na Sedlčansko, ale jeho aktéři zde dále působili i v šedesátých letech. Celý příběh má počátek již v roce 1842, kdy krásnohorský učitel Václav Bauer přijal za pomocníka (podučitele) Václava Hrona z Dublovic, který nemohl nikde sehnat místo. Bauer zde tehdy učil třetím rokem a měl pověst vynikajícího kantora, který dříve za svého působení v Sedlčanech připravoval i uchazeče o studium na vyšších školách. Ze Sedlčan ale musel odejít pro jakýsi problém s děkanem, který měla způsobit Bauerova (prý nemravná) manželka.³⁶⁸ Hron s Bauerem pak v Krásné Hoře učili přes deset let, ale vztahy mezi nimi nebyly dobré. Když pak roku 1854 Bauer pro nemoc již učitelský úřad nemohl dostatečně zastávat, sepsali spolu smlouvu o dobrovolném postoupení školní služby. Smlouvu schválil i patron školy a šla k potvrzení na votické hejtmanství. To ale s ohledem na ministerský výnos, dle něhož se až do provedení reorganizace školství od podobných postoupení upouští, potvrzení smlouvy odmítlo.

Celá záležitost šla jako obvykle od učitelů k úřadu a nazpět přes faráře a vikáře, kteří byli vyučujícím nadřízeni, a krásnohorský farář Jan Pavla nehodlal věci takto nechat. Napsal vikáři, že pro dobro školství a „jiné zájmy, na které je vhodné brát ohled“, se cítí povolán proti takovému rozhodnutí předložit svůj náhled. Usiloval také o jeho zaslání konzistoři a celkově je patrné, že jej věc velmi zajímala. Ve svém náhledu napsal, že šestašedesátiletý učitel Václav Bauer slouží ve školství již 48 let. Dle svých vysvědčení sice ve svých mladších letech konal mnoho blahodárného, byl také zkoušen a oprávněn jako učitel hlavní školy, ale z důvodů stáří a chatrného zdraví jej farář prohlašoval za neschopného. Uváděl, že učitel byl loni tři měsíce pro plicní chorobu upoután na lůžko a ještě nyní se má dle lékařů šetřit, že pro své stáří již několik let vůbec koná službu jen nevalně a loni dokonce nebyl šest měsíců vůbec ve stavu vyučovat. S těmito argumenty naléhal farář na potvrzení smlouvy nebo ustanovení provizora a odvolával se na to, že je k zásahu nucen svým svědomím.

Provizorium doporučoval z několika důvodů: Václav Hron je čtyřicetiletý syn zemřelého patronátního učitele, slouží ve školství 21 let, živí starou, churavou matku, zastává nemocného učitele v plném rozsahu s velkou prozíravostí a prospěšností, takže se jeví oprávněné a slušné jeho zásluhy odměnit. Václav Bauer, u kterého farář opakovaně zdůrazňuje, že je starý a nemocný, mu prý chtěl dobrovolně přenechat místo. Učitel, pro plicní chorobu zcela neschopný vyučovat, již navíc není v Dublovicích, dle lékařské rady se měl šetřit a odebral se do Sedlčan, což farář tím spíše mlčky přehlédl, že učitel byl poslední rok a čtvrt v Dublovicích prý již „morálně mrtvou osobou“. Naproti tomu Hron převzal pod farářovým dohledem péči o školu i připojená pole, a tak má ze svých nesnadno

³⁶⁸ SOkA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 7–8. SOkA Příbram, Sedlčany – obecní kronika 1922–1937, s. 51. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 178.

nabytých úspor značná vydání. Farář obhájí svůj návrh tím, že by prospěl třem účelům: dobrou výuku, starému učiteli a zasloužilému podučiteli.³⁶⁹

Vikář Emanuel Doležal nedlouho poté rozhodl. Napsal Hronovi, že se učitel Bauer zpěčuje opět nastoupit své učitelské místo a on tedy ustanovuje Hrona provizorem, dokud se záležitost neuvede do pořádku nebo nerozhodne konzistoř jinak. Podepisuje se jako věrný přítel s tím, že Hrona některou neděli navštíví.³⁷⁰ Záležitost ale nebyla vyřízena tak snadno. Krásnohorský starosta Josef Mácha se totiž obrátil na hejtmanství s dopisem tohoto obsahu:

Z Krásné Hory i okolních přiškolených obcí se ozývají stížnosti, že podučitel Hron vyučuje nepořádně a nakládá s dětmi nevládně a nemilosrdně. Dopolední vyučování přetahuje do půl druhé a odpolední vypouští, někdy odcestuje a výuku přenechá na celý den školnímu dohlížiteli. Jednomu synovi místního obuvníka řekl o hodině, že je „*vůl jako jeho táta*“. Kdyby si některé dítě stěžovalo, bylo by přísně potrestáno. Sousedé se také diví, proč se učitel Bauer odstěhoval do Sedlčan a jak je možné, že v Krásné Hoře zůstal na 300 dětí jen podučitel. Vědí ale, že Bauer již několik let při školních vizitacích žádal, aby byl Hron přeložen jinam a do Krásné Hory přišel jiný podučitel. Když se mu nedařilo změny dosáhnout, vyjádřil se prý, že to tak nemůže zůstat „*a že toto protiventství, které se mu skrze tak dlouhý čas asi 10 roků od podučitele Václava Hrona děje, déle snést nemůže*“, čímž si sousedé vysvětlují jeho odchod a žádají „*našeho dobrého a milovaného pana učitele*“ nazpět. Zároveň odmítají, aby Hron zůstal v Krásné Hoře, s tím, že by jeho setrvání působilo velkou nespokojenost.³⁷¹ Tento list psaný jménem obecního představenstva nešel vikáři, ale přímo podkrajскому úřadu, který jej ale vyhodnotil jako žalobu, předal dle zákona školdozornímu úřadu a ten k vyšetření farnímu úřadu zpět do Krásné Hory.

Za měsíc se na krásnohorské faře řešila žaloba krásnohorského představenstva na Václava Hrona. Vyslychal farář Jan Pavla. Starosta byl tázán, kdo si na Hrona stěžoval, a udal deset jmen. Podučitele žaloval, že přenechával výuku školnímu dohlížiteli a v listopadu a prosinci nechal děti první třídy vyučovat na chodbě, z čehož onemocněly. Výrok o volovi se farář snažil zlehčit s tím, že se dokázal jako vymyšlený při vyšetřování ve škole, kde byl i farář, starosta a jiní sousedé. Na to ale starosta odpověděl: „*Že se to od školáků nedokázalo ve škole, to dosvědčuji; poněvadž podučitel Václav Hron, co kejklíř se vypnul a držel metlu v ruce a vykřikl plným hrdlem na dítky: „Řekněte před*

³⁶⁹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, dopis faráře Jana Pavly vikáři Emanuelu Doležalovi 5. ledna 1855.

³⁷⁰ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, rok 1855, koncept dopisu Emanuela Urbana Václavu Hronovi, nedatováno.

³⁷¹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, dopis Josefa Máchy podkrajскому úřadu ve Voticích 19. ledna 1855.

Pánem Bohem, jestli jsem vám kterému volů nadával. – *Dítky jednohlasně odpověděly – že nenadával.*“ Děti ale doma večer opakovaly, co se ve škole děje a že se bály trestu podučitele, proto všechno zapřely. Na dotaz faráře, neví-li starosta, že učitel odešel dobrovolně, odpověděl, že odešel, protože nebylo vyhověno jeho žádosti o změně podučitele, a tak se nakonec rozhodl, *„že svému největšímu nepříteli školu postoupí a že bude následovat příklad Krista Ježíše“*. Sousedé trvali na odchodu Hrona a návratu Bauera a k žalobě se připojilo i všech osm přítomných sousedů. Nato vystoupil Josef Uher z Krásné Hory a žádal, aby se do protokolu zapsalo ještě jeho vyjádření. Připomněl, že špatný stav vyučování jej již dříve přiměl, aby si šel stěžovat ke starostovi, a sousedé poté šli za farářem. Ten jim odpověděl: *„Co vám pánové do toho, dobře se učí, a kdyby se třeba nic neučilo, když já řeknu, tak můžete jít k ministerstvu i k samému císaři pánu, tak nic nepořídíte.“* Podučitel byl také žalován, že osmiletou žákyni za otočení do zadní lavice zpohlavkoval, vytáhl z lavice a uhodil s ní o zem tak, že si rozbila koleno a celé noci nespala bolestí. Nato byl předvolán Hron, aby se hájil.³⁷²

Podle Knihy metodní měl učitel ve škole vše podstatné rozhodovat jen s vědomím faráře a v případě, že by proti němu v obci povstala nespokojenost, mohl se na faráře odvolat.³⁷³ Tak se také stalo při Hronově výslechu. Ten se kryl farářem a vyššími úřady. Přiznal, že dvakrát přenechal celodenní vyučování místnímu dohlížiteli, ale s vědomím faráře, byv předvolán na úřady. Poprvé vyřizoval záležitosti ohledně postoupení učitelské služby, podruhé jel do Votic na hejtmanství, kde se vyřizovalo pytláctví dvou krásnohorských sousedů, kteří na něj nyní žalovali (jedním z nich byl Josef Uher). Přiznal výuku na chodbě s tím, že jednou se tak stalo, když farář připravoval děti ke zpovědi a podučitel pracoval na chodbě, aby nezahláel. Kdyby prý děti skutečně onemocněly, ohlásili by to rodiče jistě faráři. Prodlužování výuky hájil opět vědomím faráře, který k tomu přivolil proto, že přespolní děti nemohou v zimě chodit domů za tmy. Na výtku o špatném vyučování odvětil, že se podrobuje *„jen úsudku k tomu oprávněných slavných vyšších ouřadů“*. Výrok o volovi zcela popřel, odvolal se na vyšetřování ve škole a faráře si bral za svědka. Stejně popřel i případ násilí na osmileté žačce s tím, že kdyby se to opravdu stalo, volal by otec jistě lékaře a podal žalobu farnímu úřadu.³⁷⁴

Otázka školy vedla k rozdělení celé obce a příběh měl zajímavé pokračování. Dva dny po sepsání protokolu obcházel zatím neangažovaný soused Kimla po Krásné Hoře a zejména okolních vsích s peticí, která měla být dodána na farní úřad. Podepsaní v ní žádali, aby *„podučitel Hron, s kterým spokojení jsou, an od některých krásnohorských občanů protivenství trpí, od farního úřadu*

³⁷² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, protokol z 22. února 1855.

³⁷³ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 125.

³⁷⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, protokol z 22. února 1855.

*zastán, a v Krásné Hoře, poněvadž děti dobře učí, ponechán byl*³⁷⁵. Autorem petice nebyl nikdo jiný, než sám podučitel Hron, který Kimlovi zaplatil, aby s ní obešel farní osady. Petici podepsalo na 40 lidí, když se s ní ale Kimla večer vracel domů, vyšel mu naproti obuvník Jan Švastal (nazývaný stejně jako jeho syn od Hrona volem), který řekl Kimlovi, že s ním musí jít. Ten odmítl, že se musí nejprve doma ohrát, a na to šel Švastal s ním domů, kam posléze přišel i starosta Mácha. Starosta Kimlovi vyčinil, že by měl chuť ho hned zavřít, a petici si vyžádal. Kimla ji poslušně odevzdal. Následující den stálo na farním úřadě šest žalujících sousedů a farář opět vyslychal. Nechal sepsat Kimlovu výpověď a záležitost odeslal k rozřešení vyšším úřadům.³⁷⁵

Netrvalo dlouho a na svého podučitele žaloval i Václav Bauer. Učitel vinil Hrona, že mu otevíral dopisy a jejich obsah sděloval některým krásnohorským měšťanům a také, že kradl. U sedlčanského soudu Bauer vysvětlil, že v září 1853 dostal dopis od své nevěsty doručený přes místního pošťáka Němečka, který byl zároveň školním dohlížitelem. Hron k němu často chodil a bylo podezření, že dopis otevřel, chyběly ale důkazy. Stejně Bauer podezíral Hrona, že mu vzal různé noty a knihy, opět to ale nemohl prokázat. Navíc prý Hron za pomoci dvou žáků bral vápno, které měl u školy složené jeden zednický mistr, schovával ho a Němečkova děvečka mu ho pak nosila. Pro všechny body stížnosti bylo ale málo důkazů, pročež sedlčanský soud vyšetřování zastavil.³⁷⁶ Hron nakonec zůstal v Krásné Hoře učitelem až do smrti³⁷⁷ a starosta Mácha zastával funkci místního školního dohlázele, později předsedal školnímu výboru.³⁷⁸ Václav Bauer zemřel v Sedlčanech roku 1857 a měl tam slavný pohřeb.³⁷⁹

Vztahy mezi obcí a vyučujícími bývaly problematické na mnoha místech a problémy se také odrážely ve špatném stavu škol. Na jejich technický stav dozírali místní školní dohlázele (*Ortsschul-Aufseher*), pro každou školu jeden, vybíraný z řad sousedů a ustanovovaný krajským úřadem.³⁸⁰ Že stavby i vybavení mívaly velké nedostatky, je nasnadě a mnozí občané si to také uvědomovali. Proto tam, kde se nacházeli lidé dbající o vzdělání a zároveň ne zcela bez peněz, lze v šedesátých letech pozorovat rostoucí snahu o zvelebení škol. Mezi podporovatele patřivali nejčastěji majitelé

³⁷⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, protokol z 25. února 1855.

³⁷⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, list okresního soudu v Sedlčanech vikáři Doležalovi ze 4. srpna 1855.

³⁷⁷ Od roku 1855 provizor, od roku 1857 učitel. Zemřel r. 1874. SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 8, 25.

³⁷⁸ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 11, 15. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Krásná Hora – školství 1823–1869“, školní tabulky r. 1860.

³⁷⁹ SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18.

³⁸⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Klučenice – školství 1828–1869“, školní tabulky r. 1864.

velkostatků, faráři a představenstva obcí. Do škol nakupovali obrazy, knihy, mapy i globy.³⁸¹ Výjimku mezi vikariátními školami představovala škola sedlčanská. Šedesátá léta pro ni znamenala velký vzestup, kdy se dosud triviální škola stala hlavní a vytvořilo se také odpovídající zázemí. Velkou roli při podpoře školy hrály spolky, dále přispívali někteří výše postavení měšťané i okolní obce.³⁸²

Jak z uvedených informací vyplývá, postavení vyučujících v obci bylo specifické a z různých důvodů nezřídka problematické. V šedesátých letech se postupně zlepšovalo finanční postavení kantorů, ale toto zlepšení se dělo z obecních peněz a peněz rodičů. I to bylo jedním z důvodů sporů v obcích. Projevovaly se problémy se vzájemnou úctou, jak dosvědčuje i okolnost, že zvírotický učitel Kopal roku 1865 záměrně ke školní zkoušce vybral z čítanky kapitolu o dobrém jménu s tím, že většina zvírotických jeho cenu nezná.³⁸³ Šedesátá léta byla ale také obdobím výrazného zlepšení školního zázemí, přičemž nejrychleji si význam školy pro obec uvědomovala města, kde se již plně rozvíjel občanský život a kde existovaly spolky.

4.5.3 Školní zkoušky

Vikariátní úřady bývaly také úřadem školdozorským (*Schuldistriktsamt*). Vikář měl tak zároveň titul okresní školní dozorce neboli okresní školdozorce (*Schuldistrikts-Aufseher*). Jeho povinností bylo každou školu ve svém obvodu alespoň jednou za rok navštívit a zkontrolovat výuku, docházku, školní dokumenty a stav budovy. Dělo se tak slavnostním způsobem při tzv. školní zkoušce, k níž učitel mj. připravoval seznamy učené látky, výkazy o docházce i krasopisné sešity a slohové úkoly svých žáků.³⁸⁴

Školní zkouška se odbyvala zhruba takto: Po úvodní písni vikář zkoušku zahájil krátkou modlitbou a některý žák jej slavnostně uvítal. Vikář pak měl stručnou řeč k přítomným, načež přezkoušel žáky od mladších ke starším. Dále četl jména nejlepších žáků z knihy cti, pochválil je

³⁸¹ Takto např. starosta Jan Hron pořídil r. 1866 pro dublovickou školu obrazy s biblickými výjevy za 13 zl. a r. 1868 opět další ve stejné ceně. Místní školní dohlizitel koupil globus a také přispěl ke zřízení školní knihovny. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, školní tabulky r. 1866, 1868.

³⁸² Namátkou: V Sedlčanech se roku 1860 vybralo při sbírce na chudé děti 3,40 zl., ale ochotnický spolek přidal 27 zl. (ještě r. 1859 se sebralo jen 2,38 zl.) Ve školním roce 1863/4 vybráno ve sbírce 15 zl., k tomu sedlčanští uspořádali besedu a z výtěžku dali na chudé děti 47 zl., solopyská obec dala toho roku 10 zl. Aktuár Vilém Schirmer daroval škole a dětem některé knihy a obrazy. Dalšího roku vybráno při sbírce 8 zl., k tomu dala obec dublovická 10 zl., ochotníci výtěžek z představení (30 zl.), z čehož se nakoupily přírodovědné atlasy a mapa Čech. Přispěl i zpěvácký spolek. Úředníci okresního úřadu dali výtěžek z tanečního věnečku (12,30 zl.). Hejtman dal 4 zlaté pro pilné, ale chudé děti. Další dva měšťané přispěli papírem, obrázky a knížkami. SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, školní tabulky r. 1860, 1864, 1865.

³⁸³ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Dublovice – školství 1804–1868“, škola Zvírotice, postup při zkoušce r. 1865.

³⁸⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 224–225.

a odměnil, ostatní pak povzbudil. Mezitím se přezpívalo ještě několik písní, žáci zarecitovali deklamace a vikář modlitbou zkoušku zakončil. Po odchodu žáků a hostů se sepisoval vizitační protokol či vizitační tabulky, které vikář následně předkládal konzistoři. Zde se vizitátor a zástupci školní obce vyjadřovali ke stavu školy, docházce, znalostem žáků, k působení vyučujících a duchovní správy.³⁸⁵ Vizitační tabulky podepisoval místní učitel, farář a školní dohlížitel coby zástupce obce.

Při školní zkoušce bývali přítomni místní duchovní, zástupce patronátního úřadu, místní školní dohlížitel, starostové přiškolených obcí a komisař okresního úřadu.³⁸⁶ Do protokolů hodnotili zástupci obcí jak působení vyučujících, tak duchovních. Kuldu i jeho kaplana Černického hodnotili jejich farníci jako obratné a pilné a opakovaně vyjadřovali také svoji spokojenost s výukou: „*My nížepsaní s radostí prohlašujeme, že se svými duchovními i světskými učiteli úplně spokojeni jsme, neboť jsme se o dnešní zkoušce opět přesvědčili, že naše děti jak ve svatém náboženství, tak také v ostatních předmětech výborně se cvičí.*“³⁸⁷ S takovým výsledkem mohl být Kulda spokojen, neboť dlouhodobě usiloval o to, aby chlumská škola byla vzorem pro školy v okolí.³⁸⁸

Školní zkoušky dávaly také příležitost velkostatkářům, duchovním a jiným bohatším přítomným, aby odměnili některé školní děti. Rozdávali jim drobné peníze, housky či modlitební knihy (Kulda). Majitel radičského velkostatku František Pistl mladší³⁸⁹ myslel na školáky nejen rozdáváním dáreků, ale nechával za ně i sloužit mše.³⁹⁰ Školní zkouška byla jednou z příležitostí shromáždění v obci. Patřila mezi významné venkovské festivity, kdy nejmladší generace ukazovala, co již umí, a zároveň se při ní prezentovaly i nejvýznamnější osobnosti obce. Bylo přirozené, že jako při mnoha jiných festivitech zde měl významnou úlohu kněz. Toto tradiční pojetí ale postupně ztrácelo podporu veřejnosti, v níž sílily hlasy volající po úplném oddělení věcí církevních a školních.

4.6 Duchovenstvo versus učitelstvo

Učitelé národních škol zůstávali až do 2. poloviny 19. století podřízeni duchovní správě. Základní příručka učitelstva, Kniha metodní, zdůrazňovala, že učitel i farář pracují pro dobro

³⁸⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 223–225.

³⁸⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, školní tabulky r. 1860.

³⁸⁷ Na prvním místě je podepsán nalžovický velkostatkář (a poslanec) Alfred Scharffensteil-Pfeill, dále jménem osadníků starostové obcí a místní dohlížitel. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, protokol r. 1862.

³⁸⁸ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, protokol r. 1861.

³⁸⁹ František Pistl (1812–1872), poslanec zemského sněmu. Jeho otec hostil v Radiči Bernarda Bolzana.

³⁹⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, záležitosti jednotlivých škol.

svěřených duší, ale farář je učiteli nadřizen a svým vzděláním učitele předčí. Ten se tak nesmí s farářem stavět na stejný stupeň, ale prokazovat mu úctu a poslušnost. Nemá chtít vše vědět a všemu rozumět lépe než farář, má být vděčný za poučení i potrestání, zachovávat s farářem shodu a ve škole vše podstatné rozhodovat jen s jeho vědomím.³⁹¹

Tento systém a další poměry panující ve školství byly kritizovány již ve čtyřicátých letech, zejména pak v letech 1848–1849. Tehdy i tiskem vyšly návrhy, aby se škola stala čistě státním ústavem, stát platil učitelstvo, platy byly zvýšeny a povinná docházka prodloužena do 14 let. V revolučních letech byla také sepsána řada petic s těmito návrhy, které přišly na stůl ústavodárnému sněmu. Zároveň se ozývaly i hlasy pro zachování stávajících poměrů. Roku 1849 předložili biskupové ministerstvu kultu a vyučování pamětní spis s názorem, že církve má na školu svaté právo, neboť národní školy jsou dílem církve a je v zájmu církve i státu, aby na ně měla výhradní vliv.³⁹²

Tak se již před polovinou století uskupily dvě strany s protichůdnými názory na správu škol, které proti sobě následně vystoupily v šedesátých letech. Na jedné straně stáli liberálové, zastoupení v zákonodárných sborech zejména německou levicí, proti nim klerikálové, vedení rakouskými biskupy. Učitelstvo, kterého se případné změny nejvíce týkaly, mělo také své představy, nestálo ale vyhraněně ani na jedné ze stran.

4.6.1 Názory a snahy duchovenstva

Duchovenstvo hrálo v otázkách českého školství významnou úlohu již od dob obrození. Kulda nebyl svojí literární činností a politickou aktivitou mezi vikáři výjimkou, v padesátých a šedesátých letech bylo mezi jeho kolegy více národně uvědomělých kněží, např. turnovský vikář Antonín Marek, soběslavský Karel Vinařický či novostražecký František Daneš.³⁹³ Někteří se angažovali i politicky. Roku 1860 byla ve Vídni zřízena vyučovací rada, která dávala dobrozdání státnímu ministerstvu a připravovala návrhy školských zákonů. Jejím členem byl od roku 1863 také Karel Vinařický, který ale nebyl spokojen s centralistickými tendencemi, které v radě převládaly, a na vlastní žádost byl roku 1865 propuštěn.³⁹⁴ Vlastenecké smýšlení bylo tehdy charakteristickým rysem řady duchovních a promítalo se i do školství.

³⁹¹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 125.

³⁹² FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 6–9, 39, 41.

³⁹³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 105–106.

³⁹⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 175–179.

V druhé polovině šedesátých let rostl odpor liberálů vůči silnému postavení katolického duchovenstva v podunajské monarchii. Školství, stojící zároveň pod státní i církevní správou, se ve sporech konzervativců s liberály stalo ožehavým tématem. Tisk, který již běžně sloužil k působení na veřejné mínění, se stal tribunou obou stran, jednotlivé názory se objevovaly v novinách, časopisech a brožurách. Otázka laicizace škol měla pro duchovenstvo prvořadý význam a možná ztráta dohledu nad školami vyvolávala velké emoce. K laicizačním návrhům, které se objevovaly i jinde v Evropě, se několikrát vyjádřil také papež Pius IX.³⁹⁵ V jeho seznamu bludů z r. 1864 (*Syllabus errorum*) se k otázkám národního školství vztahují především tyto dva:³⁹⁶

„45. *Veškerá správa veřejných škol nějakého křesťanského státu, vyjímaje snad toliko biskupské semináře, může a má být svěřena státní moci, a sice tak, že se žádné jiné autoritě nepřiznává právo vměšovati se jakýmkoliv způsobem do školského a vyučovacího řádu, do úpravy studií, do udílení hodností, do volby nebo schvalování učitelských sil.*“

„47. *Nejlepší uspořádání občanské společnosti vyžaduje, aby lidové školy, jež jsou přístupny dětem ze všech vrstev národa, a vůbec i veřejné ústavy, které jsou určeny k podávání vyššího vědeckého vzdělání a k obstarávání výchovy mládeže, byly vyňaty ze vší autority Církve i z jejího vedení a vlivu, a aby byly cele podřízeny rozhodování občanské a politické autority, podle míry obecně platných názorů té které doby.*“

Laicizace školství si v habsburské monarchii i přes odpor klerikálů získávala mnoho příznivců a poslanecká sněmovna říšské rady projednávala návrh nového školského zákona v říjnu 1867. Za této situace se k písemnému vyjádření odhodlal také Beneš Metod Kulda, který v březnu 1868 vydal u Bedřicha Stýbla devětatřicetistránkovou brožuru *Škola a církev*.³⁹⁷

Kulda se ve svém spisu obrátil v první řadě k duchovenstvu. „*Dnové jsou zlí!*“³⁹⁸ psal v předmluvě, v níž své kolegy vyzval k reflexím, k šíření spisu a k psaní podobných děl o aktuálních otázkách. „*Svrchovaný jest čas, aby v pravý prospěch křesťanstva každý veřejně mluvil a poučoval, kdož k tomu povolán jest.*“³⁹⁹ V devíti kapitolách pak zcela jasně vyjádřil své mínění o laicizaci škol. Kuldův sloh je charakteristický střídáním rozvláčnějších analýz a rázných výroků, které se někdy pojí s ironickými poznámkami. Podobně se střídá i používaný jazyk, který má místy biblickou formu a jindy obsahuje i slova hovorová.

³⁹⁵ Pius IX. (1792–1878), od r. 1846 papež (nejdelší pontifikát v historii), na papežský stolec usedal s pověstí liberála, ale svůj postoj změnil po zkušenostech s revolucí r. 1848.

³⁹⁶ Český překlad syllabu:

http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html

³⁹⁷ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev*. Praha: B. Stýblo, 1868.

³⁹⁸ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, předmluva na obálce.

³⁹⁹ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 10.

Již úvod brožury nenechával nikoho na pochybách, jaký názor autor textu zastává: „*Emancipace školy! Heslo to po Evropě již po celé století ozývalo se. Někteří národové heslo to již dávno uskutečnili, ale zase pochovali, přesvědčivše se, že v něm spočívá záhuba pro jednotlivce, pro rodiny, pro obce, i pro stát. [...] Ó vy potměšilí chytráci, kteříž v novinách svých protináboženských libujete sobě v heslu tom opozděném! Heslem svým sami uznáváte a hlásáte světu, že škola jest majetností a vlastnictvím Církve; neboť mancipium znamená vlastnictví, a emancipace tudíž sluje vyvlastněním.*“⁴⁰⁰ Svůj výklad Kulda založil na kombinaci historických, teologických, psychologických a sociologických argumentů. Z velké části vycházel z vlastních zkušeností, zejména pedagogických a kněžských. Ačkoli sám sebe nejmenuje, uvádí hned ve druhé kapitole příběh z brněnské ochranovny, kde téměř deset let působil. Dle Kuldova vyprávění si tamní problémy při výchově r. 1849 vyžádaly přijetí kněze, který by v ochranovně bydlel a plně působil. Přijat byl tehdy Kulda a jeho činnost nesla dle dochovaných svědectví dobré výsledky.⁴⁰¹

Historické a teologické argumenty předkládá Kulda následovně: Církev stála u základů evropské civilizace, šířila vzdělanost do pohanských zemí a budovala školy dle Kristových slov: „Jděte a učte všechny národy!“ Má tedy k vedení škol poslání, právo i povinnost. Bez náboženství není pravého vzdělání a církev je za náboženskou výchovu odpovědná. „*Církev má Božské právo na školu, a kdožkoli právo to zruší, protiví se Bohu,*“⁴⁰² píše Kulda a zároveň přechází do vlastenecké polohy. Čeští duchovní dle jeho slov bránili germanizaci škol a stejní lidé, kteří jsou proti historickému právu církve na školu, jsou i proti historickým právům české koruny. Tato kritika německých liberálů a vládní politiky patřila k nejsilnějším bodům argumentace, neboť se dotýkala ožehavých národních témat a mnozí čtenáři mohli ze zkušenosti potvrdit pravdivost těchto tvrzení. Budějovický biskup Jan Valerián Jirsík⁴⁰³ nechal např. roku 1868 postavit v Budějovicích české gymnázium, neboť zde bylo jen německé a snahy o zřízení českého narážely na odpor vlády a německé budějovické samosprávy.⁴⁰⁴ I samotné Sedlčany se během první poloviny 19. století důsledkem německé výuky na škole rychle poněmčovaly. Teprve děkan Josef Richter zakázal vyučovat německy, ale byl prý za tento krok udán

⁴⁰⁰ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 3.

⁴⁰¹ Za své působení v ochranovně získal také dva pochvalné dekrety od moravského místodržitelství. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“. KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 5–9. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a oběti*. Praha, 1895, s. 72, 80–81, 82.

⁴⁰² KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 24.

⁴⁰³ Jan Valerián Jirsík (1798–1883), spisovatel, českobudějovický biskup od r. 1851, poslanec zemského sněmu a říšské rady.

⁴⁰⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 219.

a obžalován u arcibiskupa Schrenka. Za trest pak sedlčanského děkanství pozbyl a stal se farářem v Dublovicích.⁴⁰⁵

Větší část své brožury věnoval Kulda argumentům psychologickým a sociologickým, které předkládal i jakožto pragmatické. Svě čtenáře se snažil přesvědčit o výhodách, které stávající školský systém přináší rodinám, společnosti i státu. Církev přirovnává Kulda k velké ochranově, kde má být člověk vyléčen z mravních chorob a vychován pro pozemský i věčný život. Obecná škola má být náboženská, víra má prostupovat celou školu a všechny předměty. Cit, vůle a rozum mají stejnou důležitost, tvrdí Kulda, a kritizuje omezování výuky na rozumovou stránku. Škola má vzdělávat hlavně cit a vůli, neboť důležitější než vzdělanost je mravnost. *„Bohu milejší a bližnímu užitečnější jest člověk neučený, ale nábožný a mravný, než člověk sebe učenější, ale bezbožný.“*⁴⁰⁶

Kulda se nesmiřuje s navrhovaným omezením náboženské výchovy na školách na hodiny katecheze. Takovou školu i přes výuku náboženství pokládá za beznáboženskou, z níž by mizela víra, a rozvíjí další úvahy, kam laicizace školské správy povede: beznáboženské vychování založené jen na rozumu bude mít za následek společenské problémy, kriminalitu, nepřátelství proti církvi a Bohu. *„Mravnost bez náboženství není trvalá, není spolehlivá, není postačiteltná; vzdělanost bez zbožnosti jest záhubná.“*⁴⁰⁷ Kulda stojí na tradičních právech katolické církve, změn ve školské správě se obává a varuje před nimi. Vzdělávání člověka nejen náboženským, ale i národním a občanským směrem má dle něj střed v církvi (což je příznačný názor vlasteneckého kněze). V křesťanské škole nemůže být křesťanství jen trpěno vedle jakéhosi přirozeného náboženství, ale musí mít jedinečné postavení jako dosud. Rovněž u učitelů je třeba, aby se v katolických obcích jednalo o katolíky.

Kulda také rozebírá otázku, komu patří národní školy, a odpovídá, že povinnosti i práva ke škole mají rodiče, stát a církev. Škola buduje základ budoucnosti člověka. Musí mít svůj základ v církvi, pak bude vychovávat uvědomělé křesťany a řádné občany. Udržení stávajících poměrů by tak bylo prospěšné i státu a celé společnosti. Naopak laicizace škol by vedla ke zkáze a usilují o ni především německožidovští novináři, kteří klamou národy svým lživým tiskem. Naproti tomu české učitelstvo se až na výjimky laicizace hrozí. Kulda obhájí stávající systém jako výhodný i pro učitele, neboť kněz a učitel znají místní poměry a duchovní správa mnohde zlepšila postavení učitele, byla mu poradkyní a záštitou. (Zde by chlumský učitel Semanský sotva souhlasil.) Kulda sice připouští, že dohled duchovenstva byl někdy přísnější, dodává ale, že na vině v takových případech bývala zpupnost či

⁴⁰⁵ Záležitost by si žádala podrobnějšího prozkoumání. HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 179.

⁴⁰⁶ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 12.

⁴⁰⁷ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 21.

nečinnost učitelstva. Změna dohledu by vyučujícím nepomohla. Pokud by nad školou místo faráře stál obecní dohlížitel, dostal by se učitel pod nadvládu rodičů svých žáků.

Celkově Kulda vyzývá katolíky k pozornosti, opravdovosti, horlivosti a spolupůsobení s milostí Boží. Jeho postoj je pevný a mínění jasně. Do svého spisu napsal také, že *„není většího neštěstí nad beznáboženského vychování mládeže.“*⁴⁰⁸ Pozoruhodný je závěr brožury. Kulda varuje, že v případě laicizace škol se církve bude bránit a vytvoří si vlastní školství. Z farářů se stanou učitelé a z far školy. Postoj duchovních k otázkám školství je z Kuldova textu zcela jasný. Laicizace škol je nežádoucí a bude mít špatné následky.

4.6.2 Názory a snahy učitelstva

Roku 1777 vyšla poprvé základní příručka rakouského učitelstva, Kniha metodní, která se poté dočkala ještě několika dalších vydání.⁴⁰⁹ Její české vydání z roku 1824 mělo na svém začátku příznačné motto: *„Na onom světě nás dojde odplata!“*⁴¹⁰ Tímto krátkým výrokem je výstižně charakterizováno postavení venkovských učitelů do šedesátých let 19. století. Další stránky metodní knihy pak dotvrzují, kde je učitelovo místo a jak má jednat vůči faráři. Toto podřízené postavení nesli mnozí učitelé nelibě, hmotná nouze pro ně ale byla větším problémem.

Ke společným charakteristikám učitelstva i duchovenstva patřilo zejména křesťanské a vlastenecké smýšlení. V šedesátých letech, kdy se v zákonodárných sborech vedl boj o jazyková práva, vystoupili také mnozí učitelé více či méně horlivě proti zvýhodňování němčiny na školách. Tak i sedlčanský učitel Jan Baxa, jeden z nejzasloužilejších místních pedagogů,⁴¹¹ psal roku 1863 Kuldovi svůj názor ohledně výuky němčiny na hlavní škole v Sedlčanech. Kritizoval stávající stav, kdy absolventi triviální školy měli právo nastoupit do IV. třídy hlavní školy, pro neznalost němčiny ale chodili nejdříve do III. třídy. Zároveň hodnotil výuku matematiky jako nedostačující. Navrhoval proto, aby se němčina na hlavní škole učila až ve IV. třídě a namísto ní byla zkvalitněna výuka

⁴⁰⁸ KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev...*, s. 17.

⁴⁰⁹ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 123–124.

⁴¹⁰ *Kniha Methodní nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na trivialních a hlavních školách.* Praha: Kronberger a Weber, 1824.

⁴¹¹ Byl také jedním ze čtyř učitelů vyslaných sedlčanskou okresní školní radou na světovou výstavu do Vídně r. 1873. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 23.

matematiky.⁴¹² Zřetelně jsou křesťanské a vlastenecké postoje učitelů vyjádřeny v básni Ludvíka Ungera, který vyučoval v Petrovicích:⁴¹³

Naší mládeži

*Rozvažuj si v každé době,
milovaná mládeži,
Bůh a vlast' že hledí k tobě,
budoucnost ti náleží.*

*Rozněť v srdci lásku pravou
k Bohu, k vlasti, k přírodě;
vědou ozdob mysl zdravou,
chceš-li prospět v národě.*

*Neustávej býti činnou,
pilnost plodí radosti;
zahaleči bídě hynou,
snáší jenom žalosti.*

*Uč se slavné děje znáti,
uč se znáti předky své;
uč se všecko v oběť dáti,
vlast' když milá k tomu zve.*

Existenční problémy provázely učitelstvo vydatně. Ve školních kronikách a v dalších spisech ze sedlčanského vikariátu se sice místy vyskytuje kritika duchovenstva, ale starosti o živobytí ji zdaleka

⁴¹² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, dopis Jana Baxy B. M. Kuldovi z 21. května 1863.

⁴¹³ BUKOVANSKÝ, Karel Jaromír. *Vlastenecké čtení pro mládež*. Moravská Ostrava, 1886, s. 83.

přehlušují. Jaké byly poměry na školách, je vysvětleno v předcházejících kapitolách. Učitelé za této situace často své naděje vkládali do svých synů. Ve stáří mohli odstoupit a své místo přenechat synovi.⁴¹⁴ Pokud se tohoto cíle nedařilo dosáhnout a syn nedostal přiděleno žádané místo, bývalo to hořkým zklamáním. Svatojánský učitel Jelínek učil ve Svatém Janu třicet let, a když se nepodařilo, aby jeho syn získal místo, psal Kuldovi roku 1864: „[...] *jest to smutný osud pro mou starou osobu, a již tak dlouho zasloužilou, račte milostivý Otče mně věřiti, že se již nerad na světě vidím, ale co platno, nemůže – musíme nechat všecko na vůli Boží.*“⁴¹⁵

Učitelstvo sedlčanského vikariátu nelze pro šedesátá léta nazvat antiklerikálním. Někteří vyučující si laicizaci škol přáli, ale zpravidla nestáli v přímé opozici proti duchovenstvu. Obě skupiny totiž spojovaly i některé společné názory a snahy. Je nasnadě, že duchovenstvo bránilo s větší či menší silou pozice klerikální, učitelstvo ale svoji politickou identitu většinou teprve hledalo a řešilo spíše existenční problémy.

4.6.3 Učitelské porady

V Čechách se učitelské porady konaly od první poloviny 19. století, mezi prvními je organizoval děkan František Alois Vacek⁴¹⁶ či Karel Slavoj Amerling.⁴¹⁷ Později se vikariátní učitelské porady staly povinnými. I zde vládl křesťanský duch, jejich předsedou byl vikář, zahajovaly se modlitbou, písní či bohoslužbou a setkávali se na nich vyučující společně s duchovními celého vikariátu. Na poradách se konaly přednášky, rozebírala metodika, učitelé se seznamovali s novinkami, zúčastnění si sdělovali své názory a zkušenosti. Porady přispívaly ke zkvalitnění výuky a také ke vzdělávání a emancipaci učitelstva.⁴¹⁸

Učitelské porady se konaly rovněž v Sedlčanech, z pozice okresního školdozorce jim předsedal Kulda. Ten měl sice pedagogické zkušenosti z Moravy, ale na Sedlčansku již školy běžně

⁴¹⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 222.

⁴¹⁵ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Svatý Jan – školství 1819–1867“, dopis Jana Jelínka B. M. Kuldovi z 2. listopadu 1864.

⁴¹⁶ František Alois Vacek (1779–1854), kopidlanský děkan, podporovatel škol.

⁴¹⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 190. STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací*. Pardubice, 2012, s. 104. ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 104.

⁴¹⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 105. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 42, 47. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Děkanství Sedlčany – školství 1835–1869“, rok 1863.

nenavštěvoval. Spokojoval se s jejich vizitací jednou ročně a v jeho vlastní farnosti chodil (jak bylo zvykem) do školy kaplan.⁴¹⁹

4.6.4 Spolupráce a spory

Duchovní a vyučující v jednotlivých farnostech spolu komunikovali přímo a pravidelně. S kolegy z jiných farností se bylo možné setkat při vikariátních poradách, vzájemných návštěvách či některých obřadech (posvícení, pohřby apod.) Dále fungovalo mezi farnostmi spojení pomocí dopisů. Ačkoli se v šedesátých letech rozvinuly vikariátní porady, které zlepšily kontakty v rámci vikariátu, zůstávalo jádro komunikace na lokální úrovni, tj. mezi duchovenstvem a učitelstvem jednotlivých farností. Beneficiáti jednotlivých farností také z úřední povinnosti hodnotili své učitele po stránce vzdělání, mravů, přístupu k dětem apod. Příslušná hodnocení pak přes vikáře každoročně zasílali konzistoři a bylo-li potřeba, vydávali příslušné kvalifikace i jindy.⁴²⁰ Tyto výkazy (konduity) a farní kroniky umožňují sledovat názory duchovních na vyučující, školní kroniky pak pohled z druhé strany.

V učitelských konduitech faráři zpravidla své kantory chválí, pokud mají připomínky, pak vytýkají jen malou horlivost či by si přáli větší podporu kostelního zpěvu.⁴²¹ Stížností na faráře se objevuje více. Klučenický učitel Havránek o církevním dozoru píše, že místní duchovní správce „*právo své často dosti vypínavě rozprostíral*“⁴²² a shrnuje své zkušenosti takto: „*Byla to doba zvláštní poroby, pod kterou úpělo národní učitelstvo zvlášť škol obecných – jindy tak zvaných farních škol. Pisatel těchto řádek jest z koleje oné doby školství odchován a přežil jsem delší dobu let ve školní činnosti své při takovýchto poměrech velebného dozoru. Učitel charakteru přímého, nechtěl-li a neb nedovedl-li se v licoměrném pobožnůstkářství řádně pohybovati – tu nebyl ani správným katolíkem.*“⁴²³ Velmi špatné vztahy panovaly mezi Kuldou a chlumským učitelem Semanským. Semanský stejně jako Kulda pocházel z jižní Moravy, oba se na Chlum přistěhovali. Učitel byl o sedm let starší než farář⁴²⁴ a působil zde již 23 let před jeho příchodem.⁴²⁵ Měl několik pochvalných dekretů od konzistoře⁴²⁶

⁴¹⁹ NA, APA II, inv. č. 876, kt. 1782, vizitační zpráva ze sedlčanského vikariátu za rok 1861.

⁴²⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Kosova Hora – školství 1812–1869“, rok 1856.

⁴²¹ NA, APA II, inv. č. 1381, kt. 2856, učitelské konduity.

⁴²² SOKA Příbram, Klučenice – školní kronika 1878–1921, s. 8.

⁴²³ SOKA Příbram, Klučenice – školní kronika 1878–1921, s. 8.

⁴²⁴ Moravský zemský archiv Brno, matrika Zbraslav u Brna 2128, s. 93.

⁴²⁵ SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 30.

⁴²⁶ NA, APA II, inv. č. 1381, kt. 2856, příloha ke školní zprávě z roku 1861.

a roku 1866 dosáhl titulu vzorný učitel.⁴²⁷ Jejich vztahy s Kuldou byly na nevalné úrovni, ač nelze říct, že by tomu tak bylo nepřetržitě po celý čas, kdy působili vedle sebe. Semanský patrně uznával přinejmenším spisovatelskou činnost svého faráře a Kulda zase jeho schopnosti učitelské.⁴²⁸ O mnoho let později na něj vzpomínal, že někdy po roce 1860 k němu učitel přišel a řekl: „*Přicházím se zvláštním díkem za Moravské pohádky; na pochoutku někdy některou čítávám žákům, nebo čísti dávám na radost celé školy, i žák, který nechtěl, živou mocí nechtěl naučit se čísti, patrně plesal. Já řku: Vidiš, takových krásných věcí dočetl bys se, kdybys uměl čísti. K vůli pohádkám brzo naučil se čísti.*“⁴²⁹ Jde o vzpomínku z doby, kdy Semanský byl již po smrti a Kulda se na něj možná snažil vzpomínat v dobrém. Učitel neodpadl od církve (jeho syn dokonce marně usiloval o kněžská studia)⁴³⁰ ale ke Kuldovu působení měl výhrady a ve škole chtěl být sám sobě pánem. V době, kdy oba působili na Chlumu, docházelo ke konfliktům. Vinu na tom nesl i sám Kulda, který mu odňal kostelní pole dosud propůjčované učitelům.⁴³¹ Spory mezi farářem a učitelem měly na Chlumu pokračování i po Kuldově odchodu roku 1870.⁴³²

Duchovní také ovlivňovali mínění a rozhodování svých farníků v různých záležitostech včetně věcí školních. Tento vliv mohli uplatňovat i při obsazování učitelských míst, jako tomu bylo roku 1866 ve Svatém Janu. O místo učitele se ucházeli tři kandidáti, z nichž největší nárok měl krásnohorský podučitel Špale, jakožto nejstarší a jediný působící ve vikariátu. Na naléhání faráře ale svatojánský školní výbor zvolil kandidáta z Příbrami.⁴³³

Zhodnotit vztahy mezi učitelstvem a duchovenstvem není snadné. Duchovní i vyučující měli společný zájem na kvalitě školní výuky, zároveň byla jejich spolupráce limitována osobními vztahy, do kterých se promítala i učitelská nouze. Objevují se tak vzájemná kladná i záporná hodnocení. Každopádně je zřejmé, že ani společný zájem nemusel být dostatečně silný, aby překonal vzájemnou nevraživost. Kuldova chlumská farnost je toho typickým příkladem. Jak on, tak místní učitel Semanský usilovali o to, aby škola byla vzorem a to se jim také podařilo. Nejlepší učitelé triviálních škol získávali titul „vzorný učitel“ a jejich školy „vzorná škola“,⁴³⁴ kterýžto titul nakonec Semanský a chlumská škola obdrželi. Přesto vztahy učitele a faráře (a také podučitele a kaplana) byly špatné.

⁴²⁷ SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 30.

⁴²⁸ LA PNP, Kulda Beneš Metod, zápisníky B. M. Kuldy z let 1865–1889.

⁴²⁹ KULDA, Beneš Metod. Vzpomínka z mé činnosti sběratelské. In: *Český lid*, 1892, s. 441.

⁴³⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Chlum – školství 1833–1869“, rok 1856. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1867, č. 26.

⁴³¹ SOKA Příbram, Chlum – školní kronika 1862–1895, s. 24.

⁴³² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, vik. č. 175, dopis Alfreda, barona von Scharffenstein-Pfeill okresní školní radě v Sedlčanech, 18. 11. 1870.

⁴³³ SOKA Příbram, Svatý Jan – školní kronika 1874–1916, s. 16–17.

⁴³⁴ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob...* s. 172.

Naproti tomu vztahy mezi Kuldou a některými jinými vikariátními učiteli nebyly zlé. Sedlčanský řídící učitel Jan Baxa⁴³⁵ psal bývalému vikáři ještě roku 1876: „*Při každé nahodilé příležitosti vydávám svědectví, čím ráčil jste býti v obvodu sedlčanského střídnictví pro školu a osvětu.*“⁴³⁶ Zdá se tak pravděpodobné, že občasný dohled ze strany duchovenstva a jeho podpora měly vesměs kladné výsledky, zatímco bezprostřední nadřízenost v jedné vesnici mohla být podle povah zúčastněných velmi náročná na trpělivost.

4.7 Školské reformy 1868–1870

4.7.1 Boj o školské reformy a jejich zavedení

Roku 1862 se ve Vídni i v Praze (na Střeleckém ostrově) uskutečnily školské výstavy, které měly ve společnosti velký ohlas. Druhá pražská výstava se konala roku 1863⁴³⁷ a po ní následovaly další. Zdůraznily význam škol a daly podnět i k některým zákonným úpravám, které měly vést ke zlepšení poměrů.

Německý liberální poslanec Eduard Herbst podal 11. července 1867 v říšské radě návrh na laicizaci škol. Dva měsíce poté protestovalo 26 biskupů v čele s vídeňským kardinálem Rauscherem. Klerikové argumentovali tezemi, že přednostní právo k dětem mají rodiče a církev a škola se bez náboženské a mravní výchovy bude ubírat nebezpečným směrem. Zvláště byl kritizován návrh, aby mohli učit učitelé bez ohledu na vyznání. Kardinál Rauscher tvrdil, že rozlučka církve od školy přivedí národnímu školství zhoubu. Bránil se bezkonfesijnosti školy, ale bylo mu oponováno, že škola se nestane bezkonfesijní, jelikož církvi zůstane výuka náboženství a dostane se jí zastoupení ve školních úřadech. Konzervativně jednali nejen duchovní, ale tradičně také šlechta. Hrabě Mitrovský v panské sněmovně prohlásil, že škola může zdárně plnit svůj úkol jen pod církevním vedením. Také Lev Thun se postavil proti „nevěreckým školám“. Naproti tomu se ozývaly i silné protiklerikální hlasy. Profesor Rokitanický prohlásil, že církev touží po panování a kde nemůže panovat, křičí, že je pronásledována. Spory byly ostré a nebylo jasné ani to, zda nebude zrušena i výuka náboženství.⁴³⁸ I sedlčanské duchovenstvo reagovalo a 21. listopadu 1867 poslalo arcibiskupu Schwarzenbergovi vyjádření díků za

⁴³⁵ Jan Baxa (1833–1902), dlouholetý učitel v Sedlčanech, od roku 1870 řídící učitel, otec pražského primátora Karla Baxy a senátora a rektora Masarykovy univerzity Bohumila Baxy.

⁴³⁶ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 141.

⁴³⁷ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 185, 189.

⁴³⁸ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 85–87, 89.

hájení církevních zájmů.⁴³⁹ Arcibiskup se také roku 1868 rozhodl svolat do Prahy poradu o tom, jak se má církev postavit vůči návrhu zákona o laicizaci školství. Na konferenci pozval i Kuldu.⁴⁴⁰

Liberální návrhy se opíraly o prosincovou ústavu a proklamovanou svobodu víry, svědomí, vědy a učení. V letech 1868 a 1869 se je podařilo uzákonit. Zákonem z 25. května 1868 o postavení školy k církvi (č. 48 říšského zákoníku) získaly školy interkonfesijní ráz, přičemž zůstala konfesijní výuka náboženství. Dohled nad školstvím zákon převáděl z konzistoří a místodržitelství na zemské školní rady, z vikářů a okresních hejtmánství na okresní školní rady, z farářů a patronů škol na místní školní rady. Zástupci církve a místní samosprávy v nich byli na všech třech úrovních nadále přizváni ke spolupůsobení, ale konečné rozhodování si vyhradil stát.⁴⁴¹

Mezináboženské poměry na školách upravoval zákon č. 49, rovněž z 25. května 1868, zákon č. 40 z 26. března 1869 se věnoval služebním místům ve školních radách, zákon č. 62 ze 14. května 1869 hovořil o účelu školy, docházce, učitelích a nákladu na školy.⁴⁴² Byla jím mj. zavedena povinná docházka od šesti do čtrnácti let, každý školní rok měl napříště tvořit jeden vyučovací stupeň, učitelská příprava se prodloužila na čtyři roky a dva další roky praxe. Dohled ke školám upravoval i zákon z 8. února 1869.⁴⁴³ V Horních Rakousích, Tyrolích a Vorarlberku narazily zákony na výrazný odpor duchovenstva, proti zákonům se mj. postavili biskupové v Linci, Brixenu a Štýrském Hradci, protesty se ozývaly v tisku i v parlamentu. Jejich hlasy nebyly zcela bez váhy, neboť mnozí rakouští biskupové a kněží měli o školy nemalé zásluhy.⁴⁴⁴ Pius IX. se v listu z 22. června 1868 obrátil ke kardinálům s kritikou nových rakouských zákonů. Kritizoval svobodu vyznání, svědomí a učení a konkrétně i školský zákon o poměru církve ke škole. Nové zákony označil za ohavné a hodné zatracení, načež je prohlásil za nezávazné.⁴⁴⁵ Také na I. vatikánském koncilu se hovořilo o školství, byla patrná nespokojenost z omezování moci kléru a obavy z nekatolických učitelů.⁴⁴⁶

Naproti tomu mezi učiteli byl o změny zájem, i když proti zákonům, jak byly formulovány, se ozývala i kritika.⁴⁴⁷ Roku 1869 se z Besedy učitelské zformovala Budeč pražská, později vznikl také Ústřední spolek jednot učitelských.⁴⁴⁸ V Sedlčanech vznikla roku 1870 „Povltavská Budeč“, jejímž předsedou se stal vikář Kulda a která mj. připravovala návrhy pro sjezd učitelstva v Praze. Ty předložil

⁴³⁹ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

⁴⁴⁰ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119–120.

⁴⁴¹ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 231–232, 234.

⁴⁴² ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 231–233.

⁴⁴³ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

⁴⁴⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 235. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 90–91.

⁴⁴⁵ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 89–90.

⁴⁴⁶ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 90.

⁴⁴⁷ KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první.* Praha, 1929, s. 117–118.

⁴⁴⁸ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 101.

sedlčanský kaplan Roškot a došly obecného schválení. Školství se mělo dle návrhů stát čistě zemskou záležitostí a měl být brán ohled na venkovské poměry, kde bylo problematické, aby žáci chodili do školy až do 14 let.⁴⁴⁹ Čeští učitelé se na svém prvním sjezdu roku 1870 vyjádřili pro zemskou samosprávu a vytkli své požadavky týkající se vzdělání, společenských a právních poměrů.⁴⁵⁰ Sedlčanské duchovenstvo se zatím zabývalo otázkou, jak konat zkoušky z náboženství, které jediné ze školních zkoušek zůstaly pod církevním dohledem. Při pastorační konferenci 20. března 1870 v Sedlčanech se zdejší klérus shodl na tom, že zkoušky mají mít i nadále slavnostní ráz, budou se konat v neděli a to v kostele.⁴⁵¹

4.7.2 Místní a okresní školní rady

Říšský zákon z 25. května 1868 byl následně rozpracováván na sněmech jednotlivých zemí a i tam pokračovaly spory.⁴⁵² Zemské zákony uvedly v činnost tři stupně školních rad: místní, okresní a zemské. Každá školní obec vytvořila místní školní radu, kde byl zástupce duchovní správy, školy a 2–6 zástupců místních obcí, které volila obecní zastupitelstva. Poplatníci alespoň šestiny přímých daní měli virilní právo. Úřední období trvalo tři roky, od roku 1873 předsedal starosta obce, v níž se škola nacházela. Rada vedla soupisy žáků, dohlížela na docházku a podávala zprávy okresní školní radě. Měla také právo spolupůsobení při obsazování učitelských míst, kdy okresní radě navrhovala tři kandidáty, ta ale mohla vybrat i jiného učitele. V mnoha obcích se nový systém neseťkal s valnou podporou a členové místních školních rad se ke škole stavěli lhostejně.⁴⁵³ Povinnosti a pravomoci obcí opět vzrostly od roku 1874 zákonem o zřizování, udržování a navštěvování obecných škol.⁴⁵⁴

Novými zákony vzrostly pravomoci státu, ale většinu nákladů nesla dále samospráva. Zákony tak pro svůj centralistický ráz v Čechách narazily na odpor. Obce odmítaly platit a spolupracovat s politickými úřady, byly sabotovány volby do místních a okresních školních rad. Také někteří učitelé se postavili proti novým zákonům a byli trestáni sesazením. Důslednost vlády a příklad Němců, kteří

⁴⁴⁹ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, přepis B. M. Kuldy okresnímu hejtmanství v Sedlčanech, 9. 6. 1870.

⁴⁵⁰ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 95.

⁴⁵¹ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

⁴⁵² FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 92.

⁴⁵³ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 268–269. FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 93. SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 23.

⁴⁵⁴ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 23.

nových zákonů využili, teprve přiměly českou společnost k obratu.⁴⁵⁵ Kde se nesestavila místní školní rada, tam její agendu přebírala rada okresní.⁴⁵⁶ Jak připomíná učitel Špale z Krásné Hory, kde místní rada sestavena nebyla, „občané, poznavše trpným svým odporem chybu svou a poznavše, že odporem svým provedení zákonů nezastaví, upustili od své nečinnosti a po třech letech v roce 1873 k opětovnému vyzvání c. k. okres. hejtmanské volbu míst. šk. rady provésti, ji provedli a zákony plnili.“⁴⁵⁷

„Obce pak, které volbou míst. škol. radu si zřídily, a osoby, jež co členové do c. k. okresní škol. rady vstoupily, byly ve veřejných listech (časopisech) haněny a za odpadlíky práv českých považovány. Nejhůře se vedlo učitelům, zvláště těm, kteří, držíce se smýšlení kněžstva a svobodomyšlných občanů, neopatrností svou odpor aneb nelibost proti novým zákonům těmto slovem na jevo dali; byliť úřadu svého zbaveni a pak – od spoluobčanův nezaopatřeni.“⁴⁵⁸

V každém politickém okrese měla vzniknout také okresní školní rada sestávající z předsedajícího hejtmána, zástupců občanů, škol, náboženských vyznání a inspektora.⁴⁵⁹ První sedlčanská okresní školní rada měla toto složení:⁴⁶⁰

Předseda:

Josef Wiždálek, okresní hejtmán

Místopředseda a okr. školní inspektor:

František Šanda, místoředitel reálného gymnázia v Táboře

Zástupci učitelstva:

František Svoboda, učitel v Petrovicích

František Semanský, učitel na Chlumu

Zástupci obcí:

František Chvátal, obecní představený, Bučily

Jakub Náhlík, obecní představený, Prosenice

Jan Vostřáb, obecní představený, Svoříž

⁴⁵⁵ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 234, 236.

⁴⁵⁶ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

⁴⁵⁷ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16–17.

⁴⁵⁸ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 16.

⁴⁵⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha, 2007, s. 285.

⁴⁶⁰ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 17.

Vojtěch Houska, obecní představený, Ředice
Josef Petřík, rolník, Vrchotovy Janovice

Zástupce katolického vyznání: Beneš Metod Kulda, účast v radě odepřel

Zástupce izraelitského vyznání: Dr. Abrahám Klepetář, Sedlčany

Zástupci místních školních rad:

Alfred, svobodný pán ze Scharffenstein-Pfeillu, velkostatkář v Nalžovicích

František Zeman, purkmistr v Kamýku nad Vltavou

Josef Smetana, obecní představený, Dublovice

František Marát, obecní představený, Vápenice

Václav Havlíček, obecní představený, Měšetice

Matěj Míka, obecní představený, Mezné

František Macháček, okresní starosta, Olbramovice

Karel Völker, lékárník ve Voticích

V okresní školní radě nebyla názorová jednota, ale převažoval liberální směr. Rada odstranila některé katolické zvyky ve školství, čímž vyvolala spory v obcích i mezi svými členy navzájem. V září 1870 se usnesla, aby školáci nechodili každodenně do kostela, a nařídila učitelům provedení této změny. K tomu se ozval mj. nalžovický velkostatkář Alfred Scharffenstein-Pfeill, který z rady vystoupil s tímto odůvodněním: „*Narižením tím jsem ve svém katolickém vědomí tak uražen, že mi není možno děle zúčastniti se v poradách školní rady jakéhokoliv způsobu.*“ Kritizoval také přístup učitele Semanského, který rozhodnutí horlivě realizoval proti Kuldovu nástupci Černickému a „*tak se choval, že z toho všeobecné pohoršení povstalo*“.⁴⁶¹ Spor mezi učitelem a duchovní správou tak dále eskaloval, záležitost řešila i pražská konzistoř a zemská školní rada. Teprve během dalšího roku došlo k uklidnění situace.⁴⁶²

⁴⁶¹ SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, vik. č. 175, dopis Alfreda, barona von Scharffenstein-Pfeill okresní školní radě v Sedlčanech, 18. 11. 1870

⁴⁶² SOkA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Chlum, rok 1870, vik. č. 202, přepis pražské konzistoře zemské školní radě v Praze, 30. 11. 1870; rok 1871, far. č. 98, přepis Antonína Černického sedlčanskému vikariátnímu úřadu, 31. 7. 1871.

4.7.3 Důsledky reformy

Reformy zavedené v letech 1868–1870 znamenaly zásadní obrat ve školské správě a byly následovány dalšími změnami. Říšský zákon z roku 1869 nařizoval zřídit učitelskou knihovnu v každém okrese,⁴⁶³ zemský zákon o národních školách podepsaný císařem 19. února 1870 určoval prostornost školy, tj. i kolik má na žáka minimálně připadat místa. Bylo zde také upraveno hrazení nákladu na školy, učitelé měli mít 300–600 zl. ročně a příplatky za odsloužené roky.⁴⁶⁴ Říšským zákonem z 20. srpna 1870 byl zaveden „Řád školní a vyučovací“, který platil 25 let. Obsahoval paragrafy o docházce, úlevách, školní kázní, výuce, povinnostech učitelů aj.⁴⁶⁵ Kostelnická služba učitelů přestala, varhanická zůstala.⁴⁶⁶ Roku 1872 byly ustanoveny každoroční okresní porady a šestileté zemské.⁴⁶⁷ Konečně novela školského zákona podepsaná císařem 2. května 1883 znamenala opět posílení konfesijního rázu škol, řídicím učitelem se mohl stát jen učitel, který mohl učit náboženství většiny žáků.⁴⁶⁸

Reformy znamenaly pro učitelstvo několik zásadních změn a přinesly s sebou kladné i záporné důsledky. Zejména stouply platy učitelstva, a to zhruba na dvojnásobek. Měl-li počepický učitel v šedesátých letech necelých 400 zl., dosáhl jeho plat během první poloviny sedmdesátých let již na 700 zlatých.⁴⁶⁹ I nadále zůstalo placení školného a jiných příspěvků z obcí, odváděly se ale do okresní pokladny a platy vyučujícím začal vyplácet berní úřad.⁴⁷⁰ Finančně bylo tedy kantorům vydatně pomoheno. Neutěšené hospodářské poměry byly ale reformami školství řešeny jen zčásti. Ještě řadu let zůstával stav některých škol podobný stavu před rokem 1870. Olbramovický učitel (tj. ze sousedního votického vikariátu) Josef Machoň později vzpomínal: *„Když jsem se dne 1. října 1879 přistěhoval do Olbramovic a ušel po první školu, zatřásl jsem se: bylo mi do pláče. Byla to učiněná pastouška, dřevěná, s došky až na zem v zadní části sahajícími, s okny ke stranám nachýlenými a s rámy červotočinou rozežranými, takže se nedaly otvírati; strop byl nízký a několika sloupy podepřený, aby se trámy na děti nesespaly. Zde nesměl a nemohl učitel – jak se říká – zlosti vyskakovati, sice by hlavou o strop narazil. Při vcházení do školy musel jsem hodně ohýbat hřbet; byly dveře nízké jak do pastoušky. Z malé síňky o hliněné podlaze vedly dřevěné schody na půdu; tu byly jedny dveře do tak*

⁴⁶³ MORKES, František. Tradice učitelů jako nositelů kultury. In: *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha, 2005, s. 175.

⁴⁶⁴ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 198–200.

⁴⁶⁵ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 104–105.

⁴⁶⁶ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 97–98.

⁴⁶⁷ FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848...*, s. 105.

⁴⁶⁸ ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české... Díl I.*, s. 241.

⁴⁶⁹ NA, APA II, inv. č. 875–876, kt. 1779, 1782, vizitační zprávy ze sedlčanského vikariátu za roky 1860, 1861. Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 22

⁴⁷⁰ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 19, 23.

zvané „černé“ kuchyně s otevřeným komínem, jako bývalo v chalupách, druhými pak dveřmi vcházelo se do kuchyňky s jediným nizounkým okénkem; vedle byla světnička – můj pokojíček. Celý byt nízký, tmavý a chatrný. Za pokojíkem byl chlív, o něco prostranější než byt. Dveře do něho zavíraly se na noc závorou z pokojíka; proto byl ve stěně dosti velký otvor, aby se ruka pohodlně mohla prostrčiti. A tu se často stávalo, že moje zvířátka, nemohouce se ráno dočkat, nakukovala otvorem a hlásila se bučením o píci.“⁴⁷¹

Po laicizaci škol si již učitel nemohl dělat nárok na zastání u faráře. Názorně se tato změna projevila na počátku sedmdesátých let v Počepicích, kde propukl spor o obecní pozemky. Bohatší sousedé si chtěli pozemky rozdělit mezi sebe a ostatním je pronajímat, druhá strana usilovala o to, aby je mohli rovným dílem užívat všichni. Starý a zasloužilý učitel Černický se postavil na stranu chudších, ale nesl za to příkoří. Starosta obce stíhal soudní žalobou každého, kdo byl jiného názoru než on a žaloval i Černického, že prodává a rozdává školní dříví, že není schopen k vyučování, že nevyučuje a podobně, takže Černický si na smrtelné posteli vyžádal, aby nebyl pochován v Počepicích, ale v Nechvalicích.⁴⁷²

Učitel a farář mohli nadále spolupůsobit v dobrém dorozumění⁴⁷³ nebo se naopak stát soupeři. Když jel petrovický farář v roce 1871 navštívit školy svého obvodu, aby tam předsedal zkouškám z náboženství, poznamenal si k novým poměrům: „*Pokrok mravní při nynějším zákonu vesměs nevalný. Příčinění učitelů při opakování náboženství žádné, při službách Božích liknavé. Srozumění ucházející.*“⁴⁷⁴ Je patrné, že dobří faráři si dokázali získat i ty učitele, kteří jinak nebyli duchovenstvu příliš nakloněni.⁴⁷⁵ Dobrá spolupráce zůstávala i po roce 1870 zřejmě např. v Krásné Hoře, kde podučitel Špale působil již od roku 1859 a farář od roku 1864. Když se Špale stal r. 1871 řídícím učitelem ve Svatém Janu, doprovázel jej tam mj. i farář, starosta, zastupitelstvo, živnostenský spolek, studenti, žáci a hudba.⁴⁷⁶ Vztahy mezi učiteli a duchovními se začaly budovat na nové úrovni. Nejednalo se již o vztah nadřízený – podřízený, ale společenská prestiž obou se začala vyrovnávat.

Reformy školství realizované v letech 1868–1870 zlepšily především hmotné postavení učitelstva a zvýšily vážnost tohoto stavu ve společnosti. Na samotnou výuku měly menší vliv.

⁴⁷¹ HABART, Čeněk. *Sedlčansko... Díl III.*, s. 150.

⁴⁷² SOKA Příbram, Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 18–19.

⁴⁷³ Tak napsal např. kněz a spisovatel Vojtěch Hlinka po smrti sušického učitele r. 1890: „byli jsme dobří přátelé, před dvaceti léty často jsme se scházeli v Sušici“. BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 21.

⁴⁷⁴ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kt. „Fara Petrovice – školství 1817–1871“, rok 1871.

⁴⁷⁵ Takto se např. kladně vyjádřil počepický učitel Karel Petřík o místním faráři Josefu Kopschovi, že byl v Počepicích jeho prvním příznivcem. Počepice – školní kronika 1840–1899, s. 21.

⁴⁷⁶ SOKA Příbram, Krásná Hora – školní kronika 1877–1918, s. 22.

Dochované materiály z jednotlivých škol dokládají, že předávané vědomosti a dovednosti byly v šedesátých letech zaměřeny zejména prakticky a přitom výuka poskytovala žákům značný rozhled. Jednalo se o nemalý vklad do života, který postupně (byť pomalu) přispíval také ke zvýšení životní úrovně místního obyvatelstva.

5 Církev a národ

5.1 Národní cítění duchovenstva

Národnostně české duchovenstvo sehrálo v prvních fázích formování českého národa velmi výraznou úlohu a další generace kleriků si toho byly vědomy. Ještě koncem 18. století převažovaly mezi česky psanými knihami práce s náboženskou tematikou a většina autorů byli duchovní. Ti také až do první třetiny 19. století patřili k nejčastějším odběratelům českých časopisů, měli výrazný podíl mezi přispěvateli Národního muzea, v Matici české a na jiných národních podnikách. Jejich podíl ale postupně klesal.⁴⁷⁷ V počátcích jazykového obrození (především v letech 1790–1810) sehrál důležitou úlohu i jazykově smíšený vyšší klérus. Jeho důvody pro podporu češtiny sice nebyly totožné s pohnutkami kléru nižšího, vzájemně se ale nevylučovaly. Vyšší klérus usiloval o zavedení češtiny na gymnázia a do pastorální teologie především z pragmatických důvodů, ač sám příliš česky nehovořil. Mezi čestné výjimky patřil pražský arcibiskup Chlumčanský, který se zasazoval o výuku v češtině a při návštěvách českých farností mluvil rodným jazykem. Naproti tomu konzistoře zpravidla podporovaly jen výuku češtiny pro bohoslovce,⁴⁷⁸ i to bylo ale v počátcích národního hnutí významné. Přestože i v řadách vyššího duchovenstva byli někteří kněží z ryze českých krajů,⁴⁷⁹ přece zde hluboko do druhé poloviny 19. století vládla němčina. Pokud brněnský biskup Gindl odmítl roku 1840 vysvětit deset kandidátů kněžství, protože neobstáli ve zkoušce z češtiny,⁴⁸⁰ pak v pražské arcidiecézi taková přísnost nevládla. I na ryze českých územích úřadovala církevní správa německy a sedlčanský vikariát nebyl do roku 1860 výjimkou.

V seminářích se obvykle našlo několik kněží, kteří dokázali zorganizovat i výuku nad rámec předepsaných povinností, rodný jazyk se zde těšil velkému zájmu a bohoslovci si zakládali knihovny s českou literaturou. Ze seminářů tak vycházelo mnoho kněží se silným národním uvědoměním.⁴⁸¹ Většina nově vysvěcených kleriků se rozcházela po českém a moravském venkově (včetně malých měst), kde v počátcích národní emancipace sehráli zásadní roli. Jejich odhodlání oživit používání češtiny na všech úrovních bylo velmi silné a někdy vedlo i ke střetům se státní či církevní mocí.

⁴⁷⁷ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 70–71, 212, 227–228. KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 91–92.

⁴⁷⁸ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 27, 135, 195.

⁴⁷⁹ Ze Sedlčanska např. arcibiskupský sekretář Vojtěch Hron či jeho jmenovec premonstrátský opat na Strahově.

⁴⁸⁰ DOLEŽELOVÁ, Jaroslava – NEŠPOR, Petr [eds.]. *Brněnská diecéze 1777–2007: historie a současnost. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007*. Brno, 2007, s. 26.

⁴⁸¹ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 189–190.

Typický příklad překročení hranice, kterou byly vyšší úřady ještě ochotny tolerovat, představovala činnost Václava Krolmuse, tehdy faráře v Lysé nad Labem, který roku 1819 přeložil latinské mešní texty do češtiny a sloužil mši v češtině. Za trest byl přeložen na jiné místo s pokynem držet se dále latiny.⁴⁸² Pokud ale nedocházelo k porušování církevních předpisů, měli duchovní ve své činnosti vesměs volnou ruku. Z jejich pera tak vznikaly texty všeho druhu, básně, povídky, pohádky, kázání, filozofické spisy aj. Tuto tvorbu doplňovala česky psaná díla několika duchovních ve velkých městech, jejichž práce mívaly zpravidla vyšší kvality, ale množstvím se s tvorbou na venkově nemohly rovnat. Mnohé fary se také staly centry národního života, z popudu farářů vznikaly čtenářské, hudební a divadelní společnosti.⁴⁸³ Při tom zůstalo i po roce 1848, ale iniciativu duchovenstva v národním hnutí přejímaly další profese.

Vyšší duchovenstvo zatím na sílící vlasteneckou činnost kněží hledělo s obezřetností. Rakouští biskupové na své konferenci ve Vídni roku 1849 varovali před rostoucím nacionalismem se dvojitou argumentací: nacionalismus vytlačuje křesťanství a vede k boji mezi národy.⁴⁸⁴ Ani toto prohlášení ale nic nezměnilo na intenzivním a stále sílícím zapojení českého duchovenstva do národního hnutí.

Pro pochopení postoje duchovních k rozvíjející se české společnosti je třeba mít na zřeteli, že se na národní hnutí dívali očima svého povolání. Přemýšleli tedy zejména nad tím, jak národ formovat duchovně. Tím se někdy dostávali také k otázce, co má národ číst a co je pro něj podstatné. Tak již roku 1818 vytkl jeden příbramský kaplan Jungmannovi, že Češi nepotřebují ani tak světskou literaturu, jako především spisy náboženské.⁴⁸⁵ Později s postupující liberalizací a laicizací společnosti bylo pro kněze stále těžší psát pro veřejnost. Starý moralizující styl již nevyhovoval, ale od duchovenstva byl nadále preferován. Tak se například spisy faráře Vojtěcha Hlinky dočkaly protichůdných reakcí od nakladatele Pospíšila, který je měl za příliš moralizující a od Dědictví svatojánského, kde byly naopak vnímány jako příliš světské.⁴⁸⁶ Úspěchy slavily spíše čtivé povídky a romány, v nichž mohl být náboženský a mravní podtext. Leckteří z těchto autorů se ale od starších duchovních učili a měli je v úctě, byť je vlastní tvorbou překonali. Tak Jindřich Šimon Baar napsal po Kuldově smrti roku 1903:

⁴⁸² LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha, 1999, s. 137.

⁴⁸³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 187–191.

⁴⁸⁴ RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 134.

⁴⁸⁵ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha, 1999, s. 196.

⁴⁸⁶ BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 20.

„Truchlím nad mrtvým Kuldou jako nad mrtvým literárním otcem naším. Vzpomínám si na jeho dobrotu a lásku a modlím se vroucně, aby Bůh nyní zažehl mu světlo, které by mu svítilo věčně...“⁴⁸⁷

Sedlčansko patřilo až do počátku šedesátých let k oblastem, kde národní uvědomění a ruch (spolky, noviny) nebyly nijak zvlášť výrazné.⁴⁸⁸ Uvolnění poměrů s pádem absolutismu zde dalo popud k radikální změně. Duchovenstvo zde v tuto chvíli mělo opět (a naposledy) významnou úlohu při formování národa. V národních otázkách smýšlelo podobně jako většina farníků, nadto mělo lepší přístup k informacím pomocí novin a časopisů. Mohlo analyzovat aktuální problémy a předávat svůj náhled i venkovskému obyvatelstvu.

5.2 Reflexe politického dění

Církev nestála nikdy v dějinách zcela mimo politiku. Byla politickým děním ovlivňována, mnozí její členové se k politickým otázkám vyjadřovali. Do aktivní politiky vstupovali nejen laici, ale také duchovní. Politizace veřejného života v 19. století rozšířila obzory nejširších vrstev obyvatelstva a zvýšila zájem o společenské dění v rámci země, monarchie i světa. Venkovští duchovní měli při tomto procesu jedinečnou pozici, kdy mohli významně působit na své farníky. V době, kdy ještě mnozí venkované nekupovali noviny, měla kazatelna funkci místního rozhlasu, odkud se ozývaly nejnovější zprávy společně i s jejich hodnocením. Až na několik málo výjimek, které představovali vrchnostenská úředníci, učitelé a snad několik písmáků a lidových vzdělanců, neměl kněz ve farnosti žádné vzdělanější osadníky, kteří by překročili rámec základního vzdělání. Nepřítomnost konkurence knězi umožňovala udržovat již tradiční vliv na posluchače, který slábl až s rozšířením novin a emancipací liberálního učitelstva.

Při sledování společenského dění na venkově v šedesátých letech 19. století a subjektivního vnímání zdejšího obyvatelstva slouží jako významné prameny tamní periodika, korespondence, paměti a v neposlední řadě také záznamy a tvorba venkovských duchovních. Pro oblast Sedlčanska je rekonstrukce dobových poměrů poměrně složitá, neboť ze jmenovaných pramenů existuje jen zlomek. Místní periodikum zde tehdy nebylo žádné. Korespondence se až na výjimky dochovala pouze úřední. Na ceně tak nabývají farní kroniky psané povinně od třicátých let 19. století, do nichž duchovní zapisovali různé události z místního i širšího společenského dění. Svým obsahem a otevřeností se liší místo od místa, někteří kronikáři se vyhýbali vkládání vlastních názorů, jiní naopak s chutí a na mnoha

⁴⁸⁷ NA, Kapitula vyšehradská, inv. č. 787, kt. 259, kondolence k úmrtí B. M. Kuldy 8. 5. 1903.

⁴⁸⁸ Srov. KOŘÁLKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě...*, s. 92–93.

stránkách vyjádřili své názory. Podrobné studium kronik tak slouží jak k poznání autorů, tak k bližšímu porozumění některým postojům duchovenstva obecně. Pomáhá také při rozkrývání vztahů ve farnostech a částečně umožňuje posoudit vliv místních kleriků na laiky.

5.2.1. Říjnový diplom a únorová ústava

Po revolučních změnách let 1848 a 1849 a částečném návratu k předrevolučním poměrům na počátku padesátých let se česká společnost dostala na rozcestí mezi dalším prosazováním svých požadavků a provládáním oportunistem. Na několik let pak převládl návrat k víceméně nepolitické práci bez hlasitější kritiky obnoveného absolutismu. Česká liberální a demokratická politická reprezentace, zčásti pozatýkaná, pak postupně amnestovaná, sbírala síly k vystoupení v příhodnějším okamžiku. Část národních politiků udržovala spojení s vládními kruhy, ale jak se brzy ukázalo, tato vazba nevedla k velkým výsledkům a postupně ztrácela perspektivu.⁴⁸⁹ Až do roku 1860 převládala tichá nespokojenost a snaha nijak se nekompromitovat, jak v květnu toho roku vyjádřil F. L. Rieger v dopise Františku Palackému: „*Naše veřejné poměry jsou neutěšené. V celém národě jakási nespokojenost nemá, která neví, jak se jeviti, kam obrátiti, jak a co žádati.*“⁴⁹⁰

V roce 1860 došlo k prolomení politického ticha. V Čechách se požadavky liberální opozice nejprve promítly do opakovaných žádostí o vlastní noviny. Brzy se podařilo dosáhnout několika koncesí, díky nimž začal od října 1860 vycházet deník Čas a od 1. ledna 1861 Národní listy. Mezitím si neúnosnost absolutistického zřízení vynutila vydání Říjnového diplomu (20. října 1860). František Josef I. oznámil, že nadále bude zákonodárnou pravomoc vykonávat pouze společně se zemskými sněmy či říšskou radou, která měla vyřizovat jen nejdůležitější otázky společné všem zemím. Mělo se v ní jednat o záležitostech financí, obchodu, dopravy a vojenství. O ostatních věcech měly rozhodovat zemské sněmy, jejichž pravomoc by tak byla značná.⁴⁹¹

Zpráva o vydání Říjnového diplomu se okamžitě rozlétla monarchií a byla nadšeně přijata. Jan Křtitel Roškot, tehdy dublovický administrátor (později sedlčanský vikář) do farní kroniky zapsal: „*Dne 20. října léta Páně 1860 rozbřeskla se hvězda naděje v lepší časy. Jeho Veličenství císař František Josef I. vydal vlastnoruční diplom, jímž přislíbil mnohé svobody národům v Rakouském mocnářství žijícím a zrušil onen systém po deset let panovavší, kterýž zavedl ministr jeho Alexander*

⁴⁸⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha, 1982, s. 128, 129, 131, 155, 159–160.

⁴⁹⁰ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 160.

⁴⁹¹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 147–148, 160–162.

*Bach a kterýž měl za účel poněmčiti neněmecké národy a zničiti svobodu všecku. Dejž Pán Bůh lehké odpočinutí tomuto systému vládnímu i jeho původci.*⁴⁹² Pod tato slova by se kromě Roškota mohla snadno podepsat i většina jeho vikariátních kolegů. Germanizace Čech byla těmto českým duchovním proti myslí, ale pokud proti ní vystupovali, pak většinou jen opatrně. Obecně se čekalo na změnu poměrů, ale málokdo se o tyto změny zasadil. I vikariátní úřad byl veden německy a teprve Kulda zavedl r. 1860 úřadování v češtině. Poslední sarkastická věta citátu (pro Roškota typická) je výstižnou tečkou odporu k letům neoabsolutismu. Ministr Bach, kterého zde Roškot posílá do hrobu, zemřel až roku 1893.

Naděje, které Říjnový diplom vzbuzoval, se v krátké době rozplynuly. Odpor vedený ze strany uherských autonomistů, německých liberálů a centralistů si brzy vyžádal revizi ústavních poměrů. Císař jmenoval 13. prosince 1860 státním ministrem rytíře Antona von Schmerlinga, východiskem z krize měl být dualistický centralismus. Říše měla mít nadále dvě jádra: Vídeň a Pešť, české země stály stranou. Uherským zemím by zůstal silný sněm a jako jeho protiváha by vznikl sněm neuherských a neitalských zemí ve Vídni (tzv. užší říšská rada). Vedle něj by pak jednotlivé země disponovaly ještě vlastními zemskými sněmy s poměrně nevelkými pravomocemi. Všechny země pak měly být zastoupeny na sněmu celé říše (tzv. úplná nebo též širší říšská rada). Toto Schmerlingovo státoprávní uspořádání vstoupilo v platnost vydáním únorové ústavy r. 1861.⁴⁹³ Pro české země znamenaly největší rozdíl oproti Říjnovému diplomu pravomoci týkající se zemských sněmů. Únorová ústava je vymezovala taxativně: zcela pod pravomoc sněmu spadaly jen záležitosti zemědělství a zemského rozpočtu, stavby a charitativní instituce placené ze zemských peněz. Zemskými zákony pak mohl sněm upřesňovat říšské zákony týkající se obcí, církve, školství a vydržování vojska.⁴⁹⁴

Schmerlingova únorová ústava vyvolala v řadě zemí zklamání a odpor. Nechvalický farář (tehdy administrátor) Hemzal hodnotil Říjnový diplom: *„měloť se za to, že nastal obrat věcí k lepšímu, že učiněn konec vládě neobmezené, vládě násilné, kteráž uvedla Rakousko do záhuby a na pokraj finančního bankrotu“*.⁴⁹⁵ O Schmerlingovi pak připsal, že *„počal slovo císařovo vykládati ve prospěch Němcův, germanizace a centralizace, a vydal tak nespravedlivý volební řád ve všech českoslovanských zemích, že přiřknutá jest většina hlasů Němcům, tak že jeden Němec váží více tří Čechů. Aby byla autonomie zemská obmezená, soustředí všecknu moc ve Vídni a odsud diktuje zákony na újmu*

⁴⁹² SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 47.

⁴⁹³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha, 2007, s. 254. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 149–151.

⁴⁹⁴ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 151–153.

⁴⁹⁵ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 24v.

*národům.*⁴⁹⁶ Farář Hemzal zde ve zkratce podává hlavní argumenty české národní opozice proti únorové ústavě: Schmerlingův systém odporuje českým národnostním a státoprávním požadavkům, volební řády jsou nespravedlivé. Je patrné, že národnostní zájmy a jejich potírání zajímají Hemzala na prvním místě, státoprávní otázky až v druhé řadě.

5.2.2. Zemský sněm a říšská rada v letech 1861–1862

Únorová ústava zaváděla kuriový systém pro volby do zemských sněmů a z nich do říšské rady. Ta se vytvářela jako dvoukomorová s panskou a poslaneckou sněmovnou. Členy panské sněmovny jmenoval císař, do poslanecké sněmovny o 343 členech (při širší říšské radě) mělo přicházet z českých zemí 82 poslanců (z toho 54 z Čech). Volby do českého zemského sněmu se konaly 18. a 20. března, na předvolební kampaně bylo minimum času. Volilo se ve třech kuriích: kurie velkostatkářská zde měla vyhrazena místa pro 70 poslanců, kurie měst a obchodních a živnostenských komor 87 míst a kurie venkovských obcí 79 míst. Dále ve sněmu zasedalo pět virilistů (čtyři biskupové a rektor univerzity). Do sněmu se volilo na šest let, ale císař jej mohl kdykoliv rozpustit a nařídít nové volby. Sněm se měl scházet obvykle jednou v roce.

Na Sedlčansku se nacházelo několik voličů první kurie (velkostatkářské) a několik tisíc voličů kurie třetí (venkovských obcí). Do první kurie mohli volit majitelé deskových statků platící nejméně 250 zl. přímých daní ročně. Z velkostatkářů, kteří měli majetky na Sedlčansku, byl zvolen baron František Mladota ze Solopysk, majitel Červeného Hrádku.⁴⁹⁷ V kurii venkovských obcí se volilo prostřednictvím volitelů (jeden reprezentoval kolem 500 hlasů) a platil daňový cenzus 10 zlatých.⁴⁹⁸ Beneš Metod Kulda kandidoval v kurii venkovských obcí za sedlčanský a votický okres. Za pouhé dva roky, kdy na Sedlčansku pobýval, si zde dokázal získat úctu a důvěru jako přední vlastenec. Sedlčanský děkan Pomajzl jej již někdy r. 1861 nebo 1862 charakterizoval slovy „*výtečný řečník a spisovatel český a horlivý národovec*“.⁴⁹⁹ Volba se konala ve Voticích a Kulda v ní zvítězil.⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 25r.

⁴⁹⁷ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁴⁹⁸ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 151–153, 166. BOROVIČKA, Michael a kol. *Velké dějiny země Koruny české. XIIa.* (dále VDZKČ. XIIa.) Praha – Litomyšl, 2012, s. 50. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁴⁹⁹ SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 248.

⁵⁰⁰ Volba B. M. Kuldy byla na území vikariátu zaznamenána nejméně ve třech farních kronikách. SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 2. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31. SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 248.

Zemský sněm se poprvé sešel v sobotu 6. dubna 1861 a zasedal dva týdny. Třetinu sněmu tvořili aristokraté, třetinu čeští národovci (měli největší podporu v kurii venkovských obcí, celkem získali 79 míst) a třetinu němečtí poslanci (stejně jako Češi většinou liberálové).⁵⁰¹ Podle císařských propozic se jednání zemského sněmu mělo omezit na volbu poslanců do říšské rady a nezabývat se jinými otázkami. Proti takovému přístupu protestovali jak čeští liberálové, tak aristokraté. Obě skupiny spojovala nespokojenost s únorovou ústavou a obě také záhy podaly svá ohrazení. Jak liberálové, tak aristokraté usilovali o hájení práv české koruny a vystupovali proti centralistickým tendencím, liberálové navíc nebyli spokojeni ani se způsobem volby do sněmů, tj. novostavovským kuriálním systémem, který zvýhodňoval majitele velkostatků a německou menšinu. První z dlouhé řady českých ohrazení vyřkl František Ladislav Rieger, který ohlásil, že vstupem do sněmu ani on ani Palacký a Brauner neuznávají volební a jednací řád a přizpůsobují se jen proto, aby nezdržovali zahájení říšské rady. Záhy následovalo ohrazení aristokratů žádající potvrzení starých práv českého království. Tomuto prvnímu českému státoprávnímu ohrazení stál v čele pražský arcibiskup, kardinál Schwarzenberg.⁵⁰²

Čeští poslanci na zemském sněmu následně řešili otázku, zda vstoupit či nevstoupit na půdu říšské rady. Ačkoli se většina zprvu vyjadřovala proti, kardinál Schwarzenberg a hrabě Clam-Martinic ji přesvědčili o vstupu. Následovalo nové ohrazení 79 českých poslanců, v němž bylo oznámeno rozhodnutí jít do říšské rady, ale zároveň zopakovány námitky proti stávajícímu systému. Z řad duchovenstva podepsali toto ohrazení budějovický biskup Jirsík, pražský světící biskup Petr Krejčí, dále František Josef Řezáč, František Daneš a Beneš Metod Kulda.⁵⁰³

Děni na zemském sněmu pozorně sledovali i mnozí čeští duchovní na venkově. Na Sedlčansku patřil k nejzanícenějším pozorovatelům farář Hemzal, který politické události také podrobně zapisoval do kroniky. Ve svých záznamech rozebírá situaci na sněmu, důvody českých poslanců, proč nejít do říšské rady, i argumenty, které je nakonec přiměly k opačnému rozhodnutí. Závěrem přidává i jména všech 21 poslanců, kteří poté do říšské rady vstoupili.⁵⁰⁴ Hemzal je v tomto směru výjimkou, někteří duchovní politické otázky v kronikách víceméně vynechávali, třebaže zpravidla přáli národním požadavkům a psali česky. Kosohorský farář Keil naproti tomu jako vůbec poslední kněz vikariátu vedl farní kroniku až do své smrti roku 1862 německy a z parlamentních dění zaznamenával jiné otázky. Českými požadavky se ve svých zápiscích nezabýval, zato jej zajímala rozhodnutí týkající se

⁵⁰¹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 166, 168.

⁵⁰² URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 166–167.

⁵⁰³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 167–168. Protokoly z jednání českého zemského sněmu r. 1861:

<http://www.psp.cz/eknih/1861skc/stenprot/010schuz/s010005.htm>

⁵⁰⁴ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 23v–24r.

církve a zadobře byl s rodinou patrona.⁵⁰⁵ Farní kroniky tak názorně ukazují, co bylo pro kterého faráře podstatné a jak který smýšlel. Přestože je patrná menší či větší autocenzura, podrobné rozbory zápisů celkem věrně povahy kronikářů odkrývají.

Osobnost faráře Keila si zde zaslouží menší zastavení. Na jeho příkladě a ve srovnání např. s Hemzalem či Roškotem je možné názorně přiblížit rozdíly ve smýšlení jednotlivých duchovních. Největší vliv zde měl generační odstup. Zatímco starší faráři narození kolem roku 1800 byli politicky zdrženlivější a konzervativnější, jejich o generaci mladší kolegové (Hemzal *1825, Roškot *1832) již aktivně stáli za českými národnostními a státoprávními požadavky. Tato proměna se mimo jiné projevovala i ve větším používání češtiny. Keil (*1804) patřil ke starší generaci duchovenstva, pro kterou byl příznačný stejný vztah k oběma zemským jazykům. Ač tito faráři pocházeli z českého prostředí a uměli rodný jazyk perfektně (Keil se narodil na Konopišti v rodině bednáře),⁵⁰⁶ v psaném projevu upřednostňovali němčinu. Bylo to dáno jejich vzděláním a dlouhodobou dominancí němčiny v církevní správě i vzdělanější společnosti. Mezi vzdělanějšími vrstvami se nejednalo o nic výjimečného. Na starší generaci a její názorové zakotvení měl také silný vliv rok 1848. Liberálnější klerikům, kteří se tehdy snažili v církvi prosadit reformy, se tento úmysl nepodařilo realizovat a přední zastánci změn byli potrestáni. Stejně se vedlo i těm, kteří příliš výrazně usilovali o politické změny.⁵⁰⁷ Konzervativnější duchovní se po potlačení revoluce naopak utvrdili ve svém přesvědčení. Antonín Hubert Keil patřil k těm druhým. V mimořádné situaci roku 1848 sice světil prapor kosohorské národní gardy a měl při tom značně liberální projev,⁵⁰⁸ do kroniky ale revoluční rok hodnotil velmi nepříznivě. Došlo tehdy ke zhoršení vztahů mezi farářem a osadníky, kteří přestávali plnit své někdejší povinnosti (desátek aj.) a vykládali si konstituci podle svého uvážení.⁵⁰⁹

Roku 1861 byl Keil mezi vikariátními duchovními jediným, kdo řídil stále stejné beneficium jako v roce 1848. Na většině míst už byli lidé mladší, vesměs národně smýšlející, kteří intenzivně sledovali momentální politický vývoj a zejména činnost české reprezentace. Po uzavření českého sněmu odjeli delegovaní poslanci do Vídně, aby vstoupili do právě otevírané říšské rady. Od počátku

⁵⁰⁵ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁵⁰⁶ SOA Praha, matrika Benešov 8, fol. 251.

⁵⁰⁷ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 195–199.

⁵⁰⁸ Na prapor tehdy přispěl i kosohorský baron Mladota a zdobila jej baronka Mladotová. Svěcení se konalo 27. srpna 1848. Farář Keil předával prapor se slovy: „Přijmetež z rukouch mých prápor tento nyní posvěcený, to znamená záštity božské a podnět k vítězství v půtce spravedlivé. On ale – toť vroucí jest srdce mého žádost – budiž vám ostatně toliko práporem pokoje a svornosti: a jenom v bratrské lásce kol něho se shromáždějte, kdykoli vás k němu povinnost bude volati, již pro Boha, pro země pána Ferdinanda Dobrotivého, pro svou vlast, pro své bratry, své drahé vlastence, nechť oni jsou jakéhokoli nářečí aneb jakéhokoli náboženství, milerádi a ochotně vykonávejte [...]“ SOKA Příbram, FÚ Kosova Hora, kt. 2 (fond nezpracován).

⁵⁰⁹ Keil v kronice shrnuje, že rok 1848 byl neblahý, pod svobodou se rozuměla nevázanost, nikdo nechtěl poslouchat, nikdo platit, každý si myslel, že je zbaven všech povinností atd. SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 11.

bylo ale zřejmé, že její jednání budou komplikovaná, neboť v den zahájení sněmu (29. dubna 1861) se z předpokládaných 343 poslanců celé říše dostavilo jen 203. Poslanci z Benátska, Uher, Chorvatska a Sedmihradska, nesouhlasící s vládní a císařskou centralistickou politikou, odmítli do Vídně přijet. Jejich nepřítomnost výrazně ovlivnila rovnováhu sil v parlamentu a vláda tak měla v říšské radě podporu od téměř dvou třetin poslanců. Jednalo se zpravidla o německé liberály, kteří hodlali ve sněmovně řešit především otázky občanských práv a podporovali centralistické pojetí říše. Čeští, polští a slovinští poslanci (a také němečtí klerikálové) stáli proti nim v menšině a jejich federalistické návrhy neměly naději na prosazení.⁵¹⁰

Farář Hemzal věnoval prvnímu zasedacímu období říšské rady na dvacet stran farní kroniky. Čeští poslanci měli jeho podporu, F. L. Riegra i citoval. Naopak kritizoval jak německé poslance, hlasující společně bez ohledu na to, z jaké země pocházeli, tak poslance z Haliče – rusínské rolníky, kteří hlasovali s Němci, protože Poláci usilovali o jejich popoštění.⁵¹¹ Byl rozhořčen nad jednáním německých poslanců, kteří se stavěli proti českým návrhům, včetně návrhů liberálních: „*Němci, kteří nepřestávali ve svých zaprodajných a špinavých žurnálech hulákat do světa, že jsou ti nejliberálnější v Rakousku a ostatní národové né němečtí, že chtějí absolutismus, honíce se za vlasteneckými choutkami, Němci, kteří se nestydí říci na říšském sněmě u přítomnosti p. ministrů, Čechů a Poláků, že nestává žádné Koruny české a historická práva, že jsou pouhá haraburdí. [...] Zdá se, že to k víře nepodobno, a předce je tomu tak, budeť jedenkrátě historie divné věci vyprávět o parlamentu rakouském léta Páně 1861/2 ve Vídni odbývaném.*“⁵¹² Neúspěchy české strany na říšské radě Hemzala roztrpčovaly a vyrovnával se s nimi i řadou ironických poznámek a metafor. Byl čtenářem Humoristických listů a ironie mu při hodnocení politiky byla vlastní. Schmerlinga nazýval řitiřem, jeho ústavu robátko nebo též nedochůdce Schmerlingovo, předsedu sněmovny Heina zvoníkem, kostelníkem či ministrantem, protože stále zvonil, když Češi nebo Poláci upozorňovali na porušování zákonů. Výrazný je také Hemzalův odpor proti vládě, nesvobodě tisku, jazykové nerovnoprávnosti, německému centralismu a germanizaci.⁵¹³

Pro farní kroniky je charakteristické používání některých biblických úsloví nebo výjevů. V případě faráře Hemzala se tato biblická rétorika opět často spojovala s ironií. Když na říšské radě Němci argumentovali proti rovnoprávnému používání češtiny tím, že němčina je kulturní jazyk a má být uplatňována přednostně, reagoval farář s odkazem na druhou knihu Mojžíšovu: „*Kamž by se*

⁵¹⁰ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 169–171. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 56.

⁵¹¹ Zde Hemzal kritizuje i řeckokatolického biskupa Spiridiona Litwinowicze (1810–1869), který rusínské poslance vedl a dle něhož všichni hlasovali.

⁵¹² SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 26r–26v.

⁵¹³ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 24r–29v

*poděla kultura, kdyby měli zhynout němečtí kultúrtregři, kdo pak by osvítil sluncem kultury temnosti tvrdých, kostrbatých a ježatých paličáků českých, a kdo by okrášlil kvítkem nejsvobodnější svobody rakouskoněmecké skráně surových helotů a barbarů neněmeckých. Ne, né! To se nemůže státi, a to se nesmí státi a to se také nestane, pokud bude držet všemohoucí, nejvyšš pravdivý, věrný a moudrý Schmerling rukou svých roztažených nad národem Německým, národem to nejutlačenejším, jako držival Mojžíš rukou svých nad Izraelity bojovavšími proti svým nepřátelům a utlačovatelům.*⁵¹⁴ Sžiravá ironie se pojila s nespokojeností, činnost říšské rady shrnul Hemzal roku 1862 takto: posílila se nedůvěra k vládě, ministerstvům i parlamentu a Rakousko došlo na pokraj vlastní záhuby.⁵¹⁵ Kosohorský farář Keil zase sněmu vytýkal, že velmi škodil katolíkům a katolickým duchovním, neboť v jeho výborech seděli většinou nekatolíci a židé, kteří lidem přinesli více zla než dobra.⁵¹⁶

První zasedací období říšské rady skončilo 1. srpna 1862. Vincenc Hemzal hodnotil krátce: „Odkud jsme vyšli, tam jsme opět přibyli. 15 měsíců hádali se v sněmovně mezi sebou ministři a poslanci, aniž by bývali co kloudného pro rakouskou ústavu a konstituční rakouské občany vyvedli.“⁵¹⁷ Zde nechvalický farář zjednodušoval. V říšské radě se podařilo odhlasovat několik zákonů, které urychlily další liberalizaci společnosti a rozšiřovaly občanská práva. Nové zákony z roku 1862 posilovaly pozice samosprávy, novinářů a podnikatelů. Na poměrně skromných výsledcích ale parlamentní činnost končila a císařstvím nadále zmítala nespokojenost. Únorová ústava a volební řády byly kritizovány napříč monarchií a vládní snaha dodat jim vážnost se nesečkala s úspěchem. Hemzal v této souvislosti zaznamenal i to, jak na situaci reagovali čeští biskupové: Státní ministr Schmerling nařídil konat v únoru 1862 oslavy k výročí ústavy, a to církevním způsobem, kardinál Schwarzenberg a budějovický biskup Jirsík ale takové slavnosti považovali za nevhodné a nevydali pro kněze svých diecézí žádné pokyny. Oslavy byly sabotovány a Schmerling nato oběma biskupům udělil důtku. Jirsík odpověděl vysvětlením svého postoje, aniž by se omlouval. Schmerlingovi napsal, že náboženské věci mají stát mimo politické proměny a jako biskup své diecéze bude ze svého rozhodnutí skládat účty jen svému svědomí a Bohu.⁵¹⁸

⁵¹⁴ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 29v.

⁵¹⁵ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 29v.

⁵¹⁶ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika, s. 31.

⁵¹⁷ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 29r.

⁵¹⁸ BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 59, 95. SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 30r–31r.

5.2.3. Politické události let 1863–1865

Na počátku roku 1863 se po necelých dvou letech opět sešel český zemský sněm, v němž dosud zasedal i vikář Kulda. Na sněmu padlo několik návrhů na změnu volebního řádu, který byl mnoha poslanci pokládán za nespravedlivý a při jednání se již projevovaly rozdíly mezi staročeským a mladočeským pohledem. Zatímco konzervativnější staročeši měli blíže k aristokracii a usilovali o její plné zapojení do národního života, liberálnější mladočeši častěji spojovali národní požadavky s demokratickými, usilovali o rozvoj hospodářství a posílení rolnických vrstev. Sněm trval do 17. dubna 1863, aniž by došlo ve volebním řádu ke změně.

V průběhu let 1862–1863 se vyjasňovaly obrysy jednotlivých českých politických proudů, které postupně získávaly i vlastní tribuny v podobě novin. Po Národních listech, které se odpoutávaly od vlivu Riegra a stávaly se listem mladočechů, vznikl rovněž mladočeský Hlas (oba deníky se sloučily roku 1865), radikálně demokratický Boleslavan a staročeský Národ. Přes různé spory mezi jednotlivými proudy zůstávalo pojítkem hájení národních zájmů. Tak tomu bylo i při dalším zasedacím období českého sněmu roku 1864, kde poslanci mj. ujednali rozdělení gymnázií v zemi na česká a německá.⁵¹⁹ Pro venkov včetně duchovenstva byly ale podstatnější jiné výsledky: nový obecní zákon, stavební zákon a zákon o školních patronátech, které posílily teritoriální samosprávu.⁵²⁰

Kromě zemských sněmů se roku 1863 sešla také říšská rada. První zkušenosti z Vídně vedly české poslance k závěru, že jejich přítomnost nevede k patřičným výsledkům a nejsou schopni prosadit své požadavky. V červnu 1863, před zahájením druhého zasedacího období, se český poslanecký klub rozpadl. V Praze se v Riegrově bytě uskutečnila schůze českých a moravských národoveckých poslanců. Moravané, kteří byli na říšské radě pouze čtyři (jedním z nich byl farář, Kuldův přítel Dr. Jan Bílý) se rozhodli zůstat ve Vídni. Také čtyři čeští poslanci se rozhodli do sněmu opět vstoupit, naproti tomu šestnáct poslanců v čele s Riegreem odmítlo.⁵²¹ Počátek pasivní rezistence byl pozorně sledován i na českém venkově. Mezi poslanci, kteří odmítli jít do říšské rady, byl i Jan Staněk,⁵²² pocházející z Poříčí nad Sázavou, zvolený za benešovský, neveklovský a vlašimský okres, a také kněz František Řezáč. Budějovický biskup Jirsík patřil mezi čtyři zbývající české poslance, kteří sněm

⁵¹⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 172–182, 193.

⁵²⁰ Schválení těchto tří zákonů považoval sedlčanský kaplan Jan Křtitel Roškot na rozdíl od jiné činnosti sněmu za tak důležité, že je zaznamenal do farní kroniky. SOkA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 255.

⁵²¹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 171–173. Protokoly poslanecké sněmovny říšské rady z r. 1861: <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0001&page=112&size=21>

⁵²² Jan Staněk (1828–1868), pseudonym Ivan Bohdan Staněk, politik, chemik, básník a novinář. Pocházel z rolnické rodiny v Poříčí nad Sázavou, studoval v Paříži, od r. 1857 byl profesorem chemie na pražské reálce a od r. 1864 na české polytechnice. Autor učebnic chemie.

v tuto chvíli neopouštěli, na podzim roku 1863 se ale i on vzdal mandátu. Roku 1864 následovali moravští poslanci své české kolegy a říšskou radu také opustili.⁵²³

Když nechvalický farář Hemzal hodnotil tehdejší politickou situaci státu, všiml si i poměrů ekonomických. Díky novinám měl možnost porovnat stav v Rakousku a v Anglii a komentoval, jak velké rozdíly v hospodaření obou států jsou: „*Nejlépe ze všech velkých států dařilo se Angličanům. Nesmírné bohatství, které se tam průmyslem nade všecko činnějším a rozsáhlejším, jakož i obchodem se všemi národy celého světa, hromadí, jest základem velmi zdárného hospodářství státního a ježto všechny větší státy na pevnině evropské každého téměř roku rozmnožují měrou před tím neslýchanou dluhy své, zvyšují se při tom daně, jichž platící lid bez mála ani sněsti nemůže: vidíme, kterak v Angličanech při neustále zmáhajícím se blahobytu daně se snižovati mohou a na konci každého roku téměř ukazuje se, že bylo více důchodů než vydání. [...] Jestliť tento skvělý, jinde nevidaný stav hospodářství státního nejlepším důkazem, kterak svoboda a samospráva občanská, jak mile se v životě národním zakoření, jest i nejvydatnějším prostředkem ku povznesení blahobytu národního.*“⁵²⁴ Tato možnost různých srovnání díky novinám měla pro českou společnost nesporný význam. Češi se jejich prostřednictvím seznamovali se zcela jinými poměry a viděli např. v Anglii vzor po stránce ekonomické i politické. Liberalizace politiky byla vnímána jako nutný začátek pro další rozvíjení národního života a jedním z prostředků se tehdy stalo zavedení okresní samosprávy.⁵²⁵

Politické poměry v monarchii mezitím výrazně ovlivnila válka s Dánskem roku 1864, která vyvolala silnou kritiku říšské rady. Valnou podporu neměla ani mezi Čechy, kteří nelibě nesli zasahování Rakouska do německých záležitostí, stejně jako nerovnou válku proti malému Dánsku. Neobratné počínání státního ministra Schmerlinga napětí ještě vyostřilo.⁵²⁶ V létě roku 1865 politická krize eskalovala, císař předčasně uzavřel poslaneckou sněmovnu říšské rady a přijal Schmerlingovu demisi. Jeho nástupcem ve funkci státního ministra a zároveň předsedou vlády se stal hrabě Richard Belcredi,⁵²⁷ dosavadní místodržitel v Čechách. Na jeho popud císař František Josef I. v říjnu 1865 částečně pozastavil platnost únorové ústavy a říšská rada nebyla dále svolávána. Již delší dobu se zvažovaly možnosti dalšího uspořádání monarchie, císařští delegáti vyjednávali v Uhrách a čeští

⁵²³ Jméno Jirsíka a 11 poslanců, kteří podali ohrazení, zaznamenal do farní kroniky Vincenc Hemzal. SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 33v. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 60.

⁵²⁴ SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 35v–36r.

⁵²⁵ HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha, 2006, s. 14–18.

⁵²⁶ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 184–187. Farář Hemzal píše, že po dobytí Šlesvicka a Holštýnska „jednalo se o rozdělení kořisti násilně Dánům urvané“. SOkA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 36v.

⁵²⁷ Richard Belcredi (1823–1902), moravský šlechtic konzervativního přesvědčení, bratr Egberta Belcrediho. Studoval v Praze a Litomyšli, ve státních službách působil na Moravě, poté na počátku 60. let ve Slezsku, od r. 1863 český místodržitel.

poslanci opět vyjádřili své státoprávní požadavky. Ačkoli bylo pozastavení ústavy především vítězstvím uherské opozice, nebylo zatím jasné, kam až události povedou a císařův zásah vzbudil v české společnosti značné naděje. V listopadu 1865 se opět sešel zemský sněm, kde došlo doplňovacími volbami ke slibné změně a autonomisté zde nyní měli většinu hlasů.⁵²⁸ Tak i sedlčanský kaplan Roškot hodnotil události toho roku jako otevřené: „*Jak ústava říše se upraví a kdo zvítězí, nelze napřed pověditi, zdaž dualismus či federalismus či centralismus anebo absolutismus.*“⁵²⁹

5.2.4. Prusko-rakouská válka

Dlouhodobé rozpory mezi politickými záměry Německa a Rakouska vyústily na jaře 1866 v obou státech k válečným přípravám. V českých zemích se oprávněně očekávalo, že právě zde dojde ke střetu armád a dle toho se také jednalo. Civilní úřady chystaly evakuaci, obyvatelstvo očekávalo průchody vojska. František Josef I. vydal 17. června 1866 válečný manifest a rakouské vojsko se šikovalo k válce. Nálada byla stísněná, ale víra ve vítězství překonávala obavy.⁵³⁰ Také mnoho Čechů se snažilo pomoci svému státu, což ve svých záznamech zdůraznil farář Hemzal: „*V zlých dnech těchto osvědčovali obyvatelé obětovnost svou co nejskvěleji. Síla dobrovolných příspěvků na penězích i na věcech scházela se ku podpoře raněných, studující na technice nabízeli se ku sestavení sboru dobrovolnického, Sokolové pražští se chtěli ozbrojit, celá země hořela žádostí po ozbrojení, myslilte každý, bude-li ozbrojení všeobecné a obsadíme-li řádně průsmyky hor českých, že ani jeden voják pruský do Čech nevejde, nebylo však žádosti české povoleno, aby vavříny vojenské na slávě své neutrpěly.*“⁵³¹ Pruská a rakouská vojska se po několika potyčkách střetla 3. července v bitvě u Sadové, kde Prusové zvítězili, obsadili některá místa v Čechách, včetně Prahy, a postupovali k Vídni. Koncem července bylo v Mikulově uzavřeno příměří. Pruští vojáci se vůči obyvatelstvu chovali relativně slušně (alespoň tam, kde dostali najíst), což bylo dáno i Bismarckovým plánem v případě potřeby využit českých národních snah proti Rakousku. Z českých zemí se stáhli do konce září 1866.⁵³²

Tři měsíce pruské přítomnosti představovaly mimořádný zásah do obvyklého společenského poklidu v oblastech, jako bylo Sedlčansko. Poprvé od napoleonských válek se v Čechách vytvořila fronta a tíhu války pocítilo i zázemí. Že Prusové jakožto „ultraněmci“ a navíc nepřátelé nebyli od

⁵²⁸ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 190, 192, 195, 200. BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 108–110.

⁵²⁹ SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1820–1864 („Liber sedlčanensium memorabilium I.“), s. 260

⁵³⁰ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 201–204.

⁵³¹ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 37v.

⁵³² BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 128–133, 136–138. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 206–210.

Čechů vítání, je nasnadě. V české společnosti přes několik radikálních hlasů převládala loajalita k císaři⁵³³ a u tradičně loajálního duchovenstva tomu nebylo jinak.⁵³⁴ Každý z duchovních byl ale podle své povahy k některým událostem všímavější. Farář Hemzal např. v nechvalické kronice kritizuje pruskou rozpínavost a Bismarckovu snahu začít válku, příkrá slova má ale i vůči Vídní za úmysl válčit bez ohledu na jednotlivé národy monarchie.⁵³⁵ Sedlčanský kaplan Roškot byl udiven, že poprvé v historii do rukou nepřítele padla Praha, aniž by byla bráněna.⁵³⁶ Dublovický farář Pomajzl si zase více všimal bezprostředních důsledků ve své farnosti, například toho, že k vojsku museli nastoupit z řad záložníků i otcové od rodin a že se sem naopak utekly rodiny z okolí bojiště i z Prahy.⁵³⁷

Sedlčansko pocítilo největší tíhu války až po jejím skončení, kdy sem dorazilo pruské vojsko vracející se od Vídně. V den sedlčanské pouti, 15. srpna, sem přišli první vojáci a po celý týden přicházeli další. Pruští ženisté zřídili na Zrůbku dřevěný most, přes který přešlo na 40 000 mužů, podobný most vznikl i u Žďákova. Vojáci pocházeli ponejvíce z Porýní, byli mezi nimi katolíci i protestanti. Stravu a nocleh si vyžádali různě po staveních, důstojníci na zámcích a na farách (kde jinak ze zákona neplatila ubytovací povinnost a faráři tím byli překvapeni).⁵³⁸ Ani duchovní se tak invazi nevyhnuli a živilo po několik dnů zpravidla důstojníky i s doprovodem, z čehož byli právě tak málo nadšeni jako jejich farníci, „*neboť Prušák v Čechách dostává věčný hlad*“.⁵³⁹ Setkání s Prusy pro ně byla nová zkušenost, kdy měli možnost poznat odlišnou kulturu. Mimořádné poměry vedly i k mimořádným událostem, jako například k evangelické bohoslužbě v počepickém katolickém kostele:

„Jelikož oddělení vojska po osadě počepické rozložené pozůstávalo z katolíků i protestantů, byli při něm i dva polní duchovní, katolický i evangelický a oba byli ubytováni na Chlumci v pivováře u knížecího pana důchodního. Katolický duchovní hned večer v sobotu poslal ke mně faráři svého kostelníka se žádostí, abych mu dovolil zejtra ve farním kostele konat služby Boží a ustanovil mu hodinu, by mohlo o tom zpraveno býti katolické jeho vojsko. Měl řeč a služby Boží v 8 hodin a ač byl kostel náš přeplněn mužstvem pruským, bylo přece svaté ticho v kostele. Na každém bylo vidět

⁵³³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 209–210.

⁵³⁴ Počepický farář Václav Novák: „[...] spojili se dva naši nejbližší sousedi Prušáci a Vlaši proti nám a našemu upřímnému, bezelstnému císaři pánu Františkovi Josefovi, aby používše slabosti a neuspořádanosti Rakouska pokořili a oškubali je a rod Habsburgů.“ SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 54.

⁵³⁵ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 36v–37r, 38r–39r.

⁵³⁶ SOKA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 265.

⁵³⁷ SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 75–76.

⁵³⁸ SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 22. SOKA Příbram, Dublovice – farní kronika, s. 76–77; Nechvalice – farní kronika, fol. 39v–40r; Kosova Hora – farní kronika, s. 42; Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 266.

⁵³⁹ SOKA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 54

srdečnou, nelíčenou pobožnost, živou víru, nejhlubší pokoru před Nejvyšším. Byli to arcit' sami katolíci od Rýnu.

*Téhož dne v 10 hodin přišel do fary i evangelický duchovní a pravil mi, že doufá, že nebudu proti tomu, aby i on mohl služby Boží své konat v mém chrámě; generál že již jest zde a podle včera vydaného rozkazu vojenského mužstvo evangelické ze všech okolních vesnic že již se schází a jelikož jich nemůže dlouho nechati čekat, že se mi uctivě poroučí. A tak se v našem kostele konaly také i protestantské služby Boží, při nichž použito jen kazatelny a stolku ze sakristie, jenž byl postaven v kostele blíže kazatelny.*⁵⁴⁰

Politicky měla prusko-rakouská válka pro Čechy několik důsledků, jeden z prvních je ale poněkud nedoceňován pod zorným úhlem dalších událostí. Prusové se rozhodli využít sporů mezi českou národní reprezentací a rakouskou vládou a vyjádřili uznání českým přáním. Prostřednictvím svého vrchní velitelství vydali po obsazení Prahy manifest⁵⁴¹ adresovaný obyvatelům českého království, v němž vyjadřovali úctu pro jejich historická a národní práva s tím, že nechtějí bránit tužbám po samostatnosti a volném národním vývoji. Poslové se s ním rozjeli na nejrůznější místa Čech a ani Sedlčany nezůstaly stranou. Pro Čechy, kteří se již léta marně domáhali rovnoprávnosti, bylo toto svolání nepřítele zvláštním úkazem. Pozoruhodné na něm bylo především to, že nepřátelský stát sliboval vyjít vstříc snahám, které se ve vlastním státě nedařilo prosadit. Kaplan Roškot celé svolání přepsal do kroniky a dodal: *„Dotčené svolání udělalo zlou krev v jistých kruzích, a sice vládních a německých centralistů a křiklounův vídeňských, kteříž vždy od r. 1848 jen s opovržením mluvili o Češích a království Českém a jeho právech, nazývajíce slavné druhy království provincií anebo nanejvýš korunní zemí. A nyní na své uši museli slyšeti, kterak nepřítel nazývá zemi Českou „Slavným královstvím Českým“ a s úplnou úctou mluví o dějepisných a národních právech království, Slavného království Českého. Budeme vidět, až vojska nepřátelská odtáhnou z Čech a Moravy, jak bude vláda šetřiti národních a dějepisných práv národu Českého a království.*⁵⁴² A tak přestože jak čeští duchovní, tak laici víceméně zachovávali loajalitu ke státu, mohli nyní přemýšlet i tom, jak se jim za ni stát odvděčuje a jak se vůči němu dále stavět.

⁵⁴⁰ SOkA Příbram, Počepice – farní kronika, s. 54–55.

⁵⁴¹ Srov. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 209.

⁵⁴² SOkA Příbram, Sedlčany – farní kronika 1865–1894, s. 266.

5.2.5. Dualizace monarchie a snahy o české vyrovnání

Výsledek prusko-rakouské války vnesl čerstvý vítr do českých národních snah, ale počáteční naděje se brzy ukázaly jako příliš optimistické. Opět se potvrdilo, že přednostnější postavení patří zemím uherským a má-li dojít uprostřed monarchie k nějakému vyrovnání, bude se patrně jednat pouze o ústupky Maďarům. Česká společnost tím byla valně rozhořčena a také většina zemského sněmu se na konci roku 1866 vyslovila proti rozdělení státu. Přesto během roku 1867 došlo k dlouho diskutované dualizaci monarchie a po několika letech byla znovu svolána říšská rada, které se federalistická většina českého sněmu odmítla zúčastnit. Protidualizační protesty na českém i moravském sněmu potrestala vláda jejich rozpuštěním. V nových volbách již čeští federalisté svoji většinu ztratili a ze sněmu odešli.⁵⁴³

Politické události let 1867–1869 překvapivě nejsou ve farních kronikách sedlčanského vikariátu téměř vůbec zaznamenány. Chybí tu jak reflexe rozdělení monarchie, tak události, které následovaly, včetně pouti na Rus a táborů lidu. Přestože jak cesta předních českých politiků do Moskvy, tak tábory s manifestacemi za české státoprávní a liberální požadavky měly v české společnosti značný ohlas,⁵⁴⁴ duchovní na Sedlčansku se k nim v kronikách nevyjádřili. Stejně pominuli i deklaraci českých poslanců na zemském sněmu roku 1868, kteří tam vyjádřili své důvody pro neúčast na sněmovním jednání a ze sněmu opět odešli.⁵⁴⁵ Proč faráři tyto události nekomentují, není jasné. Mohlo zde působit znechucení politickým vývojem a rezignace, vliv mohl mít i nárůst antiklerikální politiky koncem šedesátých let, kdy duchovenstvo řešilo především tyto problémy.

Rok 1870 se nesl ve znamení řešení české otázky, která se vídeňským vládám jevila stále naléhavější. Všechna jednání byla ale komplikovaná. Po třech letech získal český zemský sněm novými volbami opět státoprávní většinu, čeští federalističtí poslanci přišli, ale opět odmítli volit do říšské rady, opakovali svá státoprávní stanoviska a vláda nechala sněm odročit. Nato se konaly přímé volby do říšské rady.⁵⁴⁶ Teprve tyto události stručně zapsal dříve na mnoha stranách se rozepisující farář Hemzal. Nedoprovodil je již ani žádnými svými postřehy a názory, jak dělával dříve.⁵⁴⁷ Ostatní duchovní o politických poměrech mezi roky 1867–1870 nenapsali většinou vůbec nic. Jen vojkovský expozita František Holada poznamenal: „*Přímé volby do říšské rady, které vídeňská vláda protiústavně v Čechách nařídila, a které se pro venkovské obce dne 3. listopadu 1870 odbyvaly, prošly jednohlasně*

⁵⁴³ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 211–215, 217, 219–221.

⁵⁴⁴ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 227, 232, 236.

⁵⁴⁵ Srov. URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 235.

⁵⁴⁶ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 241–246.

⁵⁴⁷ SOKA Příbram, Nechvalice – farní kronika, fol. 41v.

kandidáti českou stranou navržení, kteří navzdory tomu do říšské rady nešli. Trojnásobná sláva jim za to!!!⁵⁴⁸ Tak skončil rok 1870, aniž by se česká otázka posunula k vyřešení.

5.3 Svépomocné organizace a akce

5.3.1. Spolky

Spolky vznikaly jako dobrovolné organizace osob se společnými cíly a zpravidla blízkého společenského postavení. Vydělečnost nebyla účelem. V habsburské monarchii přinesly silné podněty k zakládání spolků události roku 1848, v padesátých letech byla jejich činnost omezena. K nové vlně došlo v šedesátých letech. Spolky byly zprvu typickou záležitostí měst a pohnutky k jejich zakládání měly obvykle vlastenecký podtext. Měšťané se sdružovali na základě svých zájmů, spolková činnost mohla směřovat buď především do vlastních řad (čtenářské spolky) nebo se naopak mohla obracet vůči veřejnosti. Druhý typ v Sedlčanech převažoval. Byly zde zakládány spolky hospodářského, kulturního, tělocvičného i pohotovostního rázu a místní duchovenstvo se při jejich vzniku významně angažovalo.

Spolkovou činností rostla síla národní společnosti. Roku 1862 se v Praze ustavil zpěvácký spolek Hlahol, rychle po českých městech následován stovkami dalších.⁵⁴⁹ V Sedlčanech vznikl již toho roku zpěvácký spolek Záboj, u jehož zrodu stáli mj. sedlčanští kněží. Pravděpodobně na popud děkana Burdy zažádali měšťané koncem roku 1861 místodržitelství, aby spolek povolilo.⁵⁵⁰ To se podařilo a jeho prvním předsedou se stal sedlčanský kaplan Jiří Skřivánek.⁵⁵¹ Za svého protektora si Záboj zvolil B. M. Kuldu.⁵⁵² O sedlčanské pouti 15. srpna 1862 proběhlo na sedlčanském náměstí u sochy P. Marie svěcení spolkového praporu. Jednalo se o příznačnou dobovou festivitu, kdy se na veřejném prostranství setkával „probouzející se národ“, jemuž se dostávalo církevního požehnání. Při slavnosti měl vikář Kulda také projev, kdy mj. vytkl účel spolku: zpěvem probouzet a oživovat lásku k Bohu a vlasti ve městě i v okolí.⁵⁵³

Další charakteristickou akcí šedesátých let bylo nastoupení Jiřího Skřivánka za faráře do Kosovy Hory roku 1863. Jednalo se o jednu z mnoha církevně-národních slavností. Hlavní a oslavovanou postavou byl duchovní, k jehož počtě se shromáždily zástupy věřících i spolky z okolí. Skřivánek si

⁵⁴⁸ SOKA Benešov, Vojkov – farní kronika, s. 37.

⁵⁴⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 230.

⁵⁵⁰ KAREŠ, Bohuš. K počátkům zpěváckého spolku Záboj v Sedlčanech. In: *Sedlčanský sborník*, 1971, s. 175.

⁵⁵¹ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 35.

⁵⁵² LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁵³ KAREŠ, Bohuš. K počátkům zpěváckého spolku Záboj v Sedlčanech. In: *Sedlčanský sborník*, 1971, s. 176.

svým působením v Sedlčanech získal velký ohlas, a když po smrti kosohorského faráře získal uprázdněné místo, jeli mu mnozí noví farníci v ústřety k Sedlčanům, naproti mu vyšli i školáci a také živnostenský spolek s praporem. Ze Sedlčan jej až do Kosovy Hory doprovázel děkan, celá městská rada, mnozí státní úředníci, spolek Záboj a dlouhé zástupy lidu. Nového faráře vezl sedlčanský hostinský, který osobně řídil koně. V Kosově Hoře vstoupil farář do kostela v doprovodu svého dosavadního nadřízeného, děkana Burdy, a udělil první požehnání. Nato spolek Záboj zapěl svatováclavský chorál.⁵⁵⁴ Jiří Skřivánek stál později v Kosově hoře i u zrodu čtenářského spolku roku 1868, jehož prvním předsedou se stal.⁵⁵⁵

K dalším spolkům Sedlčanska patřil zejména velmi významný hospodářský spolek založený v Sedlčanech roku 1864. Kulda byl neúnavným propagátorem národních a církevních organizací, zřízených za různými účely. Příznačný je jeho list duchovenstvu z roku 1867, kde vyzývá ke vstupu do tábořského hospodářského spolku: „*Důstojní pánové! Jsme v kraji Tábořském! Tuším, že opět (ač nikoliv bez oběti) osvědčíme svou péči o blaho národu v každém směru! [...] Račtež, důstojní pánové, i své učitele a podučitele, jakož i jiné probudilejší osadníky laskavě vyzvati, aby za spoluoudy přistoupili, a možno-li, dne 22. dubna ve valné schůzi v Táboře zúčastnili se.*“⁵⁵⁶ Výzva se setkala s kladnou odezvou, Kulda sám patřil mezi zakládající členy a do spolku vstoupilo i šest dalších vikariátních kněží.⁵⁵⁷

Spolky si byly zpravidla i později dobře vědomy své historie a příznivců z řad duchovenstva, kteří stáli u jejich vzniku. Tak i sedlčanský zpěvácký spolek Záboj zaslal roku 1903 na Vyšehrad po Kuldově úmrtí telegram se slovy: „*Nehynoucí památka budiž zachována veleučenému panu Methoději Kuldovi, kanovníku vyšehradské kapituly, co věhlasnému vlastenci a zasloužilému protektoru zpěváckého spolku Záboje v Sedlčanech.*“⁵⁵⁸ Ze Sedlčan přišel i soustrastný telegram od učitelů z Povltavské Budče, kde byl Kulda kdysi předsedou a po svém odchodu na Vyšehrad čestným členem.⁵⁵⁹ Spolková činnost v šedesátých letech a angažovanost duchovenstva (i jiných společenských skupin) v ní by si zasloužily hlubší studie, výzkum je ale omezen torzovitostí pramenů. Je patrné, že duchovní stáli (přínejmenším na venkově) u zrodu mnoha spolků a zpočátku i některé řídili. Teprve později byli vystřídáni osobami nesvěcenými.

⁵⁵⁴ SOKA Příbram, Kosova Hora – farní kronika 1837–1941, s. 35.

⁵⁵⁵ SOKA Příbram, Čtenářský spolek Kosova Hora, protokoly o schůzích 1868–1896.

⁵⁵⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1867, oběžní list, 8. 4. 1867.

⁵⁵⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1868, č. 24.

⁵⁵⁸ NA, Kapitula vyšehradská, inv. č. 787, kt. 259, kondolence k úmrtí B. M. Kuldý, 7. 5. 1903

⁵⁵⁹ NA, Kapitula vyšehradská, inv. č. 787, kt. 259, kondolence k úmrtí B. M. Kuldý, 9. 5. 1903

5.3.2. Příspěvky

Kromě spolkové činnosti přibýlo v šedesátých letech také sbírek k různým účelům, kde se duchovenstvo rovněž významně angažovalo. Některé se týkaly církevních, jiné národních projektů. Roku 1861 takto sedlčanský klérus např. podpořil sbírku pro Zdeňku Havlíčkovou, dceru po Karlu Havlíčkovi Borovském. V Sedlčanech ji organizovala Emilie Bohutínská, manželka místního lékaře Bohutínského.⁵⁶⁰ Sesbírané předměty se zasílaly do Prahy Sboru pro památku Havlíčkovou a byly použity jako výhry v loterii, jejíž výtěžek šel pro osiřelou „dceru národa“.⁵⁶¹

Roku 1844 byla založena Jednota pro dostavění chrámu sv. Víta, dostavba se realizovala od roku 1861.⁵⁶² V pastýřském listě z 16. září 1860 vyzval kardinál Schwarzenberg své české i německé obyvatele arcidiecéze, aby přispívali k dostavbě svatovítského chrámu. Ohlásil v něm také, že příspěvky se budou napříště vybírat dvakrát ročně: na svátky sv. Jana Nepomuckého a sv. Václava. „*Dejž tedy každý, co můžeš; kdo má mnoho, dej mnoho; kdo málo má, i z mála dej [...]*“⁵⁶³ Sbírkou se mezi vlastenecky horlivými knězi setkala s kladnou odezvou již jen proto, že zcela vyhovovala jejich snaze pracovat pro církev i pro národ.⁵⁶⁴ Na některých místech ale příspěvkům bránila nouze a vybíralo se předně na vlastní kostel.⁵⁶⁵ Jednota dále žádala, aby byly po farnostech ustanoveni jednatelé, kteří by si záležitost vzali za svou a propagovali dostavbu katedrály, tj. sháněli pro dostavbu peníze. Kulda vyzval vikariátní duchovenstvo, aby se přihlásili všichni, neboť beztak již konají sbírky,⁵⁶⁶ ale odezva příliš výrazná nebyla.⁵⁶⁷

Sbírkou na různé účely se v 19. století konaly často. Mnoho jich proběhlo i na Sedlčansku, přičemž duchovenstvo se podílelo na organizaci mnoha z nich. Snad právě ale jejich velký počet a zejména chudoba zdejší oblasti vedly k tomu, že se zpravidla sešly jen nevelké částky. Sedlčansko mohlo nabídnout tradiční zbožnost, peněz ale nikdy moc ne.

⁵⁶⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, děkanství Sedlčany, rok 1861, dopis Emilie Bohutínské sedlčanskému děkanu Františku Burdovi, 12. 12. 1861.

⁵⁶¹ BOROVIČKA, Michael a kol. *VDZKČ. XIIa*, s. 87.

⁵⁶² KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech*. Praha, 1993, s. 111.

⁵⁶³ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, rok 1860, pastýřský list kardinála Schwarzenberga, 16. 9. 1860. NA, APA-ord, inv. č. 728, kt. 173, německá verze listu.

⁵⁶⁴ Tak píše Jan Křtitel Roškot Kuldovi, že zasílá příspěvek, který dublovická farnost položila „*na oltář Bohu a vlasti*“. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1860, vik. č. 195.

⁵⁶⁵ Farář Páchl psal Kuldovi: „*sbírka sv. Václavská nebyla, poněvadž musím sbíratí pro náš chudý chrám*“. SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887, nečíslováno.

⁵⁶⁶ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, kniha oběžných vikariátních listů 1861–1887, nečíslováno.

⁵⁶⁷ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, běžné spisy, rok 1861, vik. č. 87.

5.4 Samospráva

V emancipaci české národní společnosti sehrály nezastupitelnou úlohu také samosprávné sbory. V rámci teritoriální samosprávy se jednalo o místní, okresní a zemskou samosprávu, kde mj. český národ prosazoval své požadavky, budoval si infrastrukturu, hospodářské a kulturní zázemí.⁵⁶⁸ V březnu 1861 se před volbami do zemského sněmu konaly volby obecní, kdy liberálové v řadě měst vystřídali provládní zastupitele.⁵⁶⁹ Zvoleno bylo i několik duchovních, na Sedlčansku např. farář František Pomajzl v Dublovicích. Obecní představenstva skládala přísahu v kostele.⁵⁷⁰

Kulda byl členem všech tří stupňů teritoriální samosprávy. Působil jako člen obecního výboru v Nalžovicích, dvakrát byl zvolen do sedlčanského okresního zastupitelstva a v letech 1861–1863 byl rovněž poslancem zemského sněmu.⁵⁷¹ Do něj bylo roku 1861 za druhou a třetí kurii zvoleno sedm kněží⁵⁷² a virilní místa zde získali čtyři biskupové. Před volbou chtěl Kulda ve Voticích pronést řeč, ale přítomný komisař mu odporoval, že v zákoně o předvolební řeči není zmínka, a proto mu ji nemůže dovolit. Kulda se nenechal odbýt: „*Náhled ten nemá tedy zákon pro sebe, já ho nemám proti sobě, ale mám pro sebe obyčej panující v zemích konstitučních, a proto budu mluvit.*“⁵⁷³ Koncem roku 1863 Kulda rezignoval.⁵⁷⁴ Učinil tak zejména ze zdravotních důvodů a František Ladislav Rieger se jej marně snažil přesvědčit, aby členem sněmu zůstal.⁵⁷⁵ Kuldovo působení na sněmu a v okresním zastupitelstvu nebylo nijak výrazné.⁵⁷⁶

Samospráva představovala v 2. polovině 19. století novou možnost, jak se angažovat v občanské společnosti. Český klérus se v šedesátých letech nacházel v poměrně příznivé situaci s dostatečnou reputací, která umožnila mnoha duchovním dostat se do samosprávných sborů. Bylo tomu tak i na Sedlčansku, ale zvolení duchovní v nich příliš významnou úlohu nehráli. Z dlouhodobého hlediska pak podíl kléru v těchto sborech klesal a uzavírala se mu tím jedna z možností veřejného působení.

⁵⁶⁸ Srov. HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*. Praha, 2006.

⁵⁶⁹ URBAN, Otto. *Česká společnost...*, s. 166.

⁵⁷⁰ SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, fara Dublovice, rok 1861, vik. č. 40, přípis okresního úřadu v Sedlčanech vikariátnímu úřadu, 6. 3. 1861.

⁵⁷¹ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 119, 137. LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁷² KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě...*, s. 107.

⁵⁷³ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁷⁴ Nebyl jediným knězem, kterého politika unavovala, a nakonec z ní odešel. Podobně jednal i Jan Evangelista Bílý či o něco později Vojtěch Hlinka. BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou, 2004, s. 23.

⁵⁷⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 118.

⁵⁷⁶ SOKA Příbram, Okresní zastupitelstvo Sedlčany, inv. č. 1, protokol zasedání okresního zastupitelstva v Sedlčanech 1865–1885.

5.5 Proces s B. M. Kuldou a J. E. Bílým

5.5.1. Příčiny procesu

Roku 1868 vydal Beneš Metod Kulda v nakladatelství Bedřicha Stýbla brožuru s názvem *Církev a společnost*. Jméno autora (kněze Jana Evangelisty Bílého) v ní nebylo uvedeno. Kulda jejím vydáním navázal na vlastní práce tištěné ve stejném formátu, které toho roku vydal již čtyři. Všechny se vztahovaly k aktuálním společenským otázkám a dotýkaly se postupující laicizace společnosti. *Církev a společnost* tuto práci završovala a měli-li autoři úmysl pokračovat, po problémech, které tato brožura vyvolala, od dalších upustili.

Církev a společnost je malý spis, obsahující devět kapitol o lidské společnosti a o některých problémech v ní. Je nasnadě, že autor – kněz v ní tyto problémy řeší církevními doporučeními. Obsah kapitol je následující:

1. *Společnost lidská a její ústrojí*
2. *Vlastenectví*
3. *Obecnomyšlnost*
4. *Společenský pokrok*
5. *Společenské hříchy: a) Vražda*
6. *b) Smilstvo*
7. *c) Krádež*
8. *d) Lež*
9. *Pravá společnost – Církev katolická*

Bílého brožura je psaná formou platónských dialogů, tradičním způsobem využívaným od dob osvícenství zejména pro nižší a střední vrstvy. Do těchto vrstev také Bílý svoji práci cílil. Její text je vcelku dobře srozumitelný a má jasné závěry, které měly ovlivnit mínění jinak smýšlejících čtenářů či posluchačů. Z moderního pohledu se jedná o katolickou propagandu, z pohledu autora a jeho kolegů šlo spíše o snahu přispět k nápravě společenských problémů. Argumenty jsou brány z Bible, církevního učení a historie, kde všude měl Bílý rozsáhlé znalosti. Logická výstavba textu je místy přetržena ironickými poznámkami.⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 5.

V první kapitole autor rozvádí pojem společnost, zdůrazňuje nutnost její existence, rozlišuje rodinu, vlast, stát a lidstvo. Podstatné je zde oddělení vlasti a státu, dobře vnímané českou společností. Bílý upozorňuje, že jednotlivé společenské celky se mají navzájem podporovat, aby celek fungoval, a přechází ke kritice stávajících poměrů. Nehovoří zde doslova o poměrech v Rakousku, nýbrž píše „v některých státech“.⁵⁷⁸ Kritizuje zavádění civilních manželství a laicizaci škol, přičemž k těmto antiklerikálním krokům bezprostředně připojuje kritiku centralismu. Hájí tedy zjevně od samého počátku zároveň zájmy církevní i národní. V otázce centralizace již otevřeně hovoří o Rakousko-Uhersku, když píše, že v něm „chtějí Maďaři a Němci, každý v jedné polovici říše Slovanů přitlačovati ke zdi, a sami panovati pod zástěrou, že toho vymáhá jednota a mohutnost říše“.⁵⁷⁹ Z textu je patrná na jedné straně Bílého obezřetnost, snaha příliš nejmenovat, na druhé přeci jen chuť vyjádřit se tak, aby čtenář dobře pochopil.⁵⁸⁰

Pro pochopení postojů českomoravského duchovenstva je příznačná kapitola o vlastenectví. Námětem je založení Národního divadla 16. května 1868. Bílý zde proti sobě staví osobu vlastence, který je z oslav nadšen a katolík, který si stěžuje na jejich ráz: „*Já jsem také vlastenec; ale na největší svátek zemský o sv. Janu ani zmínky, a slávu provolávati Husovi a Žižkovi, místo služeb Božích předpoledních držeti průvod tříhodinový k zaklepnutí na základní kámen národního divadla, kde se národu podrývá víra a mrav: no s takovým vlastenectvím dejte mi svatý pokoj; proto také naše katolické duchovenstvo při takovém vlastencování přítomno býti nemohlo.*“⁵⁸¹ Pro porozumění vlasteneckému duchovenstvu šedesátých let je tento úryvek klíčový. Klérus silně vnímal sebemenší útoky na pozice katolictví, nemohl se smířit se začínající liberalizací a sekularizací společnosti a jeho vlastní snaha sjednocovat národní a církevní zájmy se neseťkávala s patřičným úspěchem. Z textu také vyplývá Bílého (a jiných kněží) pojetí vlastenectví: je to společenská a křesťanská ctnost, která nestojí proti víře a má se pojít s křesťanskými ctnostmi. Vlastenec je činný a horlivý, zasazuje se o práva svého národa a jeho rozkvět. Kristus byl také vlastenec a hebrejšťina se v jeho době nacházela v podobném postavení jako čeština v 19. století.⁵⁸²

Bílého brožura je protkána odkazy do historie. Třebaže v otázce Národního divadla kritizuje oslavování Husa, vyjadřuje se o něm na jiné stránce, že je „*perla Slovanstva*“,⁵⁸³ jednal ale s přílišnou hrdostí. V prostředí tehdejšího katolického kléru se jedná o pozoruhodné ocenění Husovy osobnosti.

⁵⁷⁸ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 4.

⁵⁷⁹ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 5.

⁵⁸⁰ Používá k tomu i různé jinotaje, např. obrat s úmyslným proložením znaků: „*jsou to pokusy vládychtivou pýchou a stranickým záštitím vymyšlené*“. BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 5.

⁵⁸¹ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 8.

⁵⁸² BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 11.

⁵⁸³ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 15.

Opakovaně také kritizuje sobectví, vyslovuje se pro obětavost a opravdovost. Na jiném místě se Bílý zřetelně vymezuje proti francouzské revoluci a proticírkevnímu liberalismu. Heslo „Svoboda, rovnost, bratrství“ kritizuje pro jeho realizaci mimo církve a za násilí v revoluci, vyjadřuje se naproti tomu pro sbližení mezi národy na základě příslušnosti k jedné církvi.⁵⁸⁴

K nejpozoruhodnějším částem spisu patří Bílého teze o pokroku. Pokrokem je dle jeho mínění obětavé vlastenectví a křesťanství, pomoc chudým. Tím se dostává k tématu tehdy mezi duchovenstvem málo probíranému,⁵⁸⁵ k otázce dělnictva a chudiny, o níž píše, že ji má řešit církev. Křesťané sice mají nemocnice, sirotčince apod. „*Avšak ono se jedná o ty armády dělníků, kteří jsou jako bílí otroci továrníků, a kdežto jim jako včelíčky dělají med statistických kapitálů, sami duchem i tělem hynou, a propuštění byvše z práce co obnošený kabát a vytlačený citron, hotoví jsou žebráci [...]*“⁵⁸⁶ Svým zájmem o chudé (alespoň takto slovně) Bílý vybočuje z řady svých současníků v duchovní službě, kteří se často soustředili na otázky národní, zřídka ale na otázky sociální.

V páté kapitole probírá Bílý téma vraždy. Více než o vraždě fyzické hovoří o vraždě duchovní, kritizuje liberální a německý tisk za protikřesťanské a protislovanské výpady psané lživě a nadto ve jménu pokroku. „*Tak my ubozí katoličtí Slované v zemích koruny Svato-Václavské jsme tuze tlačeni ke zdi.*“⁵⁸⁷ Doporučuje trpný odpor podle irského příkladu, pomalé osvobození národa bez vzbouření. „*Zed', ku které nás nepřátelé tlačí, jest zed' španělská, my ji protlačíme, čím více budou tlačiti na nás. Odpor náš bud' zákonitý.*“⁵⁸⁸ Křesťan může bojovat jen obětí, pokroku se dosahuje bezbranností podle Kristova příkladu. K tomu zdůrazňuje zásadní myšlenku: „*Pokrok protikřesťanský jest a bude vždy zpátečnictvím.*“⁵⁸⁹

Brožura *Církev a společnost* nepatřila k nejradikálnějším českým textům své doby. Hájila tradiční učení církve, ale byla více než jeho obhajobou. Byla promyšleným textem, který se vztahoval k aktuálním společenským otázkám a nabízel i některá řešení. Na rozdíl od mnoha jiných textů, proudících z pera radikálů, stály Bílého závěry pevně na křesťanském učení a byly podobné některým myšlenkám Bolzana a Havlíčka. Všechny tři také potkalo pronásledování kvůli myšlenkám, které byly vládnoucím strukturám nepohodlné. Krátce po vydání brožury *Církev a společnost* se jejím obsahem začalo zabývat státní zastupitelství. Výtisky zabavila policie a žalobou se následně coby příslušný tiskový soud zabýval zemský trestní soud v Praze na Novém Městě. Dělo se tak v říjnu 1868. Zákrok

⁵⁸⁴ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 6–7.

⁵⁸⁵ Výjimkou byl např. Václav Štulc. MAREK, Pavel a kol. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno, 2008, s. 13–14.

⁵⁸⁶ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 20.

⁵⁸⁷ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 22.

⁵⁸⁸ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 23.

⁵⁸⁹ BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 22.

byl odůvodněn tím, že brožura vede k rušení veřejného pokoje a Bílý i Kulda byli kvůli vydání spisu obžalováni. Stali se jedněmi z mnoha českých autorů, kteří se tehdy ocitli před soudem.

5.5.2. Soudní líčení

Spor o brožuru Církev a společnost se odehrál následovně: Zemský trestní soud v Praze se brzy po jejím vydání o spisu vyjádřil, že obsahuje povahu zločinu rušení veřejného pokoje (§ 65 zákona č. 7/1862 ř. z.) a přečin proti veřejnému pokoji a řádu (§ 302 trestního zákoníku). Nato potvrdil zabavení, zakázal rozšiřování a nařídil zničení. Zemský soud argumentoval tím, že knížka popouzí proti státu, ústavě a vládě, proti národnostem a jednotlivým společenským třídám. Za nebezpečný považoval také styl textu. Dle názoru soudu byla brožura psána příliš jasně a mohl ji snadno pochopit i méně vzdělaný čtenář, kterému dávala návod, jak se postavit proti nedostatkům a nedůslednostem ústavy i vlády. Čtenář, „*neznalec pravého stavu poměrů politických, společenských, náboženských a národních*“ dostává prý z textu poučení takovým způsobem, aby „*popuzen byl k opovrhování ústavou a vládou, aby vybízen a podněcován byl k neposlušnosti, k opírání se proti zákonům, nařízením a opatřením veřejných úřadů*“.⁵⁹⁰

U zabavení brožury nezůstalo a oba faráři byli záhy také vyslýcháni. Kulda měl co do činění s okresním soudem v Sedlčanech, Jan Bílý se zodpovídal na Moravě. Oba byli vyzváni, aby se 11. prosince 1868 dostavili k zemskému trestnímu soudu do Prahy na třetí hodinu odpolední, jakž se také stalo. Když oba faráři šli soudní budovou, viděli ve dvorku několik uvězněných českých novinářů v čele s Josefem Barákem.⁵⁹¹ Perzekuce vlastenecké inteligence byla v plném proudu.

Případ měl pokračování až v předjaří dalšího roku, kdy zemský soud sepsal obžalobu obou farářů. Opírala se o stejné dva paragrafy jako rozhodnutí, jímž byla brožura zabavena. Také argumentace byla v zásadě stejná, pouze rozšířená. Obžaloba viděla v textu nenávistné popisování národnostních poměrů, které směřuje k podněcování proti Němcům, Židům a továrníkům. Oba autoři ale při výsleších odmítali, že by zamýšleli rušit veřejný pokoj a hájili se, že „*žurnalistika pseudoliberální jsouc nejvíce v rukou židů, velmi jízlivě se věrouky katolické, papeže, biskupů a kněží spolu i národnosti slovanské dotýká*“.⁵⁹² Úlohou knížky mělo být utvrzení katolíků ve víře a smír mezi národnostmi. Odmítali také, že by byla určena méně vzdělaným čtenářům, neboť prý byla určena

⁵⁹⁰ LA PNP, Kulda Beneš Metod, rozhodnutí zemského trestního soudu, 12. 10. 1868.

⁵⁹¹ BĚLUŠA, Jindřich. ThDr. Jan Evangelista Bílý. In: *Dolnoloučský zpravodaj*, 4. 4. 2008. HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 121.

⁵⁹² LA PNP, Kulda Beneš Metod, žaloba zemského trestního soudu, 12. 10. 1868.

především kněžím a učitelům.⁵⁹³ Toto tvrzení je velmi pravděpodobné, neboť do stejných cílových skupin směřoval Kulda i jiné práce, které vydával a také úvod brožury je směřován do kněžských řad.

Kulda si k obhajobě musel od soudu vyžádat výtisk brožury, neboť po konfiskaci ani on sám neměl žádný text. Jako obhájce si oba faráři sjednali známého moravského advokáta a politika Antonína Mezníka,⁵⁹⁴ který byl také poslaneckým kolegou Dr. Bílého. Obžalovaní přijeli do Prahy ve středu 17. března 1869. Přelíčení začalo následující den o deváté hodině ranní, předsedou byl Jan Němec a státním zástupcem Veleslav Gottfried. Ten také navrhl, aby se přelíčení konalo tajně, čemuž faráři odporovali a podařilo se jim přesvědčit tříčlenný soudní senát o nutnosti veřejného jednání. Kulda argumentoval tím, že oba jsou faráři a jejich osadníci se diví, proč stojí před soudem. Veřejné líčení bylo povoleno. Státní zástupce také usiloval o to, aby se z brožury četly jen pasáže, které byly shledány závadné. Kulda naproti tomu prosadil, aby se četla brožura celá, čímž zabránil vytrhávání vět z kontextu. Předčítal jeden ze soudních radů, a to prý s přednesem jako kazatel.

Nato vyslychal soud Dr. Bílého a poté Kuldu. Oba se hájili úspěšně, dokazovali svá tvrzení a zvláště Kuldova asi dvouhodinová řeč budila všeobecný obdiv. Zatímco Dr. Bílý byl ve své obhajobě mírnější a snažil se spíše hájit, že svými slovy nemínil pobuřovat, Kulda hovořil odvážněji. Soudu přednesl také své teze o společnosti a o poslání křesťanství: kdo podrývá víru, je nepřitelem společnosti. Hájil rovněž práva Slovanů, jmenovitě např. jejich péči o školy. Hovořil na témata, která mu byla blízká a v nichž se dobře vyznal, v čemž také tkvěl základ jeho úspěchu. Přelíčení pokračovalo 19. března. Státní návladní Gottfried navrhoval 18 měsíců žaláře zostřeného postem, ale soud rozhodl o nevině obžalovaných. Jako hlavní důvod bylo v rozsudku uvedeno, že brožuru je třeba číst jako celek a nevytrhávat jednotlivé úryvky.⁵⁹⁵

5.5.3. Odezva procesu

Celý proces sledovalo prostřednictvím tisku duchovenstvo v Čechách i na Moravě, a to včetně biskupů. Kuldovi a Bílému pak přišla řada gratulací ke šťastnému výsledku. Jejich úspěšná obhajoba se stala posilou jiným katolickým kněžím a byla důkazem, že církevní a národní zájmy lze hájit ruku v ruce, a dokonce úspěšně i proti státním úřadům. Emanuel Doležal, Kuldův předchůdce v úřadě

⁵⁹³ LA PNP, Kulda Beneš Metod, žaloba zemského trestního soudu, 12. 10. 1868.

⁵⁹⁴ Antonín Mezník, moravský politik a advokát v Praze, od 1862 poslanec mor. zemského sněmu, 1873 říšské rady, 1882 povýšen do šlechtického stavu, působil jako dvorní rada u správního soudu ve Vídni.

⁵⁹⁵ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 123–127. LA PNP, Kulda Beneš Metod, rozsudek zemského trestního soudu, 19. 3. 1869.

sedlčanského vikáře, mu po soudu napsal, že se udatně bránil, a tím dobré věci lépe posloužil, nežli vydanými brožurkami.⁵⁹⁶

Kuldovi přinesl soud a jeho výsledek vzrůst prestiže a další postup v katolické hierarchii, což se v takových případech stávalo.⁵⁹⁷ Hned několik dnů po soudu, 23. března 1869, jmenoval kardinál Schwarzenberg Kuldu osobním děkanem.⁵⁹⁸ Vyšehradští kanovníci Štulc a Ehrenberger,⁵⁹⁹ kteří byli soudu přítomni, Kuldu vyzvali, aby zažádal o uprázdněné kanovnické místo a stal se jejich kolegou. Ten nejprve váhal, ale roku 1870 zažádal a místo získal.⁶⁰⁰ Za osm dní poté, o slavnosti sv. Václava byl na Vyšehradě instalován⁶⁰¹ a 17. listopadu předal vikariátní úřad.⁶⁰² Sedlčanské duchovenstvo dalo Kuldovi na rozloučenou zlatý prsten a stříbrnou pixlu.⁶⁰³ Zároveň mu poděkovalo i písemně za „*dílo spásonosné, dílo Methodějské*“.⁶⁰⁴ Příchod Kuldy na Vyšehrad vnímali někteří také jako znamení rozvíjející se spolupráce mezi Čechy a Moravany.⁶⁰⁵

K získanému úřadu Kuldovi blahopřálo mnoho českých duchovních, kteří oceňovali jeho církevně-národní práci, mj. i podporu vznikajícího katolického časopisu „Čech“.⁶⁰⁶ Redaktor časopisu Karel Hložek psal tehdy Kuldovi: „*Hospodin Vašnost posílá do Prahy jako druhdy sv. Methoda ze sesterské Moravy, abyste tu opět roznítil světlo živé víry, která u nás liknavostí duchovních samých počíná víc a více mizeti.*“⁶⁰⁷ Tato Hložkova věta je pozoruhodná. Jde o neobvykle silnou kritiku do vlastních řad, s jakou se v korespondenci duchovenstva nesetkáváme příliš často. Ukazuje na různé proudy a smýšlení mezi českým nižším klérem, kde se jedna část snažila vyvést katolické duchovenstvo z izolace, do níž se postupně (zejména politicky) dostávalo, zatímco druhá nehodlala na zažitých zvycích příliš měnit. Kulda se pohyboval kdesi na hranici těchto dvou proudů. Uvědomoval si nutnost katolického tisku a nových přístupů, jak oslovit společnost, zároveň ale zůstával vždy poslušným knězem, který respektoval pokyny nadřízených a jednal ve srozumění s nimi. Právě takový přístup jej vynesl až na místo vyšehradského kanovníka. Jan Bílý takové štěstí neměl. Ačkoli celý

⁵⁹⁶ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Emanuela Doležala Kuldovi, 5. 7. 1869.

⁵⁹⁷ František Diviš z Třebíče (také spolupracovník v Posvátné kazatelně), který roku 1868 vydal spis „Konkordát a škola“ psal Kuldovi o tomto spisu: „*Jak mnozí kněží moravští, měl jsem i já býti kriminálován, neboť hned po první řeči své, nyní tiskem ve spisku mém uveřejněné, byl jsem státním zastupitelstvím co buřič obžalován a souzen, avšak ačkoliv tu nejpeprnější pravdu jsem jim řekl, nemohli mně ke kůži. Ze všeho jsem šťastně vyvázl a k tomu ještě konsistoř s pochvalným vytasila se uznáním.*“ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Františka Diviše Kuldovi, 21. 5. 1868.

⁵⁹⁸ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁵⁹⁹ Josef Ehrenberger (1815–1882), místopředseda Dědictví sv. Prokopa, vyšehradský kanovník, spisovatel.

⁶⁰⁰ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 128, 137.

⁶⁰¹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, autobiografie B. M. Kuldy do roku 1874.

⁶⁰² SOKA Příbram, VikÚ Sedlčany, podací protokol vikariátního úřadu, 1864–1872, rok 1870.

⁶⁰³ MM Sedlčany, D 550, kronika sedlčanského vikariátu, nečíslováno.

⁶⁰⁴ HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 132.

⁶⁰⁵ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Františka Halfara Kuldovi, 28. 9 1870.

⁶⁰⁶ Doklady k tomu v Kuldově korespondenci: LA PNP, Kulda Beneš Metod.

⁶⁰⁷ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Karla Hložka Kuldovi, listopad 1870.

život usiloval o kariéru profesora, nikdy se mu jí nepodařilo dosáhnout. Právě soudní proces roku 1869 již navždy uzavřel jeho cestu k vysněnému místu.⁶⁰⁸

Mimo duchovenstvo neměl proces s oběma faráři větší odezvu. Odehrál se v době, kdy před soudy stála řada předních českých osobností a případ s Kuldou a Bílým mezi ostatními procesy zanikl. Tisk o něm informoval jen okrajově a věnoval pozornost jiným případům. Pouze v řadách duchovenstva se oba kněží svým úspěšně obhájeným, odvážným postojem nadlouho proslavili. Ještě v roce 1886 psal Kuldovi kněz Ignát Berger: „*byl' jste s Dr. Bílým naším ideálem a žijete provždy v srdcích našich co vzor lásky k Bohu a vlasti*“.⁶⁰⁹ Myšlenku služby církvi a národu se Kuldovi i Bílému podařilo naplnit beze zbytku. Většinová, laická část české společnosti ale tyto snahy duchovenstva nevnímala tak intenzivně jako kolegové duchovní.

Až do konce života pak Kulda působil na Vyšehradě, kde zemřel roku 1903. Je pohřben na vyšehradském hřbitově po boku předních osobností českého národa. Až do konce života zůstal věrný práci pro církev a pro národ, byl ctěn od kněží, biskupů i mnoha laiků. U mladších generací duchovenstva měl velkou reputaci a podporoval také kněze katolické moderny. Soudní proces, v němž roku 1869 zvítězil, patřil k jeho největším úspěchům.⁶¹⁰

5.6 Národ nebo církev?

Až do roku 1848 panovalo v české společnosti všeobecné mínění o prolínajících se křesťanských a vlasteneckých ctnostech. Tak roku 1847 psal Josef Kajetán Tyl: „*vlastenec musí býti řádný občan, spravedlivý člověk, milující bližního, pravý křesťan*“.⁶¹¹ Jaro 1848 v Praze probíhalo ve znamení jednoty mezi církevní a národní reprezentací. Arcibiskup Schrenk⁶¹² sloužil na Václavském náměstí mši a žehnal petici ze Svatováclavských lázní putující do Vídně. Přivítal také slib konstituce.⁶¹³ Další vývoj revoluce ale církevně-národní vztahy zproblematizoval. Do popředí politického dění vystoupila liberálně smýšlející národní reprezentace, které byly náboženské otázky často lhostejné, případně se přímo stavěla proti silným pozicím katolického duchovenstva. Přední pro ni byly zájmy národní

⁶⁰⁸ BĚLUŠA, Jindřich. ThDr. Jan Evangelista Bílý. In: *Dolnoloučský zpravodaj*, 4. 4. 2008.

⁶⁰⁹ LA PNP, Kulda Beneš Metod, dopis Ignáta Bergera Kuldovi, 19. 9. 1886.

⁶¹⁰ LA PNP, Kulda Beneš Metod, přijatá korespondence.

⁶¹¹ LNĚNÍČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848*. Praha, 1999, s. 148. Autorka cituje z článku „Co je vlastenec“ uveřejněného v Pražském poslu.

⁶¹² Alois Josef Schrenk (1802–1849), od roku 1832 pražský arcibiskup.

⁶¹³ KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha, 1991, s. 195.

a občanské.⁶¹⁴ Tato národní reprezentace pak své smýšlení zásadně nezměnila ani v dalších desetiletích⁶¹⁵ a názorová rozdělenost vůči církevním otázkám provázela českou společnost už natrvalo.

Část společnosti v čele s duchovenstvem se ztotožňovala s katolickou verzí národní identity.⁶¹⁶ Jejím základem byla myšlenka, že národ je většinově katolický, má z velké části katolické dějiny a tradice, jeho duchovenstvo se zasloužilo o obrození a i nadále chce vlastenecky spolupůsobit. Argumentace byla tedy z velké části historická a ve sporu mezi klerikální a antiklerikální stranou se jednalo o otázku, jakou úlohu české duchovenstvo v „národních“ dějinách sehrálo a je-li katolicismus atributem české národnosti.⁶¹⁷ Duchovní tvrdili, že mezi katolictvím a vlastenectvím není rozpor a národ má katolickým zůstat.⁶¹⁸ Teze byly rozvíjeny až do prohlášení typu: vlastenectví je křesťanská ctnost.⁶¹⁹ Další část společnosti se proti prvnímu pojetí vymezovala a zdůrazňovala především protestantské tradice. Až do 20. století ale zůstalo běžné spojování „církev a národa“ v rámci různých slavností. Svěceny byly nové stavby, prapory spolků, hasičské stříkačky a mnoho jiného. Výsledky vlasteneckého či občanského snažení tak sice získávaly církevní posvěcení, ale dělo se tak mnohdy více z tradice než ze zbožnosti.⁶²⁰

Ačkoli se katoličtí kněží z velké části zasloužili o zachování češtiny a o kulturní vzestup obyvatelstva, nedošlo v Čechách k takovému ztotožnění církevních a národních zájmů jako v Polsku či Irsku.⁶²¹ Pouze duchovenstvo bylo výjimkou. Když Kulda slavil v roce 1870 padesátiny, psali mu kněží jeho vikariátu i pražští bohoslovci vyjádření své úcty a díků. Vážili si zejména Kuldovy obětavosti a nasazení pro církevní i národní zájmy.⁶²² V řadách duchovenstva si spojení církev a vlast udržovalo stále velkou přitažlivost, zatímco mezi českými liberály, zejména mladočeského a radikálně demokratického ražení již šlo jen o vlast.

⁶¹⁴ URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha, 1998.

⁶¹⁵ Srov. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 134–136.

⁶¹⁶ PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 96.

⁶¹⁷ VLNAS, Vít. Barokní Bůh v národě husitů. In: OTTLOVÁ, Marta – POSPÍŠIL, Milan [eds.]. *Sacrum et profanum. Sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 1998, s. 131.

⁶¹⁸ PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2, s. 96–99.

⁶¹⁹ Tak psal i Jan Bílý ve spise *Církev a společnost*. BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha, 1868, s. 11.

⁶²⁰ Srov. RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové...*, s. 132.

⁶²¹ KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha, 1996, s. 87.

⁶²² HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy...*, s. 132–134.

Závěr

Podrobná analýza poměrů v sedlčanském vikariátu šedesátých let 19. století rozkrývá síť vazeb, vzájemných sympatií a antipatií, které leckdy dlouhodobě ovlivňovaly společenské klima na venkově. Duchovenstvo zde tvořilo výjimečnou a privilegovanou vrstvu s tradičně silným postavením, které ale nebylo automatické. Pozice kněze ve společnosti se odvíjela také od jeho vzdělání, schopností a mravních kvalit. Ani v případě kněží, kteří tyto podmínky splňovali, nebylo samozřejmé, že se jejich snahy mezi farníky setkají s kladným ohlasem, neboť rozhodování laiků výrazně ovlivňovaly hmotné otázky. Základním problémem na Sedlčansku byla neutěšená hospodářská situace, kdy se mnoho lidí pohybovalo na hranici bídy. V příliš dobrém stavu se nenacházely ani fary a kostely. Klérus na Sedlčansku tak většinou rád měnil zdejší benefícia za lukrativnější fary v jiných oblastech. I přes nevalné zajištění zde ale působil s velkým nasazením a jeho vliv na laickou společnost byl značný. Kněz zde totiž zastával (stejně jako jinde v Čechách té doby) nejen vlastní duchovní službu, ale také vzdělával, organizoval, vychovával a plnil i další funkce, zčásti povinně, zčásti nad rámec svých povinností.

Šedesátá léta se i na Sedlčansku pojila s rozmachem občanské společnosti. V ní (byť pomalu) rostlo uvědomění významu škol a také vznikaly svépomocné spolky. Dělo se tak nejvíce v Sedlčanech a u zakládání spolků stálo často duchovenstvo. Na jiných, menších místech, kde kumulace kapitálu byla menší, měli duchovní značné zásluhy o vzdělávání farníků a budování knihoven. Kněz mohl na své farníky působit jak v kostele, tak i při jiných příležitostech (škola, festivity, přednášky, půjčování knih apod.). Několik kněží ze Sedlčanska se angažovalo i literárně a jejich tvorba překročila hranice vikariátu. Není snadné zhodnotit, s jakým ohlasem se činnost duchovenstva setkávala. Torzovité prameny naznačují, že zdaleka ne všechno, co duchovní podnikali, se setkalo s příznivou odezvou. Myšlení kleriků a laiků si bylo v některých otázkách (např. podpora papeže) natolik vzdálené, že si i kněz sžitý se svojí farností někdy s farníky přestával rozumět. Na druhou stranu existovalo mnoho styčných bodů, kde vzájemná spolupráce dobře fungovala.

České nižší duchovenstvo pokračovalo v buditelské a vzdělávací činnosti započaté již dříve a hájilo zájmy církve a národa. Spojení těchto snah pro ně bylo typické. Národní otázka se českého duchovenstva silně dotýkala již v první polovině 19. století. V jeho druhé polovině se ale posunula do zcela jiné polohy. Pokud byla dosud silnější církev a za podpory duchovenstva národní hnutí sílilo, nyní se situace obrátila. Silnějším se stal národ a hnutí, kterému duchovní pomáhali růst, se začalo

obracet proti nim. Sedlčansko ale v tomto směru nebylo typickým příkladem. Zdejší kněží se vyjadřovali proti liberalizaci společnosti a laicizačním zákonům, ale sami se ve svých farnostech s proticírkevním hnutím až na výjimky nepotýkali.

Duší všeho duchovenstva na Sedlčansku byl v letech 1860–1870 místní vikář a spisovatel Beneš Metod Kulda. Jeho činnost měla značný rozsah: od běžné vikariátní agendy přes národopisnou práci až k analýzám dobové společnosti. Kuldovy myšlenky jasně odrážejí teze a vize tehdejšího nižšího českého duchovenstva, snahu směřovat vývoj k vytvoření „českého katolického národa“, který by byl katolickým nejen matrikově, ale skutečně svým přesvědčením. V textech Kuldy a jeho kolegů se mísí podpora národních zájmů se snahou napravit (v duchu křesťanství) chyby ve společnosti. Pro tyto názory se také Kulda ocitl roku 1869 ve sporu se státní mocí.

Kulda a jeho kolegové duchovní si uvědomovali mnoho těžkostí své doby, ať již se jednalo o záležitosti víry, národa či společenských vztahů. Snažili se je analyzovat a najít řešení, přičemž se opírali o církevní učení a křesťanskou morálku. Jejich poznatky a návrhy byly promyšlené, ale větší odezvu ve společnosti nevyvolaly. Přestože k šíření svých myšlenek využili tisk, nenašli dostatečně silný okruh čtenářů, který by jejich myšlenky dále rozvíjel a podporoval. Jejich snahu oceňovali především kolegové z řad duchovenstva, laická společnost jim větší pozornost nevěnovala. Pro velkou část české společnosti měly přednostní význam snahy národní, zatímco církevní záležitosti se takovému zájmu netěšily. Církev se udržovala ve starých strukturách, měla silnou členskou základnu, stejné rituály upevněné tradicí, kterých se velká část společnosti stále zúčastňovala. Pokud se ale jednalo o otázky církevně-politické (např. vztah církve a státu, místo církve v národním hnutí) nemělo duchovenstvo mezi prostými věřícími příliš velkou podporu.

Přestože Kulda svůj spor roku 1869 vyhrál a stát jej uznal za nevinného, jednalo se jen o malé dílčí vítězství ve vlně celospolečenských proměn, které katolickému duchovenstvu v Čechách příliš nepřály. Kulda, ač povýšil na místo vyšehradského kanovníka, se stal svědkem dalšího odcizování mezi církví a národem. Nebyl to stát, ale samotná církevní hierarchie a česká společnost, kdo oslyšel hlasy duchovních jeho generace. Tito kněží si přáli vidět český katolický národ, ale jejich přání se nikdy nestalo skutečností. V českém prostředí měli příliš silné oponenty, kteří do národní společnosti šířili myšlenky zcela jiné.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny:

NA, Archiv pražského arcibiskupství
NA, Archiv pražského arcibiskupství – ordinariát
NA, Archiv kolegiální kapituly vyšehradské

Státní oblastní archiv v Praze, sbírka matrik
Moravský zemský archiv Brno, sbírka matrik

SOKA Benešov, Farní úřad Vojkov
SOKA Příbram, Vikariátní úřad Sedlčany
SOKA Příbram, Farní úřad Dublovice
SOKA Příbram, Farní úřad Chlum
SOKA Příbram, Farní úřad Klučenice
SOKA Příbram, Farní úřad Kosova Hora
SOKA Příbram, Farní úřad Krásná Hora
SOKA Příbram, Farní úřad Nechvalice
SOKA Příbram, Farní úřad Počepice
SOKA Příbram, Děkanský úřad Sedlčany
SOKA Příbram, Farní úřad Svatý Jan
SOKA Příbram, Okresní zastupitelstvo Sedlčany
SOKA Příbram, Čtenářský spolek Kosova Hora

LA PNP, Kulda, Beneš Metod
LA PNP, Varia, Lorbeer Josef

Městské muzeum Sedlčany, D 550, vikariátní oběžník a kronika

Tištěné prameny:

BÍLÝ, Jan Evangelista. *Církev a společnost*. Praha: B. M. Kulda, 1868.

BUKOVANSKÝ, Karel Jaromír. *Vlastenecké čtení pro mládež*. Moravská Ostrava: Prokišovo knihkupectví Jul. Kittla, 1886.

Catalogus venerabilis cleri saecularis et regularis archidioeceseos pragenae, ročníky 1853–1901

HAVLÍČEK Borovský, Karel. *Epištoly Kutnohorské*. Kutná Hora: Havlíček Borovský K., 1851.

HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 10 (1. únor 1846).

HAVLÍČEK Borovský, Karel. Něco pro učitele a o učitelích. In: *Pražské noviny*, roč. 22, č. 12 (8. únor 1846).

Kniha Methodní nebo Navedení k dokonalému vedení učitelského úřadu pro učitele na trivialních a hlavních školách. Praha, 1824.

KULDA, Beneš Metod. *Škola a církev.* Praha: B. Stýblo, 1868.

Ottův slovník naučný. XXII. díl. Praha: J. Otto, 1904.

POTĚHNÍK, Alois. *Vínek z luhů česko-moravských.* Praha: A. Potěhník, 1867.

Internetové zdroje:

Český překlad Syllabu errorum:

http://www.vendee.cz/texty/syllabus_p12.html

Protokoly z jednání českého zemského sněmu r. 1861:

<http://www.psp.cz/eknih/1861skc/stenprot/010schuz/s010005.htm>

Protokoly poslanecké sněmovny říšské rady z r. 1861:

<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=spa&datum=0001&page=112&size=21>

Literatura:

ALTMAN, Karel. František Sušil a český národopis na Moravě. In: *František Sušil (1804–1868): odkaz a inspirace: [sborník příspěvků z konference pořádané Městem Rousínov ve spolupráci s Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky (Rousínov 8. června 2004)]*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno, 2004.

BOROVÍČKA, Michael a kol. *Velké dějiny zemí Koruny české. Xlla.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2012.

BRABCOVÁ, Anna. *Z Nekrasína do Hrádku. Životní cesta kněze a vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy (Nekrasín 17. dubna 1817 – Hrádek u Sušice 8. prosince 1904)*. Jarošov nad Nežárkou: Obec Jarošov nad Nežárkou, 2004.

DOBEŠ, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007.

DOLEŽELOVÁ, Jaroslava – NEŠPOR, Petr [eds.]. *Brněnská diecéze 1777–2007: historie a současnost. Sborník příspěvků ze symposia na Biskupském gymnáziu v Brně 10. 11. 2007*. Brno: Studio Arx, 2007.

FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského od nejstarších dob až po rok 1848*. Telč: Emil Šolc, 1911 (?).

FAIMONOVÁ, Abby. *Dějiny školství rakouského po roce 1848*. Karlín: Emil Šolc, 1912.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995.

HABART, Čeněk. *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis a dějiny krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vyličení života jejího lidu. Díl III.* Praha: Pražská edice, 1998.

HALOUZKA, Jan. *Životopis Beneše Methoděje Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné královské kapituly vyšehradské, muže práce a oběti. Příspěvek k historii literatury české a ruchu katolického na Moravě a v Čechách za minulého půlstoletí. K jubileu druhotin kněžských dne 6. srpna 1895., 50tileté činnosti spisovatelské a 25tiletého kanovnictví.* Praha: B. Stýblo, 1895.

HANUŠ, Jiří. *Historie moderní doby: rozhovory o základních pojmech, událostech a problémech 19. století.* Brno: Barrister & Principal, 2004.

HANUŠ, Jiří. Moravský Bůh a jeho přívrženci na Moravě v 19. století. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002.* Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2003.

HAVELKA, Antonín: Beneš Method Kulda. In: *Slova pravdy. Laciné čtení časové*, roč. 13, č. 13, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna V. Kotrba, 1903.

HEVRDLE, Adolf. *Slavnostní spis v upomínku třicetiletého trvání hospodářského spolku politického okresu sedlčanského 1864–1894.* Tábor, 1894.

HLAVAČKA, Milan. *Zlatý věk české samosprávy. Samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913.* Praha: Libri, 2006.

HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost.* Praha: Mladá fronta, 1999.

KADLEC, Jaroslav. *Přehled českých církevních dějin 2.* Praha: Zvon, 1991.

KÁDNER, Otakar. *Vývoj a dnešní soustava školství. Díl první.* Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1929.

KAREŠ, Bohuš. K počátkům zpěváckého spolku Záboj v Sedlčanech. In: *Sedlčanský sborník*, 1971.

KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze v datech.* Praha: Zvon, 1993.

KORONTHÁLY, Vladimír. *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru.* Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta. Praha, 2008.

KOŘALKA, Jiří. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích.* Praha: Argo, 1996.

KULDA, Beneš Metod. Vzpomínka z mé činnosti sběratelské. In: *Český lid*, 1892.

KUZMIN, Michail Nikolajevič. *Vývoj školství a vzdělání v Československu.* Praha: Academia, 1981.

LNĚNIČKOVÁ, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792–1848.* Praha: Libri, 1999.

MAREK, Pavel a kol. *Český politický katolicismus 1848–2005.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

MARTÍNKOVÁ, Lenka. Archivy far a vikariátů na Pelhřimovsku (Několik poznámek k jejich písemnostem na Pelhřimovsku od pobělohorské doby do počátku 20. století). In: *Archivní časopis*, roč. 55, č. 2, Praha, 2005.

MELZER, Miloš. P. Ignát Wurm a olomoucká národopisná družina. In: DRÁPALA, Daniel [ed.]. *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methoda Kuldy*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2003.

MIKULE, Stanislav. *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře*. Žďár nad Sázavou: Město Žďár nad Sázavou, 2008.

MORKES, František. Tradice učitelů jako nositelů kultury. In: BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav [eds.]. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 4.–6. března 2004. Věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005.

PABIAN, Petr. Katolické ghetto, nebo katolický národ? České katolické vlastenectví na konci 19. století. In: *Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny*, 2005, č. 1–2.

PLAŠIL, Filip. *Kostel sv. Kříže a farnost v Jamném u Jihlavy*. Brno: Obec Jamné u Jihlavy, 2010.

POKORNÁ, Magdaléna. Hrdinové českých dějin v nehrdinské době. Čítanky a učebnice 50. let 19. století. In: BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav [eds.]. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 4.–6. března 2004. Věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005.

PUTNA, Martin C. Religiozita v 19. století: Zbožnost nezbožných. In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2003.

RAK, Jiří. Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní? In: HOJDA, Zdeněk – PRAHL, Roman [eds.]. *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň, 7.–9. března 2002*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, 2003.

ROUBÍK, František. *Bibliografie časopisectva v Čechách z let 1863–1895*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1936.

SCHAFFERHANS, Pavel. Navštívil K. H. Mácha hrad Borotín? In: *Pod Blaníkem*, roč. XIV. (XXXVI.), čís. 3, 2010.

SUŠOVÁ, Veronika. Školství jako nástroj státní propagandy. In: BLÁHOVÁ, Kateřina – PETRBOK, Václav [eds.]. *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století. Sborník příspěvků z 24. ročníku symposia k problematice 19. století. Plzeň, 4.–6. března 2004. Věnováno památce prof. Jana Havránka*. Praha: ÚČL AV ČR, 2005.

STRÁNÍKOVÁ, Jana [ed.]. *Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Autorská monografie studentských prací vzniklá v rámci odborných seminářů na FF UPa*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl I., r. 862–1848*. Praha: Matice česká, 1913.

ŠAFRÁNEK, Jan. *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů. Díl II., r. 1848–1913*. Praha, 1918.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. Praha: Svoboda, 1982.

URBAN, Otto. *Kroměřížský sněm 1848–1849*. Praha: Argo, 1998.

VLNAS, Vít. Barokní Bůh v národě husitů. In: OTTLOVÁ, Marta – POSPÍŠIL, Milan [eds.]. *Sacrum et profanum. Sborník příspěvků ze stejnojmenného symposia k problematice 19. století*. Plzeň, 1998.

VODIČKA, Timotheus. *František Sušil*. Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1946.

ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848–1918)*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2009.

Seznam příloh

Tabulky:

Tab. 1 Duchovenstvo sedlčanského vikariátu za vikářování B. M. Kuldy.....	15
Tab. 2 Farnosti sedlčanského vikariátu – lidnatost roku 1860	52
Tab. 3 Počty žáků na školách sedlčanského vikariátu.....	68
Tab. 4 Počty žáků a příjmy vyučujících na školách sedlčanského vikariátu	71
Tab. 5 Školní knihovny sedlčanského vikariátu	75